

ДУКЛЯ

№ 5 2004

ДУКЛЯ

Рік видання 52 № 5 2004

літературно-мистецький
та публіцистичний жур-
нал. Видає Спілка украї-
нських письменників
Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárgno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok
ukrajinských
spisovateľov
na Slovensku, Prešov.

Realizované s finančnou
podporou Ministerstva
kultúry Slovenskej republiky

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНИК,
ПРОКІП КОЛІСНИК,
ГАННА КОЦУР,
СЕРГІЙ МАКАРА.

Графічне оформлення
Ладислава Цупера

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
120 крон.

Адреса редакції:
080 01 Prešov,
ul. Požarnická 17

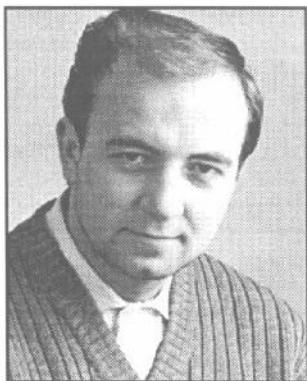
Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,
телефон, факс: 051/7725 061

Objednávky na predplatné prijíma každá
pošta a doručovať Slovenská pošta.
Objednávky do zahraničia vybavuje
Slovenská pošta, Š.p., Účelové stredisko
predplatiteľských služieb Ilače, Námestie
slobody 27, 81005 Bratislava 15.

ЗМІСТ

Михайло Дробняк	
Тополі	2
Величини	2
Побачити, щоб повернутись	3
Тута за домівкою	3
Черешні	4
Ілля Галайда	
З нових поетичних творів	5
Дмитро Павличко	
Я народився на землі	11
Я дерево твоє, Україно	11
Вони печально говорили	13
Не бійся сивини мосі	13
Коли мені не допоможуть вірші	14
То чим же ми гірші?	14
Степан Ганущин	
Невдалий візкт	16
Марія Матіос	
Даруся	20
Іван Яцканин	
Пора вузеньких вулиць	33
Павло Загребельний	
Український шлях	40
Йолана Голенда	
Лицарі святого духу	49
Зузана Ганудель	
Дитяча преса «Веселка» – у минулому, свогодні і завтра	63
М. Бобинець, О. Кініко, Я. Бобинець	
Українські лікарі-емігранти в Чехословаччині (1919-1940)	68
Йосиф Шелепець	
«Поздравленіє русинов на год 1852» О. Духновича в літературному контексті	74
Микола Мушник	
Тернистий шлях до науки	77
Федір Іванчов	
Дукля допомогла подружитися..	80
Олексій Лупій	
Думи Духновича	81
Почути вранці українські вісті	82
Великий гріх	82
Тайна поезії	83
Ігор Павлюк	
Вже збувся сон первісної людники	84
Облітноти слова	84
Себе не хочу жаліти	85
Одкровення	85
Метеорит	86
...До осені лиш осінь доживе	86
Микола Неврляй	
Поезія жіночого серця	87
Андрій Ковач	
Нова книжка про «хустських партизанів»	88
Збірник на пошану письменника-дисидента (ММ)	90
Україна видас	92
Конкурс	96

ПОЕЗІЯ

(1942 - 1984)

Михайло ДРОБНЯК

Тополі

Розмазують вже зранку неба синій колір,
Колищуть сни і гнізда пташенят.
І сонце у zenіті стримують тополі,
Спішать побіля рік, усе спішать.

Закохані у вись, немов старі пілоти,
Чомусь так міцно в землю увійшли.
А вітер обімає їх плечі чи не всоте,
З любов'ю гладить листя, віти, шви.

І слухають слова, які вже повні змісту.
В них спалахи вогненні, хвилювання, міста.
... В жалю і радості спливло життя.

До вас і я несу свої сумні хвилини,
Ачей надія знов на струнах віт прилине
І поведе до свого студника.

Величини

Є час всесильний у житті, і непідкупний,
Який собакою нам п'яти рве.
Бабусями стають чомусь так швидко юнки,
І щира радість стогоном стас.

Ще простір є таємний, мов старенька лада,
Із безліччю доріг і сподівань.
І не одна із них лишається проклята...
Не щастя принесла, лиш болі ран.

І є матерія мініма; все ж бо вічна,
Немов брати любимі — простір, час...
Тягар не скинеш той ніколи ти із пліч на

Знахідки дивні, відкриття нові, науку...
З ярма нікто не викупить їх нас,
Лиш трохи-трохи спинять час кохані руки.

Побачити, щоб повернутись

І я хотів би видіти світанки
На Мисі Доброї Надії.
Скорити люті сніговій,
Немов байдужість океанів танкер.

І я хотів би всюди побувати,
На Ельбрус вилізти у хмари.
Та навіть смерть ув'язнити за гратеги,
Любов'ю щоб постійно марив.

Весь світ побачити лишењь я mrію,
Порозуміти плин водиці,
Чом руки біля вогнищ люди гріють...

А після повернутися додому,
Як роблять навесні це птиці,
Би з тіла сум прогнати і утому.

Туга за домівкою

Стати на порозі, дверям поклонитись,
Що скривають вічно загадковий світ.
Із криниці доброї води напитись
І дитинство прив'язати до воріт,

Щоб ішло із нами всюди, не зникало,
Як той місяць за примхливу темінь хмар.
Скинути із пам'яті геть одіяло,
Мами рідної узріти гарну твар.

Босими ногами знов згрібати порох,
Тонко відчувати серцем пульс землі,
З батьком йти по лісу, мов багатирі.

І не знати, що на щастя все жде ворог.
Руки увіпхати під пінливу гать,
Щоб воді свої всі болі передать.

Черешні

Червоні сльози на черешнях ваблять
Дітей розмазувати знов іх сік.
Невістки вранці винесли на граблях
Стеблини червня, що на луки втік.

Замріяно ласкавість серця просять,
Червоно щоб всмікатися усім.
Коли хлібами повниться колосся,
Вони приходять в хати ще й у сні.

Шофери підганяють сині далі,
Лиш ті черешні, мов співачки в залі,
Хороший настрій у кабіни ллють.

Краса ніколи довго не триває.
І час грайливим завжди водограєм
Замінить літо за морозну лютъ.

Ілля ГАЛАЙДА

Я ще в святому герці

долатиму прийдешні дні знегоди,
допоки не утихне біль народу,
допоки є любов у серці,
допоки в ньому є ще крихта моці,
допоки з дна душі б'є ключ емоцій.

Я ще живу в святому герці
допоки в серці
цвітуть замріяні веселки,
що над Бескидами гнуть дуги піdnебесні,
допоки в білих шлаїрах черешні
ідуть назустріч ярим веснам.

Я ще в святому герці,
допоки зорі п'ють з криниці серця,
допоки чую з піdnебесся крик тужливих журавлів,
допоки в'ється в серці пісня солов'їв,
допоки доля переплутає дороги у мороці
і не загине ген на вічнім лобнім кльоці.

Банановий місяць

Дозрілий місяць банановий
завис на куполі небеснім
 заново лілово прекраснім,
 мов знайдена підкова,
 що втратив батьків кінь
 з надбитого копита
 і десь пропав, було йому амінь...
 Надумав батько: вдастся
 здобути щастя,
 слъзою вмите.

Не повезло...
 Коня нема давно,
 і батькові закрили очі лікарі...
 Лише підковою бананово дозрілий місяць
 до ранньої зорі
 в моє печально дивиться вікно.

* * *

Вмирають люди... Банальна істина така.
Вмирають зношенні слова,
та не вмира
лиш заздрість людська
їдка
і силою-силенною
з'їдає серця.

Нечувано зростають каїни
неприкаяні
з жахливим києм у руках.

Спить людолюбність у закутку...
Не спить лише ненависть з повними валізами
кривавих прибутків
і мчиться поїздом часів
по всіх розбурханих віках,
по всіх материках

Mi – ізгої,

ми волочимо недолю парій
у своєму краї,
у своєї мачухи-державі.

Радість наша –
жалем переповнена чаша
десь висить в кутку
у зашморгу
на владному гаку.

Старик

Він, окрадений владою, іде,
що іде, ще залишає сліди
свого існування, своєї біди
у трансі химерного світу
і тихо державних володарів кляне.

Він іде,
немов біблійний той Ілля пророк...
За кроком крок
з ціпком нащупує шлях до правди,
а правди нема ніде.

Господь йому не одкрайв
окраєць доброго світу
за Новим завітом,
а мицій час з'їла хижак політиків зграя.

Іронією перекошені уста
тремтять,
щодня заплачуть
сміхоплачем.

Пройшов шляхом терновим
і ще пройде...
Жде словнення божого слова...
Життя йому якесь не те,
бо щезло в світі все святе.

Коли припливають спомини

Федорові Васильовичу Іванчову

З-під синього шатра небес
б'є вічний дзвін народження і смерті
і час, немов каменотес,
обтісує життя уперто
у нездоланній круговерті.

Куди подітися? Виходу нема.
У кожного своя звізда.

У роздумах думок – затор...
Кругом тайга – Німий Закон,
ведмідь – нещадний Прокурор...
Колючий дріт плотів, конвой, дозор
і людомор,
і доля умираючих на шпалах
у заметіль лісоповалів.

Як часто, часто серце б'ється
суміжним дзвоном кайла, кирки і лопат.
як часто пострілом летять
думки про валянки, фуфайки й кирзаки,
як часто у пам'яті мигтять
у шкіру вдягнені скелети
і долю вішають свою на цвях
засаленим бушлатом?

Від отчого гнізда
твоя звізда, твоя печаль-біда
тебе вела бозна-куди
тортурами Холодної гори.

Круті були дороги тричі благословенні
і тричі кляті...

А на кінці доріг – невдячності розплати,
а все ж душа надіями і мріями горить,
а свіченька життя на вітрі, догораючи тримтить.

* * *

Душа наповнилася вкрай
загадками незвіданих світів.
Бажав я і жадібно хотів
сузір'ям пронестись бодай
на сріблляному, на тому Малому Возі
та й спитати у пощерблена неба
про таїнство першопричини
першооснови та втрачений рай,
а більше не було мені треба.

Та небо впало на мої рамена,
притисло думи до землі,
лиш сонце кинуло мені
до ніг свої гарячі золоті письмена.

* * *

Збігли літа
як з Кичари вода
зливна
дощова

як вітри
що вирвали листи
з календарів
моїх років
і ними слід доброзичливих доріг
моїх
нешадно
у вічність підмели

Не оглянешся
не натішишся
а вже осені сурмить
сурма золота
і вороття нема
у ході скрутних днів

Лиш серце не здається
напористо б'ється кудись за
мріями летить і шле мені
надійні позивні

I справдилось писання...

На Юдові приречено
покладено
одвічне зрадника тавро
і знак питання.
Віки пливуть...
ту істину клянуть
презирливи пером
і словом.

Не ново
нові цди зрадницьке беруть,
без розкаяння
живуть на дзвоні срібняків,
та й лукаво і завзято
шлють на голгофи, на розп'яття
і руки, і серце землі,
і почуття мої

Піари, піари, піари...

Суцільні піари цвітуть
в лугах людської метушні.
Піари чорні, мов ялові хмари
приплоду добра не дають.

Піарять у парламентах посланці,
піарять... піарять у танці
комедіантства. Піарять...
і бекають, немов не здоєні вівці у кошарах
і злодій злодієві руку жме,
і нам плюють брехнею в очі,
і світові голови морочать.

Піарять побожністю грішні олігархи
і біднякам бравурно викручують карки.

Піарять базікали-політики,
шамани-міністри,
погані артисти,
повії всіх мастей
на душу ллють єлей.

Піарять облудливі ханжі
у ризах золотих
і дійства правлять про святих...
... Несуть правовірні бомжі
білборди Ісуса і Діви Марії
несуть свої розплакані мрії.

Піарить пошестъ черного терору,
аби в сльозах купатись горю...

Піарить світ, крутить каруселі
смутні і веселі
на ярмарках життя
без сорому, без совісті, без каяття.

Дмитро ПАВЛІЧКО

* * *

Я народився на землі
Від батька, що орав ту землю.
Ніколи я не відокремлю
Себе від хлопської ріллі.
Із неї виріс я, немов
Пшеничний колосок зернистий.
Я тілом – дужий, духом – чистий:
В мені землі моєї кров.
Мої зернини – то слова.
Як відберуть їх на насіння –

Мене чекає воскресіння,
І сонце, і весна нова,
І слави жніва золоті.
Та мав би вищу нагороду,
Як стали б хлібом для народу
Хоч на єдиний день в житті.

1957

* * *

Я древо твоє, Україно,
Як надійдуть сокира й пила –
Не стати мені на коліно,
А власті – й згоріти дотла.

Кипить моя зелень яра
В благословенні теплі,
Розгалужується конара
За тиночки старі й гнилі.

За бетоновані загорожі,
За палаючі склом плоти.
На вселюдському роздорожжі
Я складаю свої плоди.

На корі мої недоріки
Вирізують свої імена,
Не знають, що ти навіки
О хрестила мене одна.

Я корінням знайшов джерела –
Початки козацьких рік,
Та смокче журба, як омелі,
Кров мою круглий рік.

Мовчанкою вмію зухвало
Відповідать на удар,
Та журюся, що літ немало
Облетіло з мене задар.

Зраджували вітри весняні:
За цілунками – ножа холодок,
Вибивав мороз на світанні
Білі зуби моїх пелюсток.

Не приєднуюся журбою
До темних нічних володінь,
Та, як сонце стойть над тобою,
Маю право кинути тінь!

У віти мої прозорі
Звідусюд прилітає птахва,
І світять пісні, як зорі,
У глибинах мого єства.

А з ночей твого вугілля
Вдирається в жили грім,
І мое солов'їне гіля
Вибухає вогнем твоїм.

Небеса з тобою зв'язавши,
Я не вічний у вишніні,
Я тільки в тобі – назавше,
І ти – назавше – в мені.

О земле моя барвінкова,
Не розріжуть нас, не розітнуть,
Навіть якщо на дрова
Мене в чужину продадуть.

З полум'я знов ростиму,
Понад холодні йтиму краї,
І повернуся клубами диму,
І на трави впаду твої,

На вруна твої, на трави
Впаду, як живлюща зола,
Мені не потрібно слави,
А потрібно, щоб ти жила.

1967

* * *

Вони печально говорили
Про мову родичів своїх,
А потім так її хвалили,
Шо я сльози не спостеріг
На власному лиці. З хахлами
Сидів я – в полум'ї горів –
Вони ж нерідними словами
Хвалили рідних матерів.
Ту пісню, що навчала мати
Десь на печі, коло кагли,
Вони хотіли заспівати,
Ta слів згадати не змогли.
І мукали, і мутикали,
Немов зголоджений товар.
І встав я серед тої зали,
І подивився в їхню твар:
– Навіщо вам своєї мови,
Як ви не маєте душі,
Прислужники та грошолови,
Орденоносні торгаші!
Я тішуся, що в сивій плісні
Убогих мозків – тільки тьма,
І – ні клітиночки для пісні
Й для мови рідної нема!

1975

* * *

Не бійся сивини моєї –
Вона тебе не забруднить,
Ця біла, наче цвіт лілеї,
Ця, наче небо, синя нить.

В ній голова моя зігріта,
Немовби в мареві гора.
Це подих не зими, а літа,
Це дим незримого костра.

Там думка палахтить, як рана,
Горить віків броня і бронь.
Благослови, моя кохана,
У скронях схований вогонь.

Мені перед тобою сором,
Що він не світить, хоч пала.
Схилисісь над полум'ям прозорим
Мого печального чола.

І не питайся, що згоріло,
Бо кров мою вогонь зберіг,
Байдужності смертельне трійло
Не вдерлося до жил моїх.

Навчив мене вогонь терпіти,
Хапливим бути, мов карук,
Але мого чола орбіти
Засвітяться від ніжних рук.

Тож доторкнися до сивизни,
Що очі молоді пече.
Можливо, світло дивовижне
Тобі між пальців потече.

* * *

Коли мені не допоможуть вірші,
То вже не допоможуть лікарі.
У сни свої благословенні й віщи
Я відійду самотньо на зорі.

Тоді прийди, кохана, кроком тіні,
Та серця ти за тим собі не рви,
Що все життя віддав я Україні,
Тобі ж – пучок могильної трави.

Я знаю, мила, це несправедливо,
Та поділить інакше я не міг,
Бо й ця трава так само – вічне диво,
Як дивина найкращих днів моїх.

То чим же ми гірші?

То чим же ми гірші за пана поляка?
Він – вільний і дужий! А з нас вурдалака
Вимотує жили й кривавицю п'є.
Варшава державністю гордо повита,
В Європі, як розвитень, – Річ Посполита,
Ми ж в Азії сонце згубили своє.

То чим же ми гірші за чеського брата,
За брата словацького? Смутком пойнята
Земля України, як погляд вдови,
І дихає смертю чорнобильська зона,
А в них – наче Карлова злотна корона –
Життя падахоче – очей не зірви.

То чим же ми гірші за угра й румуна,
Що наша свобода тісна, наче трумна,
А пісня – не море, лиш тінь ручая,
А мова – чужа, бо своя помирає,
А в них – як веселка, як небо безкрає,
І воля, і пісня, і мова своя.

То чим же ми гірші за наших сусідів,
Що є в них держави й немає нукліїв?
Чому ж ми – колонія темна й німа,
Засипана цезієм, стронцієм бита,
Козацька нескореність несамовита,
Великого Бога скорбота й страма?!

А тим же ми гірші, що йшли в яничари,
Пишалися рабством, розводили чвари,
За ласки володаря крихту малу,
А тим же прекрасні, що разом з любов'ю
До краю свого перепечену кров'ю
Ми чуємо в серці московську стрілу.

1990

Дорогий Дмитре Васильовичу!

Поет Богдан-Ігор Антонич свого часу написав:

*«Розгорнулася земля, наче книжка
(дороги, дороги, дороги)».*

*Дороги. Скільки їх у Вашому житті було! І на цих дорогах життя
знайшлася увага для кожного, з ким прийшлося на них зустрічати-
ся.*

*Стопчатів, Львів, Київ, Братислава, Варшава, Київ. Дороги, доро-
ги, дороги. На цьому шляху Ви дарували людям порозуміння, але вод-
ночас цікавились їхнім життям, літературними здобутками, щоб
донести їх українському читачеві.*

*Iде б Ви не бували, Вам завжди близько було до українського Пря-
шева – до людей, яких Ви розуміли і вважали складовою частиною
світового українства. Ви єс відчували, що ці люди єснують Україною.
Тому й не дивно, що й Ви упродовж багатьох років були для них обра-
зом України. Але України вільної, незалежної!*

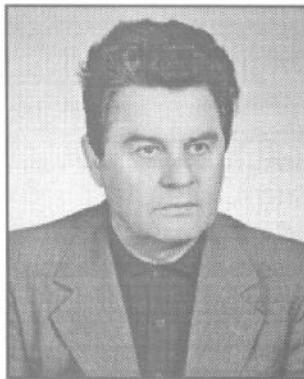
*Українці Словаччини знають і високо шанують Вашу творчість, в
якій людина завжди на першому місці – Людина і її Життя.*

*Дорогий Дмитре Васильовичу, своє 75-річчя зустрічаєте з таким
письменницькими здобутками, що роблять Вам честь. Нехай добрє
й надалі сіється та вроџається на благодатній ниві Вашого жит-
тя і творчості – на многая літа!*

З роси і води!

*Спілка українських письменників
Словаччини,
Редакція журналу «Дукля»*

ПРОЗА

Степан Ганущин

Невдалий візит

Федір Мрук, студент першого класу педагогічного факультету, приїхав додому на піврічні канікули. Всі іспити йому пощастило скласти на перший термін. Все пішло несподівано вдало і неочікувано. Не встиг навіть усвідомити важливість того, що сталося. Місяць перед екзаменом переживав внутрішнє напруження, втратив смак до їжі, погано спав, а тепер все за ним...

З цілої тортури запам'яталися лише останні слова екзаменатора. – «Добре, Мруку, дуже добре... лише так продовжуй дальше. Як сіль нам потрібні освічені самовпевнені люди, ось такі...» – кулаком показав які.

Майже знепритомнілий вийшов з кабінету – останні слова доцента ззвучали в його голові міцно, настирливо. В цю мить він був повністю переконаний, що слова доцента торкаються якраз його.

В кімнаті гуртожитку ліг на постіль у святковому одязі і негайно заснув. В середині ночі пробудився, скинув з себе одяг, вирівняв закостенілі ноги і поринув далі у солодкий сон.

Наступного дня вранці, коли вчорашні переживання почали поступово оживати перед ним, ним опанувало таке почуття, що неможливо було їх вимовити словами. Він почував себе так, немовби йому відразу наростили крила. Враз йому захотілось бути тут і там.

Одягшись і поснідавши, радісно зворушений попрямував на факультет. Перед будинком альма-матер колеги студенти в малих гуртках про щось сварилися, жаво жестикулювали.

Федір лише тепер при погляді на студентів, що дожидались рішення екзаменатора, відчував свій успіх у цілій широті і глибині.

Зупинився біля двох красунь, що гортали сторінки скрипту. «Не бійтесь, шановні колеги, – сказав підбадьорливо. – Такий іспит – нічого страшного. Страшним робимо його ми, студенти. Не вийде перша спроба, вийде друга, третя...» Та його слова не справили на них ніяке враження. А йому так кортіло поділитися з ким-небудь своїми почуттями. Тому примовився до них з другого боку. «Вам досить усміхнутися звабливо на екзаменатора, і все буде гаразд».

Тут одна з них на його слова зреагувала: «Добре тобі давати мудрі поради тепер, коли вже іспит за тобою, але нам не до бесіди». Але його жартівливий тон на них ніяк не заподіяв. Федір під час цієї несподіваної, проте занадто приємної розмови йочував якусь перевагу над дівчатами, хоч від натури був несмілій. Тепер дивувався самому собі, що йому так ведеться, думки самі від себе в'яжуться.

В цю мить одна з них раптом скочилася за живіт і заохкала: «Боже мій, таж я сколабую!.. нічого не знаю... ще вчора мені все було ясно». «Найголовніше не

втратити «глянц» у критичній ситуації, свою «людську гідність», – зворушливо промимрив до студенток.

«Ось мій ангел-охоронець... а в голові так пусто...», – зареготала на повне горло друга дівчина. Всунула руку десь за штани і кінчиками пальців непомітно витягла звідти скрученій папірець, пописаний дрібними буквами. Зареготала ждаво, заразливо.

З кабінету вийшов високий і порожевілій від напруження студент, волосся в нього спадало на очі і він жестом голови постійно підкидав його вгору. Обидві студентки відразу закидали його питаннями: які тести йдуть найчастіше, якого настрою екзаменатор, чи щось підкаже або натякне – перебивалися взаємно.

Студент схвильсувано відповідав їм на їхні запитання, величаючись інтересом гарних колег часом детальніше, часом натяком. Коли помітив біля студента якогось чужого, подивився на нього спогорда, скоса. Той зрозумів у чому справа і десь пропав.

До обіду блукав по місту з руками у кишені, тут-там зазирав через скляні вітрини у магазини, трохи постояв на зупинці, спостерігаючи за людьми. Всі чомусь були геть мерзінними, гнівались на щось, їх нетерпеливість була очевидна в їхніх поруках і помічалась на обличі.

Студенту Федорові при погляді на цю метушню стало так дивно, немовби це бачив вперше і ніби раптом опинився десь у чужому світі і не був спроможний зрозуміти, що діялося навколо нього. День був гарний, сонячний, проте холоднувате і свіже повітря п'янко оповивало його.

Після обіду в гуртожитку, коли досхочу відпочив, приготував собі все потрібне для завтрашньої подорожі додому. Потрібно було випрати білизну, дещо позашивати, пришити гудзики, дещо налагодити. Через канікули не хотів з цим завантажувати матір. А що найголовніше – йому аж кортіло прожити досхочу радість з першого успіху якраз у домі.

На другий день уже сидів в автобусі при вікні і дивився на край, який повз нього біг кудись назад. На північних схилах замерзлої землі горбилися плями снігу.

Мотор автобуса гудів свій невпинний ритм, деякі подорожуючі виходили, інші сідали на вільні місця. І це все для студента було інтересне. Нехотячи мимовільно розглядав їхні обличчя, їхню жестикуляцію... Через них хотів розкрити їх характеристики. При цих спостереженнях почував себе якось піднесено і приємно.

Ох, скільки він намучився в перші дні і тижні в гуртожитку, де діються такі маневри, як на військовій службі. Гай-гай, біда слабшим і молодшим. Не один раз тихо плакав під подушкою.

Матері соромився поскаржитись, як йому було тяжко, коли старші студенти насміхаються над першокласниками, принижуючи їх на кожному кроці. Засмутивши її. То вона хотіла, щоб він пішов учиться до міста. А як хотіла! Працювала у школі прибиральницею.

Федір добре вчився у початковій школі. Задум піти далі студіювати дав його матері пан учитель. Підтримував у неї цю мету, наполягав на неї, коли вагалася піти на такий крок. А повелося! Її син успішно закінчив не лише середню школу, але поступив і в університет. Це було набагато більше, як вона колись мріяла.

Пан учитель успіх свого учня вважав і своїм особистим. Федір був першим, який пішов учиться з їхнього села. Учитель гордився ним і при всякій нагоді не забував відмінити цей факт перед всіма на вчительських зборах як свою особисту заслугу.

Федір привітався з матір'ю. Вона довго-довго обнімала його, переглядаючи риси його обличчя так старанно, місце при місці, що він аж зніяковів... «Ой, як ти похудів, боже мій...», – мама заламувала руками і засмутилася так, ніби в цю мить провалилася на них стріха їхньої хатини.

«Ти мусиш в першу чергу порядно найтися, відпочити, я зараз...» – вертілася коло шпаргета, гуркотіла посудом, тут щось поклала, там щось відсунула. Її обличчя поволі прояснювалося. Раптово поклала перед сина на підносі тарілку. До слова його не пустила, копи стримано відговорювався тим, що він не аж такий голодний.

«Take не повідай», – обрушилася на нього, приготовляючи ще яєчню і поставивши перед ним горнятко молока.

Наївшись досита, Федір побрався на село. «Мав би єсс собі відпочити перше», – випроваджувала його на порозі. «Не стримуйся там довго... а будь обережним».

Мамині слова пускав повз вуха. Пригадували йому інтернатні накази, заборони – ту інтернатну неприємну атмосферу з її наказами, заборонами та огидним запахом. А він з таким нетерпінням чекав на необмежену свободу тут на селі, де досить глибоко надихнутися і зразу світ стає кращим.

Вона їх повторювала майже щодня через літні канікули, але і наперекір тому він до її найліпших намірів якось не привик. Не смів піти на музику, не смів затриматися довше у гурті між парубчиками. «Це не тобі рівено! Раз ти вибрав собі іншу дорогу, мусиш триматися її..., бути біля панів. Там твоє місце! ... пана вчителя мав би-сь поздоровити... Випитувався про тебе, як у школі... як іспити».

Щоб заспокоїти матір, Федір вирішив відвідати пана вчителя прямо у школі. Весняні канікули в Іхньої області закінчилися декілька днів тому.

У випрасуваних штанах, виглянусуваних черевиках попрямував на верхній кінець села, де була школа. Жінки, які стояли перед магазином, помітили «міщаниця» і всі разом повернулися в його сторону. Федір спостеріг йхню зацікавленість, проте з удаваною байдужістю пройшов повз них, ніби не помітиавши їх.

За класними дверима хвиліну прислуховувався. Учитель якраз викладав учням новий матеріал. У класі була незвичайна тиша... Коли вчитель підвищив голос, Федір проповз у клас і сів за останню порожню парту. Діти зразу помітили чужого і крадькома зазиркували на нього і перешіптувалися...

Зміну йхньої поведінки – діти завжди поводилися дуже пристойно – помітив пан вчитель і негайно зрозумів причину йхнього придущеного схвилювання.

Гість зняковів, і коли вчитель звернувся до нього, він сум'ятливо вклонився й якось збентежено усміхнувся. Той лише ледь помітно кивнув головою і продовжував у навчанні.

Федорові здалося, що пан вчитель прийняв його якось холодно, так, ніби не тішився цим відвідинам... Далі писав на класну дошку різні числа, підраховував їх, пояснював і стирав написане. Між тим механічно попереджав учнів тут поглядом, там словом. Ставив запитання, сам собі на них і відповідав. Цілий час був явно захоплений своїм викладом.

Федір Мрук, нині студент вищого учбового закладу, на відвідинах школи, до котрої і він перед роками ходив, почував себе дедалі неприємніше.

Бабуся йому розповідала, що коли вона ходила ще до старої школи, школярам вистарчили таблиця, грифлик та губка. Так навчилися і читати, і писати. Все потрібне прийшло поступово. А тепер? Діти носять до школи на хребтах такий тягар, як колись жінки зайди... Ти вчений, отже яке тут попілшення..? Тоді він на бабусю ввічливо усміхнувся. Тепер же якось мимовільно при погляді на повні, геть понапихувані лід партами портфелі учнів, згадав її слова.

Приглушений шум і стримане відкашлювання перебивав лише підвіщеній голос вчителя. Тепер він пояснював учням основні тези громадянського виховання, його значення для суспільства і згодом перейшов до правил суспільного поводження як основи відносин між людьми...

«Ти, Михає, не крийся за камарата! Коли тебе це не інтересує, то не перешкоджай іншим. Це торкається якраз тебе! Ще раз і підеш за двері», – попередив світловолосого хлопчину і продовживав далі пояснювати.

Від самого початку Федір почував себе ніяково. Кортіло його чим далі тим більше проявився. Він же студент університету!

Вислів пана вчителя Федорові здався непедагогічним. Встав, наморожньо провітнув повітря і промовив несвоїм голосом: «Пане вчителю, пробачте, але тепер у школи всіх ступенів запроваджуються включно нові методи навчання..., учням дається більше простору, більше самостійності... Вони стають, так би мовити, партнерами своїх учителів. Розумієте?», – вирвалось з нього якось механічно і послужило йому як доречний момент включитися до бесіди – проявитися.

«Добре, добре, Федоре. Побесідусмо про це після уроку», – сказав учитель і продовживав пояснювати учням навчальний матеріал.

Учитель був радий, коли учні відповідали цілими реченнями, а не одним словом – так, ні... Хоч були здібні і слухняні, проте аж надто несміливі.

Звернувшись до майбутнього вчителя і сказав: «Біда, Федоре, у тому, що підручники для основних шкіл та навчальні плани не складають учителі, а урядовці... Ще щось у тебе на серці?», – спітав таким рішучим тоном, за яким було ясно, що говорити на цю тему далі не хоче.

Йому вже набрид контроль і надоїли всякі інспекції, які з холодною ввічливістю вислуховували його скарги про те, що школа неминуче вимагає ремонту, що вікна промокают і багато чого іншого, що йому лежало на серці. Не встигав це вимовити, бо інспектори весь час поспішали. Все це йому в цю мить перебігло головою, він зневіreno махнув рукою... і повернувся до дітей, які уважно дивилися на це інтересне видовище.

Федір пояснив собі байдужість пана вчителя браком належних інформацій про новітні тренди у педагогіці. Тому хотів йому допомогти, надати ентузіазму і так розвинути свій шляхетний намір. «Це, так би мовити, наслідок стереотипу взагалі і в конкретностях..., нетворчого підходу до проблематики». Будучи зворушеним, розгортає тези, з яких кілька днів тому складав іспити.

Учитель перебив його в середині речення: «Значить, по-твоєму, я відсталий вчитель на відсталій школі, так? Коли ти такий вчений, такий мудрий, то ти мав би знати, що за діючим режимом вступити в клас під час навчання заборонено». Останні слова він вимовив вже з явним гнівом.

«Пробачте, пане вчителю, я не хотів, в жодному разі... але новітні дослідження науковців – як російських, так і американських – доводять, що...». Погляд вчителя припинив його роздуми. Той почервонів від подиву і третм'ячим голосом процідив через зуби: «Як ти, Феце, осмілився на таке? Усвідомлюєш собі, що говориш...! Це нахабство найвищого ступеня, вживати такий тон... Ти хочеш бути вчителем? Там суть двері», – кивнув рукою. «Більше тут не показуйся», – тяжко дихаючи, втер спіtnіле чоло...

Студент Федір Мрук, майбутній вчитель, здавалось, на хвильку знепритомнів. Коли спохватився, що все це торкається його, а не когось іншого, щось пробурмостів і як у півні посунувся до дверей.

По дорозі додому і вдома йому бриніла у голові настирлива думка – де допустився помилки??? Так він хотів лише побесідувати з вченою людиною і все...

Канікули скоротив. Мамі сказав, що має якусь невідкладну справу на факультеті, із-за якої повинен негайно від'їхати.

Марія МАТИОС

Даруся

(Уривок з книги «Солодка Даруся»)

Марія Матіос – сучасна українська письменниця. Авторка поетичних книжок «Жіночий аркан», «На Миколая», «Десять дек морозної води», «Сад нетерпіння», «Вогонь живиці», «З трави і листя». В її доробку – п'ять прозових книг: «Життя коротке», «Нація», «Фуршет від Марії Матіос», «Бульварний роман», «Солодка Даруся». Вона член Національної Спілки письменників України та Асоціації українських письменників. Лауреат літературної премії «Благовіст» та премії ім. Володимира Бабляла (в галузі публіцистики).

Твори Марії Матіос перекладені сербською, румунською, російською, японською мовами. Друкувались у Канаді, США, Китаї.

– Ви, Марійо, у кого георгіни¹ брали, що такі дуже веселі та пишні? – питає Васюта через паркан сусідку. – Я свої як не пильнувала, а таки якесь бола їх скосила. Скрутилися, як равлики, та й по всьому. Чи то в руки які недобрі дала, чи Варвара вночі вимикала, не мені вам, Марійо, казати, що то за відьма. Та Божка його знає, що з моїми квітками приключилося? Пропали – та й по всьому. А оцей бур'ян ні до чого. Я люблю, аби були великі і пишні квіти, а не якесь дрібнізничне, – викидає оберемок айстр на стежку.

– Агай на таке чудо! Усі допитуються, у кого взяла та в кого... ще наврочать мені вроожай, – не розгинаючись від грядки, відповідає – нібито сердиться – Марія. – А то мені солодка Даруся дала. І лілій, і оцю ружсу. Сама принесла навесні.

– Ще до того, як їй знов лихо стало?

– Та ні, вже по тому. Вона, сирота, носила викопане коріння по селу, як дитину. Загорнула в ковдру, якою сама вкривається, притиснула до грудей та її гріє, а принесла – розповіває, ну чисто тобі, як дитину. Я вам скажу, Васюто, так мене серце тоді заболіло, що вже її сваритися із своїм Славком передумала, а він усе ж не каліка... шляк би го був трафив ще в моїй утробі, як мені дні коротає тою горілкою, згорів би був, дай Боже...

А най мій язик чиряки обсиплять, якє дурне сказала!

...А СОЛОДКА Даруся сидить у квітнику між айстрами, у трьох кроках від Марії з Василиною, заплітає-розділіє давно порідлу сиву косу, слухає незлобну розмову про себе, і лиш тихо усміхається.

¹ Георгіни (розм.) – жоржини. На Буковині геортіна – це не русизм. Є навіть таке жіноче ім'я.

Вони таки не мають смальцю в голові а Бога в череві, її сусіди, бо думають, що вона дурна. А Даруся не дурна – вона солодка.

Ну, то й що, що коріння жоржин загортала в ковдру? То було якраз тоді, коли сніг зійшов, а морози іще не попустили. Даруся роздавала по селу квіти, бо так багато їх викопала восени, що більше, ніж барабуль у пивниці було. Ото й понесла до хатів, коло котрих ніколи не цвіли квіти. Чи була би несіла голе коріння в таку студінь? Васюта чомусь не носить свого онука в садок у єдиних штанентах, а лиш загортася в коцик, а вже тоді бере на руки та й колише крізь село. То ж така сама дитина, як жива квітка.

Даруся сидить на теплій, іще майже літній землі, гладить веселі голівки айстр, куйовдить долонею запашні кучері, говорить до них, розказує, що хоче, сміється – і що ж тут такого дурного?

Чому вона дурна, коли вона все розуміє, знає, що і як називається, який сьогодні день, скільки яблунь вродило в Маріїнім саду, скільки від Різдва до Різдва людей у селі родилося, а скільки вмерло?! В сільраді за таким розумом у книжку дивляться, а Даруся все у своїй голові тримає. З курми вона говорить краще, ніж із людьми. Дерева її розуміють, пси не займають, а люди – ні. Не можуть люди лишити Дарусю на саму себе.

Але з людьми вона не хоче говорити, бо тоді вони можуть дати їй конфету.

Та що про це думати, як нема про що. Люди в селі часом роблять таке, що навіть Даруся халається за голову, але їх дурними чомусь ніхто не називає, а про неї, що говорить з деревами і квітами, і живе собі, як хоче, хоч і шкоди не робить нікому, думають, як про дурну.

А якщо вона такі дурна, хоч і не є видима каліка?

...Фед'ю осідлав був свого барана і повіз на нім сина до школи, і ніхто не сказав, що Фед'ю дурний, хоч до сина відтоді так і прилипло прізвисько «баран».

А Степан приїхав з міста на храмове свято та й привіз блискучу круглу шайбу якогось дуже великого розміру. Коло клубу хлопці гралі на спор, то Степан поспорив, що за пляшку пива натягне залину шайбу на свого дурня і через півгодини стягне, і нічого дурнєві не буде. А дурень із Степанових штанів Степана не послухав, спух, мало не тріснув у різьбі з шайбою. Так що Дмитро – газозварювальник розпілював шайбу на Степановій срамоті якоюсь пилкою. Та так довго, що самому руки тряслися, аби не поранити Степанове казайство, бо той мав скоро женитися. Посміялися в селі, побідкалися – та назвати Степана дурним забули.

Вони в селі собі думають, що Даруся не розуміє, що, аби не казати дурна, вони її кажуть солодка.

Маріїн син Славко якось-то напився так, що виніс із стайні підсвинка, дав йому тринадцять ножів у груди, кинув у став коло хати і заборонив домашнім близько підступатися до води. «Най плаває гад проклятий! – кричав п'янний Славко на всю округу. – А хто зробить не по-моєму, сам буде у ставу жабів ловити!». Два дні плавало порося у воді, а літо стояло спечне, пішов сморід, та ніхто із Славкових домашніх не зглянувся над умертвленою душкою, боячись п'яного вар'ятського характеру господаря.

А Даруся видивилася, коли вся челядь з Маріїної хати порозходилася хто куди, взяла вила, знайшла у Славковій стодолі нову петельку для корови, принесла від ріки камінь, дісталася вилами порося до берега, об'язала круг цього каміння, перехрестила – лиш забулькотіло до дна невинно убіснине.

Увечері Славко бушував на подвір'ї і рикав, як бугай, через паркан до Дарусі, щікрячи зогнili зуби:

— Дурна!!! Дурна, а цюці не хочеш? На тобі цюцю! На цюцю! — і кинув жменю барбарисок під самі хатні двері.

Був би ліпше не нагадував про цюцю. У селі ніхто розумний не нагадує і не дає Дарусі конфет: знає, що від солодкого болить її голова і блює вона дуже. Так дуже, що на ранок не лищається ані різочки життя. І мусить вона відходити тиждень, ніби вертатися з того світу.

Сталося так і після Славкових слів.

Даруся два дні не виходила з хати — так її боліла голова, що не могла дивитися навіть у стелю, лиш об'язувалася хустками, накривалася подушкою і відверталася до стіни. Не їла, не пила, до виходка не вставала — лиш чекала, коли тріснуту зализні обручі, що стисли голову, ніби хотіли зовсім її розтрощити.

Марія пару разів зазирала до Дарусі. Мовчки клала на стіл півлітерку молока, тоді розвивала Дарусину голову і мастила борсуковим салом. Зверху клала капустяний листок, на листок — жмутик непареної вовни і знову зав'язувала біленькою хусточкою.

Даруся, зів'яла, геть зовсім безсила, змаліла, як дитинка, мовчки давала себе обернати, а потім сідала, тримаючи голову в колінах, поки Марія холодними руками мастила їй тім'я. Не мала сили сказати ані словечка. Голову зносило кудись так далеко, що вона чимдужче тримала її обома руками, ніби боронилася від злодія. Якби той злодій був такий добрий, та закликав якогось різника, а хоч би Семена, що ріже по людях свині, та щоб Семен вирізав біль з Дарусиної голови, то була б рада і, може, нарешті заговорила.

Але злодія не видко, лише шугас гострий нестерпний ніж попід тім'я — і Даруся з відчаю вже, цієї хвилини, дала б голову на відтин. Нема її сили терпти той безконечний біль. Нема сили навіть слухати, як тихо плаче Марія за столом і шморгає носом. Краще ішла б собі до свого Славка або до кого хоче, лиш би не мордувала її склипами. Маріїні склипи здаються ударами молота в цигановій кузні. І Даруся дужче втискається у стіну, бажаючи лише тиші і спокою.

Так було кожного разу, як звалював біль. Марія, трохи поплакавши і поворкотівши під ніс нечутними словами, йшла собі далі. А Даруся лишалася з розірваною від болю головою у порожній хаті доти, поки щось не вдаряло їй ножем у серце — і тоді вставала і йшла, куди очі дивилися.

...І на цей раз ноги самі принесли до ріки. Даруся зайшла у воду по коліна — і вчула, як їй зразу стає легше. Холодна вода пливла крізь неї десь аж за край неба, а Даруся із заплющеними очима хиталася з боку в бік, чуючи, як розправляються обручі, що дві доби стискали голову. Десь там, глибоко всередині, вони потріскували так голосно, що, здавалося, іскри сипалися в ріку, але Даруся не розплізувала очей, знаючи, що, як тільки відкриє їх, — обручі знов звінить гніздо в бідній її голівці, як гаддя на Здвиження звиває в землі свої кубла на зиму.

Коли Дарусю болить голова, вона мусить іти до ріки і лізти до пояса у воду. Інакше біль розшматує її на дрібні кавалки. Добре, якщо літо і вода тепла. Тоді ніхто не боронить ставати у воду. Як падуть холоди, заходить у воду лиш до колін. І чим холодніша вода, тим швидше біль відпускає Дарусю.

Перший раз, коли після кількадених нападів болю щось сказало Дарусі, що треба шукати холодної води, вона спочатку довго дивилася у криницю на свою подвір'ї. Але до води було далеко, а довгої драбини Даруся не мала. Та, що вела в курник, давно зогнила і до dna не дістане. І тоді Даруся, обома руками тримаючи голіву так, ніби та ось-ось має покотитися із в'язів, похиталася до

ріки, лякаючи п'яною ходою сільських жінок у грядках і городах. Поки босими ногами спрковла заходила у воду, збіглося мало не половину її кута.

— Матір Божа, та вона прийшла топитися! В'яжіть її, Марійо, вона лиш вас до себе підпустить! — кричала з берега Варвара-злодійка до Дарусиної сусідки, розмахуючи скрученним шнуром від близни.

Марія довго дивилася, як Даруся із заплющеними очима хилитається з боку на бік, зайшовши по груди у льодяну воду, і нарешті тихо сказала:

— Лишімо її, молодиці... Вона нічого собі не заподіє. Як Бог даста, так буде. І не треба її в'язати, Варваро. Краще підв'яжіть собі язык тим шнуром... Розходитьесь по хатах, жінки, а я тут трохи посиджу коло солодкої Дарусі та й собі піду до свого дурного...

ВІДТОДІ ніхто більше не супроводжує Дарусю до ріки. Вона б туди і не ходила, хіба що лиш полоскати прання. Але прання пранням, а голова — важніше. Отож, як тільки після нападів болю щось її зганяло з ліжка, йшла до ріки, і ніхто не тримав більше за руки, хіба жінки дивилися услід, прикладвши долоні дашком до чола, та хтось із шкільників посміювався тихо: «Ади, солодка Даруся знов купатися йде». За що не раз діставав потиличника від іншого шкільника, трохи розумнішого від себе.

Добре, поки ріка не замерзає. А перший раз, як Даруся стала на лід, а він не провалювався, хотіла пробити його головою, бо мусила зайти у крижану воду, навіть коли б це коштувало її життя. Вона стала на коліна, ударила чолом раз-другий до льоду — і тихо заскавучала: лід був твердий і не піддавався. Даруся тупицювала босими ногами по мералій підлозі ріки, ослаблими від кількадобово-го лежання ногами гамселила кригу, ніби місила глину, і ломила руки з відчай.

Аж тут звідкись, ніби йшов за нею назирці, явився Марій Славко. І Дарусю зразу перестала боліти голова: Славко був тверезий. Їй здавалося, що вона зроду — хіба що лише в дитинстві — не виділа Славка тверезим, а тепер він рівненько йшов до неї на середину ріки з тремтячою простягнутою рукою. Завжди із повним ротом слів, Славко на цей раз мовчав як німий.

І Даруся також простягла йому руку.

Так вони і йшли берегом, з витягнутими одне до одного руками, ніби велилися до шлюбу або на налигачі. Славко не промовив не те що кривого — жодного — слова, і Даруся слухняно ішла за ним, не чуячи зимової холоднечі.

Славко привів Дарусю до сільської теплички. Невелике, майже кругле озерце із жменею фонтанчиків, що не втомлювалися бити з-під землі, ховалося за частоколом прибережних облетілих верб. Чиста вода пульсувала перед Дарусиними очима, і вона, безсромнно закотивши до пупа спідницю, ступила у рясне булькотіння.

Коли вийшла на берег, Славка ніде не було. Але вона і сама знала дорогу додому.

...ОСЬ І ТЕПЕР стойть Даруся у холодній купелі осені — і бореться із цвяхами, забитими в голову чимось важким, безсердечним молотом. Та минає якийсь час — чорне залізо болю остаточно осідає на дно ріки, і тоді Даруся, підстеливши одну хустку з голови, сідає на камінь. Її босі ноги і далі — до кісточок — полоще чистенка прозора водичка. Вона чує, як її нарешті легшає. Шум ріки остаточно заспокоює Дарусю — і вона знову вертається до свого безконечного думання.

Вона не вміє не думати. Може, тому, що ні з ким не говорить ні слова, а вона ж не є німа, тому вона думає безперервно. Отак про все на світі думає — і від того її завжди болить голова.

...Даруся дивується, чому ніхто не в'яже Славка, коли він напивається і дебоширить на пів-села. На Великденъ він так набрався, що хотів підпалити стодолу, а потім синє полум'я пішло йому з рота.

Марія – непокрита голова – бігала по сусідах з криком і плачем: «Люде добрі, рятуйте! Христос воскрес! Славко гине!»

Микола – лісник, не встаючи з-за великовидного столу, спокійно сказав розпаташаній Марії, що стояла безумна на порозі:

– Марійо, висцяйтеся йому в рот, зразу попустить. Або розведіть коняків з водою та й влійте у рот конечя, як не буде чим висцятися... Отамо на стежці коло Сокола колгоспні коні наслідили, а конеки зібрали ніхто не зібрав.

Бідна тата Марія... Отак, як була у великовидній спідниці, заголилася посеред подвір'я і висцяялася у синє полум'я із синового рота. А Славка, поваленого на землю, неначе кнура до зарізу, тримав його тато із якимось приїжджим гостем.

Дарусі стало школа Славка, що міг від горілки згоріти ні за цапову душу, і вона увечері віднесла останнє червоне яблучко із своєї пивниці і мовчки подала Марії. На що Маріїн чоловік зіткнув:

– Люди з писанками до нарімальних людей ходять, а солодка Даруся останнє яблуко принесла чорному п'яниці.

Марія сиділа на стільці коло ліжка, у Славкових головах, що харкотів з-під накинутої на нього куфайки, і тримала голову обома руками так само, як тримає її Даруся, коли на неї нападає біль, і хилиталася точно так само, як би її голову розривали іржаві обручі.

І хто з них тепер дурний, чи Марія, чи її син, чи обидвос зразу, Даруся навіть не знає.

Через те їде собі до ріки, сідає на березі просто на зелену травичку, що вже проситься до сонечка, і дивиться на воду. Її сьогодні голова не болить. Сьогодні Великден і вона вбулася у дуже давні, але все іще великовидні черевики. А завтра Даруся іх скине до другого Великодня та її уже ходитиме на босу ногу доти, поки не замерзне ріка. А як замерзне – витягне татові валинки.

Коли вона ходить боса, біль її мучить менше. Вона часом навіть копас посеред городу яму на глибину до своїх крижів, спускається в неї, вгорттається чорним живим покривалом, що лоскоче тіло перерубаними корінцями, червами і зотлілим листям, – і так годинами чи то стоїть, чи сидить у живій землі. Земля витягус біль і дає їй соки. Вони піднімаються тілом до самого тім'я, як по стовбуру дерева, і Даруся знову чує в собі силу, забрану з голови розпеченим залізом болю, коли воно вилазить, здається, навіть крізь вуха і шкіру.

То вона собі її думає: хіба годиться з неї сміятися, що часом днює напівзакопана в землю, якщо в селі таким же штибом рятували колись Таракска, коли його била електрика? Закопали по саму шию, і земля витягала смерть із нього. І ніхто не сміявся ані з Таракского тата, ані з його братів, які клали його у викопану яму, як у цвінттарну могилу.

І нашо село роками сміється з нещасної Дарусі? Таракса один раз била електрика. А її б'є біль у голову майже щоднини. Що, їй чекати на чиось стопонську поміч? Вони самі собі помогти не можуть, хіба їм до неї? Вони мали би бути раді за Дарусю, що клопоту їм не приносить. Але вже... хай крутьть пальцями коло скронь. Все одно, то лише дурні крутьть. Аби лиш про конфети не нагадували.

ЛЮДИ не розуміють, що Даруся рятує себе, як може. Коли водою, коли землею, коли травами. Бо понад усе їй хочеться жити на цьому світі, такому веселому, такому кольоворовому і запашному. Коли вона здорована – надолужує той час, як звивається від болю. Вона не хоче згадувати про нього, бо така вже зболена, що не знає, як іще ходить своїми ногами.

Але Даруся ні на що не нарікає. Бере вицвілій клубочок кольоворових вовняних ниток, кілька шматків складеної учтевро позлітки, стрічки із весільного

вінка Маріїної доньки Анни, та їй іде у свій золотий садочок, саджений іще татовими руками, між грушки і яблінки. Яблуні вже не можуть добре родити. Старі. Але ще десь світиться плід між ріденьким золотом листу. А груша геть розсихлася. Уже й листу на ній стільки, скільки на лисій Пітриковій голові волосся.

Даруся лізе у грушу і починає перев'язувати позліткою її сумне гіляя. Чому дерево має сумувати, коли пригриває осіннє сонечко, коли Дарусю не шугає біль у мозок? Даруся в неділю завжди зодягає мамину вишиту сорочку. А що, грушка не може сьогодні мати сорочечку, вишиту Дарусиними руками? Позлітка блистиль на сонці, вітер колише кольорові нитки наrudому листі – і Даруся хоче співати. Але хтось може вчути. Співанка також шкоду приносить. Іванна з Василем доспівалися про червону калину такої, що у Сибір їх відвезли і дотепер там тримають. А може, вже й не тримають, бо нема кого?

Даруся все чує і все знає, лише ні з ким не говорить. Вони думають, що вона німа. А вона не німа. Даруся просто не хоче говорити. Слови можуть робити шкоду. Вона не знає, звідки це пам'ятас, але це правда. Ще трохи – і Даруся згадає, хто їй казав, що будь-яка бесіда може робити шкоду.

Що з того, що вона не говорить? Німа Катрінка також лиш на мігах показує, і ніхто її дурною не називас. А Даруся і язик не проглигнула, а все одно кажуть за неї неправду. Вона не солодка, але їй не дурна. Та Бог їх бери, дурні людські язики.

Даруся пам'ятас, як іще геть зовсім малою, ще до того, як дізналася смак конфет, вони з сусідським Славком крутили пальцем коло чола, коли вулицею йшла дурна Паракса, і вони, дітваки, собі думали, що вона направду була дурною, бо так усі в селі казали; бо Паракса вголос говорила сама до себе, махала руками і все комусь грозила великим грубим прутом. Паракса цілими днями ходила поміж хатів, нічого не просячи, нікого не зачіпаючи, лише грубий прут розгойдувався в її руках, як сільський вітряк, і Даруся якось запитала тата, як то дурну Параксу не болять руки від прута, а ноги від ходу.

Тато взяв тоді свого бука, припрятаного на всяк випадок у хоромах, і дав Дарусі такого шміру по сраці, що вона півдня відсиджуvalася у барабулині поза стайню.

– За що ви мене били, тату? – запитала Даруся увечері, коли очі висохли від сліз, а гузичина перестала пекти. – Усі кажуть, що Паракса дурна. А ми із Славком не казали, лише показували, що вона слаба на голову.

– Слабі на голову – то Божі люди. – Оті і все, що сказав тоді тато.

– А ми що, не всі Божі? – розчаровано запитала Даруся. – Мама також часом бувава слаба на голову, але ви, тату, ніколи не казали, що мама – Божа людина.

І тоді тато чи не вперше погладив Дарусю по голові:

– Дарусю, нашу маму часом болить голова, бо вона падала з дамби. Але вона не є слаба на голову. А Паракса – трохи не сповна розуму. І тому вона Божа людина, бо лиши вона собі вільно може говорити з Богом. А ми всі решту не такі, як Паракса. І, дай Боже, щоби ти, солодка моя дитинко, ніколи не була такою Божою людиною, як Паракса.

– То ви, тату, не хотіли би, щоб ваша Даруся з Богом говорила?

– Чудо ти мое солодке... – тато поцілував Дарусю у тім'ячко. – Викажи «отче наш» і йди лягай спати. Це найкраща розмова з Богом:

– Тату, а ксьондза з Богом коли говорить: коли у церкві молитву каже, чи коли ніхто не чус? – не відстасе Даруся.

ВОНА і за ксьондза колись дісталася від тата доброї петрушки. А все через Маріїного Славка. Дітими вони лиш із Славком бавилися. Славка завжди носи-

ло, мов крота по городу, а Даруся навіть малою була степенна, розважлива, неначе стара жінка.

Та бувало, що Славко підбивав і її на дурне діло. Так сталося і того разу. Вони гралися в хованки на Марійному подвір'ї, поміж кількох стогів сіна, простого дровітня, стодоли, вкопаної у горб пивниці і запашної завжди олійні.

Якийсь сторонський чоловік, у зеленому капелюсі і з паличию-топірцем, спершись на паркан, довго спостерігав за галаєливим біганням по оборі Славка із Дарусею, поки, зрештою, не звернувся шанобливо. Даруся пам'ятає, як він крашив і повільно скідав перед ними капелюха:

– Слава Йсу!

– Навіki слава Богу! – одночасно відповіли гостеві з-поза парканів.

– Чиї ви будете, дітво? Якого газди? – поцікавився чоловік.

– Хто чий, – зметикував Славко. – Я – Маріїн, вона – Даруся. А що ви хотіли, вуйку?

– Чи не знаєте ви, дітво, де тут у вас живе ксьондз?

– Ксьондз? – перепитала, подумавши, Даруся. – А котрий?

– А у вас що, два ксьондзи? – засміявся чоловік.

– А нашо вам ксьондз? – Славко перехилився через паркан, і на запитання відповів запитанням.

– Дитину хочу скрестити. Я з того боку ріки, а у нас ксьонда один на три парафії. А Ваш, кажуть, дуже добрий.

– Вам того ксьондза треба, що з бородою, і в мантії? Той, що високий чорний капелюх носить? – допитувався Славко.

– Той-той...

– То беріть отако-о-о догори, а на отій обочі, на горбу під сливами, живе ксьондз.

– Славку, ксьонда живе в долині, за церквою, – Даруся торгала за рукав сусідського хлопчика, але незнайомець з топірцем уже не чув того, зникнувши за перелазом по той бік вулиці. – А під сливами живе Василь.

...УЖЕ як гуляв увечері татовий пасок по Дарусиній спідниччині та по ногах, вона дотепер чус. Мало того, що встиду набрався сторонський чоловік, привітавшись із Василем-теслею «Слава Йсу, Бог на поміч, ксьондзе!», то ще ним же мало не був битий. Бо теслю у селі поза очі прозивали ксьондзом за його недільну одежду, в якій він незмінно ходив до церкви: довге пальто, схоже на ксьондзову мантію, і чорний капелюх. А вже коли гість, вправдовуючись, пояснив, звідки його справили на обіч під сливи, то й Василь-тесля не забарився у них у дома під вечір:

– Газдику гречний, я знат, що ви газда, але ніколи би не подумав, що ви так фальшиво дитину свою вчите! Встидали би ся! Встидали! – і плюнув собі під ноги.

Даруся дуже добре дотепер пам'ятає, як тато згодом пояснював їй, що не кожна людина є такою, як про неї кажуть позаочі.

– Люди часом люблять посмішкуватися з іншого, то й призвішкуються. А воно не завжди від злоби бувас. І не завжди правда.

– А це встидно, коли тобі призвішкуються? – тоді хотіла знати усе, ніби хто напшептав, чи попередив про власне майбутнє.

– Не встидно, дитино, якщо ти не злодій і не брехун...

ДАРУСЯ ПЛАЧЕ, поклавши непокриту голову в самотню червону айстру, що заблудила між синіх та білих своїх посестер. Гримлять сусідські баняки по

обидва боки від Дарусиної господарки. Марія, чути, варить сливове повидло, бо пахне аж сюди, в айстри, та її осі посқидалися роями з груш-дичок до Маріїної возниці. А Васюта дере пір'я – подушки буде робити внучці, навесні весілля.

Марія завжди каже наперед:

– Дарусю, завтра буду повидло варити.

А на ранок дивиться почерез паркан: якщо Даруся обходить город, то можна у возниці класти вогонь.

Марія чудна, сподівається, що Даруся не розуміє, чому вона каже наперед про повидло. А Даруся знає: Марія думає, що її повидло солодке. Ніяке воно не солодке – терпке, язик і ясна пошипув. І нішо на світі не є солодким, окрім конфет. Та Даруся навіть з Марією не хоче про це говорити.

Поки про конфети Даруся думає в своїй голові сама, без нікого чужого, голо-ва не болить її ніколи, а як лиши хто нагадає вголос – тоді череп зносить, наче тупою сокирою: цюк та цюк, лиши кістки довбас, а зітнути не може.

Хай би собі люди їли конфети, скільки хотіли, аби лиши Даруся про це не чула. Тоді її її голова не боліла б.

А Маріїне повидло Даруся єсть узимі. Бере хліб або кулешу, мисочку повидла, горнятко окропу – і єсть собі хоч до полудня, а хоч до вечері, а хоч і серед ночі може встати та її зачерпнути ложку – дві. А коли єсть, то завжди думає: понесла би татові повидла, та він ніколи чомусь про повидло не просить. А без татового слова Даруся не зважується. Вона знає, що він любить.

Даруся плаче, бо давно не була в тата. То треба виплакатися наперед, при ньому – не можна. Може, він на неї і сердиться, але ще не було такого разу, щоб вона йшла до тата з порожніми руками.

А не йшла, бо не мала з чим. Яблук від весни не має. Торішні барабули скінчилися, а на сьогорічні в Дарусі неврохай, такі дрібні, як лісові горіхи. Віддасть Маріїним свиням. Квашена капуста на татовий жолудок не дуже добра. Затірку без молока нести також не годиться.

А поки минулого разу збила кулачок масельця з Маріїного молока, минуло зо два місяці, а може, цілих три. Марія принесе півлітерку раз на два-три дні, а Даруся його не п'є – лишає на сметанку. Збере раз-другий – і молоко в бідончик та в пивницю. Знов чекає на півлітерку. А потому з кислого молочка сирця зробить. І лиши тоді піде до тата.

Коли додивилася, що молока зовсім мало, бо Маріїна корова почала відбивати, пішла до Павла на деньку громадити. Жінки махали руками, забирали граблі, казали води громадільникам від корита носити, та вона не випустила граблі із рук до самого підвечірку, поки не почула, як тоненський свердлик почав свердлити голову... Лиш тоді поклала граблі під бука і пішла до корита. Лила і лила на себе морозну воду відрами, що не лишила сухої нитки, і свердлики таки втишилися.

А Павлиха дала тоді трошки бринзи, жменьку сиру і відро барабуль. На ціле весілля стало би того добра.

ДАРУСЯ ЗАВЖДИ збиралася до тата з самого ранечку.

Довго вмивалася.

Ще довше чесалася.

Виклала короною косу.

Зав'язалася двома хустками: білою і чорною.

Ебралася тепло. Зверху на вовняну кацевейку накинула половинку тертого-перетертого, давно вицвілого ліжника.

І так сиділа під стіною на лавці майже цілий день.

— Солодка Даруся до тата сьогодні зібралася, — почула з вулиці чийсь голос і навіть не хотіла впізнати його.

— Видко, молока напрятала, си-и-ирота, — відповів інший, також непізнаний голос.

Коли Даруся збиралася до тата, вона мало що розуміла. Ні, не так — розуміти вона розуміла, але виду не подавала. Рааа навіть Марію не впізнала, коли та поклала на лавку коло неї мисочку з кількома яйцями. Нащо їй тепер впізнавати Марію, коли Даруся яйця до тата не носить? Він на яйця не дивився з тої пори, як на Великденъ сонця дістав, з'ївши одразу п'ять писанок.

Сидить Даруся під хатою і збирається з думками. Мусить скласти у своїй голові до порядку те, що має сьогодні сказати татові. Даруся розказує йому все, про все питте, але найдовше слухає глуху повільну татову бесіду. Лиш ніколи при ньому не плаче. Тато Дарусиного плачу не признає. І вона його сердити не сердить.

Коли сонце паде донизу, але ще не сідає, Даруся бере великовій кошик, вистелює дно половиною вишитого рушника із Матір'ю Божою, кладе туди загорнутий у марлечку сир, масло, літрову банку з молоком, трохи, але небагато хлібця, клаптик надежного пашеру, накриває другою половиною рушника, бере кошик на руку, закриває хвіртку на клямку і виходить на середину вулиці.

До тата Даруся йде тільки серединою вулиці. Ідуть машини, йдуть фіри, тягнуться люди — Даруся знає своє: вона по дорозі до тата — княжна. Молоді поспішають до шлюбу, мерця несуть на цвінттар — ні на крок не уступаються з середини дороги, і ніхто не перечить тому звичасві. То чому Дарусі невольно робити так само?

Вона навіть колись питала тата, чому кожна молода йде до шлюбу так, ніби вся вулиця — лиш її одної.

«Бо до шлюбу вона — княжна», — відповів тато.

«А після шлюбу?» — питала Даруся.

Тато чомусь зітхнув: «Нешансна жінка».

Поки Даруся не буде нешансною, вона завжди до тата йтиме, як княжна. І ніхто їй не розказ.

Правда, це буває негусто, що Даруся ходить по селі княжною. Хоч вона й не лінива, але надоїдливою бути не сміс. Хай тато краще питас, чого її так довго не було, ніж має кривитися, що донька ходить, як фіра без дішила.

Іде Даруся серединою вулиці — і обіч неї, як весільні дружби, поважно трясуться сільські пси, ті, котрих господарі не присилують до халабуди. Доки зайде до тата, збереться їх зо два десятки. Ідуть — не брешуть, лиш мотиляють хвостами, ніби облізлими весільними деревцями, та язики висолоплюють, та шкіряться білим зубами.

Але це той раз, коли Дарусю ніхто не може задобрити — навіть собаки. Щоб вона тоді ім кинула кусник кулешки — борону Боже, їй би руки відсохли і ноги би відібрали, коли б вона, княжна, думала тепер інше про когось, окрім тата. Отож ідуть — займаючи всю вулицю, від шанця до шанця, і нібито й музика не грас, а вони йдуть якось весело, живо, дивитися на них іншим разом хочеться більше, ніж на гурт людей.

Пливє солодка Даруся у супроводі собак завжди безлюдною сільською вулицею, а позаду часом фирмаче кілька моторів, що так і не наважуються обганяти цю дивну процесію, як не обганяють знаючі шофери ані похорон, ані весілля.

Ось уже й клуб. А щоб провідати тата, коло клубу треба звернути поза Йорчиху, кажуть у селі. В оцій осій хаті праворуч теперішнього сільського клубу жила колись жінка. Чи то інше за Австрії, чи за Румунії. Йорчихо звалася, бо

чоловік у неї був Йорко. Мало хто пам'ятає, коли ті Йорки самі спокійнилися, чи хто їм поміг подякувати цьому світові. Давно чужі люди побудували на місці Йоркової хати цілі хороми, народили і пошколували діточок, та й газдують собі як уміють, а до місця, якого в селі нікому не обминути, так і припечаталося: *поза Йорчихо...*

— *Ви, Одокійко, нащо ці рушники купуєте?*

— *Як нащо? Поза Йорчиху готовуся.*

— *Та ще рано вам, бійтесь Бога!*

— *Ніколи не рано думати про завтра. Боятися Бога за щось друге треба, а не за це. Так що й вам радю: купуйте рушники, поки є, бо може не бути...*

— *Чуете, Марусько, щось таке сл робить з нашими людьми у цему світі, що гаразду нізвідки не видко і кінця — краю їхньому дуренству також не видко.*

— *Най люде густіше, кумко, ходять поза Йорчиху — зайдти усе так добре видко, що а-а-але де тобі!.. Краще, як із Чорногори.*

Але люди не дуже квапляться просто так ходити поза Йорчиху. Може, також не дуже мають з чим, як ото не мала Даруся. Може, не мають коли. А Даруся вже має.

Коло клубу вона бере різко вліво, переходить широкий дерев'яний місточок і нарешті стас перед брамою. Брама тут завжди замкнена на дерев'яний патичок. Даруся кладе кошик на землю, витягує патичок, затикає його в землю, відкриває навстіж одну половину брами і тоді озирається. Собаки, поопускавши писки, стоять півколом біля Дарусі, ніби сторожують. Вона довго дивиться на них, гладить кожну по голові, нахилається, начебто щось наказує, бере на руку кошик і ступає за браму.

Утішенні собаки тісним колом всідаються біля прочиненої брами, зірко позираючи навсібіч, аж поки Даруся не зникає між деревами і квітами. Собаки не тільки завжди чекають отут Дарусю, навіть коли б вона верталася від батька поночі, але її подають знак усім іншим: коли за брамою Даруся, ходити туди не радимо. Не одна душа не раз дає ногам поля, коли біля Йорчихи чатують пси.

НИЗЕНЬКІ ворітця біля татової катки причинені, і Даруся заходить тихо, ніби боїться сполошити господаря. Як і минулого разу, тата ніде не видко. Їй лиши чути його голос. Він вібі проривається десь із підземелля — і простує так тихо, ледь чутно, що вона відразу сідає на землю, у високу некошену траву біля самісінського татового порога, де на неї одразу накидається метушлива мурашка. Їй робиться якось чудно, дивно, навіть солодко. Так. Вона чує чи то солодкість, чи млість у грудях — але, о чудо! — від тої солодкості в голові також стас легко.

Дарусі здається, що бідна душа на якийсь час залишила її і полетіла на татовий голос. Лишилося одне тіло, нібито й не Дарусине, не зболене і не зчорніле, а чиєсь чуже, незнане холодне тіло, по якому весело снують мурашки. Вона сидить, завмерла, майже не дихаючи, із заплющеними очима, ніби боїться, що ось-ось душа вернеться назад в її тіло, але вже без татового голосу.

А голос пливє звідусуди, як призахідне сонце, — лагідне, недокірливі, терпляче. І Даруся схиляє таку ясну тепер, покірну голову, сама не знаючи перед ким: чи перед сонечком, чи отим голосом, що пеленає з ніг до голови, ніби хоче зігріти, чи налюбити, чи нажаліти...

Нарешті налюблена поволі зникаючим татовим голосом, із повернутою у тіло душою, Даруся лініво розпліщає очі, підвідиться із землі і аж тоді розширється довкіл.

Як вона давно тут не була! Як безвстидно запустила татову оселю! Надламані вітром, жовтіючі пасма густої трави кивають голівками: давно, ой давно, до-нью...

Даруся обривас пожухлу травичку, виносить її за ворітця залізної огорожі із слідами не так давньої фарби, як уже більше – іржі. Бере наждак, зчищає рудий накип, обтирає ганчіркою залізне пруття. Тоді іде до тата у голови. Прихиляється до верхівки хреста – і знову довго стоїть, завмерла, лиш раз по раз хитас головою, нібито на знак згоди на голос, лиш їй чутний і зрозумілий. Вона розводить руками, обнімає хрест, і знов надовго приростає до нього.

Тоді здуває з хреста порохи, обтирає його марлечкою, по черзі торгає усі чотири стовиці огорожі і нарешті сідає в ногах давно осілої, майже рівної із землею могилки.

Даруся повільно прикладає вухо до землі – але за якусь мить раптово скоплюється. Метушливо шукає довкола, потім б'є себе долонею в чоло, скидає із плечей потерту половинку ліжника і накриває нею нижній красчик могилки, ніби вкриває мерзлі татові ноги. Хіба йому, такому перемерзлому, такому перетрудженому на своєму віку, зігрітися лише травою чи землею?

Коли Даруся заходить по пояс у воду чи стас у викопану по крижі яму – вона не шукає тепла, вона шукає рятунку на свою голову. Заходить у воду чи в землю ненадовго – лиш доти, поки вогонь не покидає тім'я. Але якби вона отак пролежала в холодній землі роки, як тато, мусила би шукати тепла.

Ось і зараз татовий голос сказав, що йому таки холодно, то вона його трошкин зігріє. Отак погладить крізь холодну глинку худі його груди, перебере холодні пальці, зачесе волосся. А тоді дастъ уже й побаювати. Бо навіть найлюдніший храм у селі не є такий веселий, як Дарусин бай отут із татом.

Добре, що сьогодні є з чим баювати! Даруся викладає з кошика приласене добро довкруг хреста, розгортас з марлечки сир, масло, відщипує пучечком по маленькій дрібочці, кидає в рот. Довго пережовує. А тоді схиляється близько до хреста і ніби щось нашпітус в його чорну верхівку, мовби у людське вухо. Губи ворушаться так виразно, що, коли б до неї нахилитися, можна б розбірливо почути слова.

Даруся шепче довго, гаряче, палко, лиш коли-не-коли відривається від хреста, озираючись навкруг, обшарює поглядом усе довкола, і знову припадає до землі, і шепче швидко, ніби боїться, що хтось почне її страшну мову.

Вона ніколи не палить тут свічку. Во свічка горить-горить та й випалює все, що є довкіл людського. Вогонь свічки виганяє не тільки злій дух, але й дух людини, яка не завжди була мертвою. А як зникає дух – тоді за вмерлою людиною тужиш все менше і менше, поки не перестаєш тужити зовсім.

Тому Даруся не любить людей, які світять на могилах свічки. Вони швидше хочуть позбутися болю, що дихає з-під сумної могильної глини. Люди втікають від туги, яка заходить зашпорами в душу, як тільки очі вихоплюють хрест. Люди не люблять тужити. Вони взагалі нічого не люблять.

А Даруся не хоче не тужити за татом. Во для неї тут *не туга* – тут, коло тата, лиш стільки її *справжнього життя*. Усе лихе минулося, поблідло, втратило ясність, а туга за чимось далеким лишилася в Дарусиній голові такою гострою, що від того вона болить її. І якщо не розрадить тато – то вже ніхто не поможе Дарусі. Ото вона й не палить свічку: боїться, що прийде сюди котрогось разу – а голос, який завжди пливє звідсюди, як сонце, що й не знаєш звідки, більше не зустріне її. Що вона тоді робила б?

Нема барабуль, лишається жменька мукички, довго ні з чого збити татові масельця – все можна перетерпіти. Навіть довгий *не-прихід* сюди. Усе можна.

Але щоразу, коли Даруся наближається до могилки, душа її також згортавається равликом від страху, що її зараз зустріне мертві – без татового голосу –тиша. Якщо не буде його голосу – не стане і її. Без голосу нацо її жити?

Ніхто, жодна душа у світі не знає, що Дарусі лиши тут розв'язуються уста. Іноді вона думас, що й сама не знає про це.

Коли вона вперше спробувала заговорити з татом, страшенно перелякалася власного голосу. Тоді їй здалося, що його почув і увесь світ, а ще гірше – все село, таким він був звучним, голосним. Даруся твердо знала, що сказала лише одне слово: «Тату...», а голос сам ішов собі з горла, ніби й не пропадав ніколи, і витворював якісь дивні чудеса, дражнився, грався, і розтікався, і утікав поміж деревів і могили, і знову вертався, срібний, до неї – аж вона хотіла ловити його руками, щоб сковати в пазусі, чи в кишенні, чи будь-де інде, звідки його можна буде брати, але так, щоб про це ніхто у світі не знав.

Настрашена, вона довго озиралася, ніби шукала істинного господаря голосу, ходила між сусідкіми склепами, зазирала під плити, обмачувала дерева. На цвинтарі панувала якась особлива тиша, лише оте її «тату» все іще віbruvalo в кровях, у траві, горлі. І вона повторила: «Тату...» – тихо, самими губами, заганяючи звуки в горло, у найглибший закуток свого нутра. А тоді почула татову відповідь. Так близько, поруч, ніби він сидів отут, коло неї, і вона чула його тепло.

Вона ніколи не вміла радіти, але тогодя якась сила підняла Дарусю на ноги і закружляла поміж могилами, похиленими хрестами, аж напнулася спідниця...

– ... Чуете, Марійо, роками нікому це не казала, а тепер вам скажу, бо можу мене скоро віднести поза Йорчиху, то так з гріхом і лишуся... Якось то вже буде з пара років, несу молоко до невістки, тої псячої кістки, най шлях її трафить, як вона дитину по-нечлюськи обходила, не мала би приплоду більше ніколи... Іду вздовж цвинтаря, а вже вечоріс, а я зроду боялася цвинтарів, іду борзенько, під ноги дивлюся та отченаш направсяк кажу. Аж чую – від Довбушевої могили, а ви знаете, вона якраз у самому кутікові, при самій дорозі, нечиста сила говорить, людським голосом говорить, та страшним таким, та грубим, таким, як би ведмідь крізь малини дерся.

Слухайте, жінко добра, я, як ішла, – так і звалилася на стежку, сила мене лишила, ні встати, ні крикнути... та ѹ то ще не все... А поміж могилами, аби так здорована була, гуляє мара у людській подобі. Бігме Боже, нібито на весіллю «гуцулку» гуляє, крутиться, руки тримає широко, спідниця догори підфітькується. А голос, Боже милосердний, такий, якби з пивниці виридався. Та все «тату» каже, «тату»... Я вже думала, що розум мене покидає наївки, то як почала поклони бити, та хреститися, та хреститися... Аж тут з цвинтарної брами виходить солодка Даруся і така якась чудна та дивна, і така похожа на оту мару, що я, кажу вам правду, Марійо, уже й не зрозуміла ні дві-ні три: хто з нас дурний, а хто разумний. Якби не знала, що вона не вміє говорити, то согрішила би на неї, Марійо... най Бог мені простить прогрешені моб.

– А все від того, Варварко люба, що ви не сповідалися цего року... та ѹ на невістку грішице... Отож Бог вам посилає знаки.

– Ая-ая, Марійо... що не сповідалася – то не сповідалася, так мені ся полу-чило...

– А солодка Даруся уже хіба що поза Йорчихою заговорить. Гріх на каліку грішити, Варварко срібна...

...ВОНА ТАК старанно приковувала, що вміє говорити, що часом сама не вірила у протилежне. Замикала двері, завішувала вікна, двома пальцями

витягувала язик, брала дзеркало і дивилася-дивилася, ніби чекала, що слова самі підуть з горла пішки. Язик був довгий, червоний. Даруся сіпала туди-сюди – ні звука. Якось серед ночі силою пробувала говорити. Щипала себе за шкіру. Шкіра боліла. На ній лишався синець. А мова не верталася. Навіть «гукати» як колискова дитина не могла. Тоді вона своєю слабою головою зрозуміла, що мова їй вертала у рот лиш тоді, як вона провідувала тата.

Та вона боялася ходити до тата часто. А раптом хтось вислідить?! Донесе, що вона і не німа, і не дурна, і не солодка?! Для Дарусі це страшніше, ніж напади болю. Хай дурна її довбни болить, розколюється, але мову не вертає нізащо. Вона не вміє жити між людьми із своєю мовою. Люди самі її й відучили говорити. То хай терплять німоту. Вона ж терпить їхнє дуренство?

А тут, на цвінтари, тато розумів Дарусю і розказував їй, розказував. Як жити, терпіти, *не згадувати*, перед людьми не соромитися, прощати навмисне і не-навмисне зло. Вона тут усе розуміла. Геть чисто все, до найменшої дрібнички, а вертала домів – і все розліталося, ніби висохла соснова шишечка, – і великий чорний сум знову побирає її голову. І тоді вона сумнівалася: а може, їй справді дурна? Не солодка, а лише дурна?...

Бо як тільки вертала додому, тато приходив у сні і мучив Дарусю несамовито. Цілу ніч стояв на дверях, не переступаючи порогу, чорний, неголений, обдертий, з простягнуту рукою і просив молока. Вона котіла казати, що все молоко, всю сметану, і сир, і масло, яке прятала місяцями, вона віддала йому вчора, – але язик був німий, лише руки літали над ліжком у відчай, як ворони, так що на ранок сама не розуміла, хто їй так переколошматив постіль.

Розбита, із запаленими очима, Даруся на ранок бігала від хати до хати, носила порожнє горнятко із слідами молока на денці, показуючи його перед очі газдиням.

– Почалося... – хрестилася мовчки Марія, до якої Даруся завжди приходила першою.

– Треба було думати... – варнякав Славко, якщо був у дома. А коли був у дома – то завжди п'яний.

– Заткайся, заткала би тя лиха година! Не видиш, ледя жива ходить...

ВОНА ВСЕ те чула і все розуміла. Але як її сказати, що вона невинна? Що, закликати їх усіх на цвінтар і сказати?! Та Даруся знає: окрім як з татом, вона вже ні з ким у житті не заговорить. І навіть не висповідається перед тим, як буде збиратися поза Йорчиху.

...Несла молоко, кислик, сметану, сир – усе засипане і збите в одну трилітрову банку – клала коло хреста і дивувалася несказанно: від учорашніх її попоїдків справді мало що лишилося. Тато таки лишався голодний.

Коли серед ночі її будила простягнута татова рука, знала, що через день-два почне боліти голова. Брала чистенькі хусточки, баночку із борсуковим салом, сірник і свічку – і клала на лавку коло ліжка. Інше ходила довкруг городу, іще скілька травички одинокій своїй курці, а вже чула, як тонкі жалючі п'явки впиваються в тім'я, ніби просвердлюють його. І щоразу вона думала, що то, може, *прийшла і її пора...*

На ранок Марія знаходила Дарусю із вповитою п'ятьма хустками головою, відверненою до стіни, із землистим обличчям, про яке годі було сказати, чи то обличчя мерця, чи живої людини...

Іван ЯЦКАНИН

Пора вузеньких вулиць

Коли молодята зненацька завітали до батька, той недовго думав, зняв зі стіни старовинний годинник у дерев'яній рамі й подарував їм.

— Дивіться, як стрілка доганяє оту другу, а таки дожене. Але кожна з них знає своє, робить своє...

Вони не бачили у цьому ніякої символіки, але вона появилась аж тоді, коли їм до символіки не було.

Славкові ніхто не дорікав, що приходячи до батьків, завжди приводив нову жінку. Мати й не показувалась молодим на очі, а коли вже попрощалися і за машину розвіявся дим, старий підійшов до неї, обняв її і спробував якнайніжніше прошепотіти: «Марічко, і йому якось треба жити...»

— Я знаю, у кожного своє життя, — нарешті втихомирилася і почала співчутливо дивитись на свого чоловіка. Їй стало жаль, що всі навколо пише кривдою та ганьюю його огортають.

— Ти бачила? — старий знову ніби ожив. — Бачила? Яка вона гарна!

— Гарна. Ну і що?

— Ну і що, ну і що... Правда, у нас таких рідко побачиш...

— Якщо у нас таких нема, це ще не означає, що не водяться у світі. — жінка хотіла його втихомирити.

— Але нашому така гарна дісталася. Чим він її заслужив, га?

— Йосиле, жінки — не медалі.., — зітхнула і лише кинула рукою над його словами, подаючи знак, що розмову закінчено.

— Та зупинись! А як її звати?

Марічка (саме так до неї звертався) запишила все так, фартушком витерла руки і аж зблідла.

— Не знаю, — сказала розгублено, шукаючи допомоги саме у нього.

— Така гарна, то у неї, напевно, й ім'я гарне. Пригадуєш, у нашому селі колись жили три попівські доньки. Ота найстарша, ой і гарна ж була, така гарна... А звали її — Елішка. Пригадуєш? І жінка Славка нашого гарна, то й ім'я повинно бути гарним.

— Яна! Й тільки Яна підходить, — Марічка тішилася, як дитя, коли знайде загублену іграшку.

— Владала. Підходить. Зовсім підходить. Насправді, коли дивишся на неї, інакше ім'я не можеш їй дати. Ти уяви собі, навіть ім'я їй до лиця.

Вона була гарна, гарне в неї було ім'я, але батьки Славка ніколи більше вже її не бачили.

* * *

Вони пили вино. Вино пахло зірками, які цієї ночі сипалися з неба. Відблиск догасаючих зірок миготів у її очах.

Євгенія. Таке було її справжнє ім'я. У затишній кав'ярні їй до лиця було саме це ім'я.

Подумаєш, ім'я. Велике там діло ім'я! Є люди, які вважають, що ім'я дитині дають лише тому, аби пізніше, як зіпнеться на ноги, додому покликати.

Ну, дитя – то є дитя, а ви спробуйте Євгенію додому покликати, коли вона у полоні справ.

Сидить собі на високому стільці, ноги до землі не дістають, але й так видно усі лінії, що можуть приваблювати не тільки художника. Навколо палять дорогі сигарети, такі дорогі, що аж диму жаль. Сусіди п'ють якусь мексиканську горілку і думають собі, надумують собі, що впродовж усього життя вони нічого іншого й не скуштували. А вона сидить тут, ніби тут її єдине місце, ніби вона саме для такого місця народилася й виросла.

Усі чогось метушаться, намагаються її догодити, але нічого не вийде, бо біля неї чоловік з гострою борідкою, який постійно крутиться, вертиться, літає навколо неї, місця собі не може знайти, лиш би вона приділила йому більше уваги. А вона насолоджується атмосферою, яка тут запанувала – солодкуватий димок сигарет, п'яні погляди розгублених дівчаток біля високого прилавка, щербатий сміх череватих дядьків у протилежному кутку. А за ними, у глибоких кріслах, хтось постійно на когось кричав: «Ти завжди був заздрісним!» І все це повторювалось, як лейтмотив добре відомої мелодії.

Накоротко підстрижене волосся, козяча, мов сажею помальовані борідка, ніби сам просилися визначити його професійну принадлежність. Зрештою, цей в'юн зрозумів, що до неї не так легко добрatisя. Повільно падали його крила, борідка зіщуплилась, та й сам увесь охляв.

Все було б інакше, коли б жив її батько. Оцей світом визнаний хімік розпестив дочку. Але нічого ліпшого й не міг би придумати. Коли померла її мати, Женці було дванадцять. Тоді батько надумав на кілька тижнів залишити місто, щоб знайти внутрішній спокій. Нічого не вийшло. Побував трішечки на селі, потім все-таки одягнув свій акуратний сіреневий костюм і повернувся у місто. Його лице посерйознішало, вже так не поспішав. Здавалось, усе знову входило у старі колії. Але життя – не залищиця! У життя свій графік руху і свої зупинки. Він намагався приділити доньці якнайбільше часу, уважно прислуховувався до її розповідей, дбав, щоб не було й знати, що чогось у хаті бракує. Однак смуток не сховаєш у кишенню. Раніше ходив виструнчений, мов лінійка, тепер похилився, як стара верба над водою. Появилася нова звичка – закладав руки за спину, ніби хотів підперти плечі під тягарем, який на нього постійно валився, лягав, давив.

Інколи й очі заважають, аби світ бачити. І йому здалося, що нічого не змінилося, тоді як багато чого змінилося, а вік цього не зауважив – ну, хоча б те, що дівча виросло. У нього на думці одні кислоти, амінокислоти, що аж язик можна поламати від одних лишенъ назв, допоки доберешся.

Він, правда, так про неї дбав, що й не помітив, як виросла – скоро приайдеться її у світ пускати.

Прикодячи додому, довго-довго проходжується по кімнатах, навіть не знімаючи плаща, потім довго дивиться на неї, пригадує її матір, мовчки хитає головою і тихо, щоб усі почули, шепоче: «Якось воно буде...» Але ні він, ні оті уявні постаті, до яких звертається, не знають, як воно насправді буде.

Ще була у них нянька – літня жінка з недалекого села. Дехто йому навіть докоряє, мовляв, служки, няньки тримаєш, подумай – не той вже час. До нього ці слова доходили, але ж донька є донька... До речі, й дівчинка до няньки звикла.

Скільки б чоловік не старався, не доглядав, але інколи вийде зовсім інакше. Молоді люди намагаються визволитись від усього, навіть добробуту й великої опіки. Ганьба ж, щоб у такому віці про тебе тато з нянькою дбали.

А хто про нього дбав, коли йому було менше, ніж зараз його доньці. Ніхто. Навколо нього панували одні уїдливі посмішки. Ох і вміють же люди посміхатись, коли тобі не тапанить, коли твоїм близьким не щастить.

Коли забрали батьківську віллу, коли базграмотні судді судили батька-адвоката, звинувачуючи його у зраді батьківщини, після жорсткого вироку не витримало мамине серце. Батька забрали у тюрму, мати померла, а він опинився у тілки Агнеси, яку ніхто ніколи гарним словом

й не почавував. Тітка Агнеса опікувалася життям «заблуканих дівчаток». Ці її крилаті слова ніколи не знайшли у її рідні порозуміння, бо бордель у іхній уяві завжди залишався борделем. Тітка Агнеса не оглядалася ні вправо, ні вліво – ще два роки після перевороту займалась долею цих дівчат... Він виростав у середовищі, де вже, здавалось, нічого не було святим. Та ні, не все, то лише люди так кажуть. Тітка дуже швидко відправила його у місто Ж. на навчання – майже за триста кілометрів від провінційного містечка, в якому і її вже важко дихалося. Вона з ним не дуже церемонилася – спакувала все, як слід, гроши – у гаманець, випрасувані білі сорочки – у валізу, і гайда у новий світ. У ці складні дні вона стала діловою жінкою без зайвої романтики. У її поведінці, рухах, голосі все було інакше... Коли з її розмальованіх вуст прозвучала команда, спробуй не дослухатись!.. Пані Агнеса не забула про нього, бувало й два рази приїжджає за ним. В таку пору завжди ніяковів, соромився. «Якась пані за тобою прийшла», – ця фраза його дратувала, а вона боялася, щоб світ не зіпсував її нещасного небожа.

А потім була Прага. Тітка хворіла, вже йому не заважала – не навідувалася. Писала йому довгі листи, які чогось нагадували байки, тільки повчання у неї було занадто довге і занудне. Листи поступово рідшали й рідшали, поки зовсім перестали приходити.

Прага є Прага – місто, де ти не так на очах, як у інших містах. Не бувало, щоб хтось дуже цікавився, звідкіля ти, яке твое походження, а про маєток тоді й мови не було. Був і нема. Але життя – це не човни на Влтаві, бо усе пливе, змінюється набагато швидше.

Повернення не завжди солодке. Його повернення було розплачливе, сповнене непередбачених можливих ситуацій, які, хоча ще й не збулися, однак ще й нині наганяли страх...

* * *

У робочому кабінеті нічого не змінилося, ніби професор тільки-но вийшов трішечки погуляти, пройтися у недалекий парк, де раніше завжди здібував когось з давніх друзів. Лише поверхня старовинних меблів покрилась тонесеньким шаром пороху. Акуратно поскладані книги, зошити, повні приміток, слухняно чекали свого господаря. У кутку кабінету, біля дверей, на вішалці відпочивали сірий плащ та чорний капелюх. Але господар вже не зайде, не покладе біля вішалки величезну парасольку, яка служила скоріш за паличку, не здус легесенько тонесеньку верстзву пороху, щоб занотувати у блокнот якусь нову формулу. Вже не зайде у свій кабінет, у своє королівство...

Здавалось би, що про все подбав...

Одні кажуть, гарним у житті дуже важко. Всі до них придивляються, заздрять, різне пропонують – то себе, то інші «здобутки» цивілізації, нерідко й гроши. Кажуть, що красуням дедалі трудніше відбивати атаки, можливо, й тому дуже швидко втомлюються. Але що казати отим, яких безліч. Про таких у книжках пишуть, що у них широке серце і добра душа. Зарах це й така велика перевага, адже й у красуні і серця, і душі не бракує...

Старий пан професор ще встиг влаштувати Євгенію на факультет журналістики. Це було тоді, коли почали брати верх електронні засоби масової інформації. Євгенія – оце гарне, привабливе медіум – не було дурним. Чоловіки, які не розбираються в жінках, твердять, що таке поєднання у природі дуже рідкісне явище. Не варто сперечатися, бо, здається, кожен тут знає своє...

Повернення у рідне і знайоме місто не завжди повне сентименту і спіл. Ну, Євгенії поталапило. Запропонували їй телебачення. Всі з цього приводу були однієї і тої ж самої думки: «Гарним завжди везе!» Спиняючи старигани додали, що вона надійна і перспективна. Ніхто з них не догадувався, що насправді все інакше, опинилася там зовсім випадково. У випадковість ніхто не повірив, та й вона сама засумнівалась, бо усі зараз заангажовані на тому, що в житті нічого випадкового не буває. Тож важко з кимось сперечатися, бо у кожного свій досвід, своя правда. Крім того, у цьому конкретному випадку всі аж надто зарозуміні. Якщо будеш приставати, то можуть радикально заявити: «А що тут незрозуміле?!

Але життя – не телевізійний екран. Воно і не таке плоске, навіть і надто далеке від цього синюватого мерехтіння.

Спочатку знадобились снодійні таблетки, що висушували голову, як груші на печі. Постійна напруга, дорікання, натяки на те, що в ефір кожного разу треба виходити з чимось новим, виснажували її настільки, що таблетки не рятували від депресії. А від начальства чула те саме, але ще з більшою наругою: «Вибирай собі команду, працюй, потім видко буде, тільки не зупиняйся на досягнутому...»

Кожного разу ті самі напуття, ті самі зауваження:

– Цікаво, – не заперечував головний редактор, але ви зрозумійте, це ніяке не відкриття. Ви повинні приходити до глядача з чимось новим. Я думаю, ви мене правильно зрозуміли.

Вона ніяк не могла осягнути цих порожніх заяв, слів, які робили з посередності чванькуватого начальника.

– Так, у вас вища освіта, але вам бракує контактів з життям, – це вже було як крапка на «і», більше того, треба вважати, що життя знає тільки він один, а виміри того життя завбільшки з двоспальне ліжко.

У такій ситуації від снодійної таблетки до келишка лише один крок. Вона ж не перша і не остання. Ну, наприклад, Маргарита, яка так рабськи читає перед камерою оті свої «Travel news», а буває, що й досі не знає, де Кувейт, а де Клондайк, натомість дуже добре знає, хто був біля витоків її кар'єри, хто береже її зараз і хто її ще чекає попереду... Тільки режисер це знову точно, коли на неї кричав:

– Ви ніколи не вийдете заміж, коли так погано будете читати текст...

Гм, все набагато складніше. Чужі тексти і власне життя – це зовсім різні речі, – подумала Євгенія, глянувши у вікно, за яким вже народжувався новий день. Потім погляд її упав на стіл, на якому парувала кава. Оцій ранковій сієтті заважали усілякі папери, вирізки з газет, на купці дожидали свого часу книжки й альбоми. Євгенія була геть розстроєна – на нічому, що лежало на столі, не могла зосередитись. Її знову потягло у ліжко, і голова зникла у м'якеньких подушечці.

Коли, нарешті, встала і опинилася перед дзеркалом, не могла візнати себе. У ці хвилини її лице нагадувало добре викиснуте тісто. «Жах. Що зі мною твориться?», – запитала вголос, але стіни не відповіли. Вона зрозуміла, що сьогодні не вийде на роботу. Залишиться вдома, чекатиме, поки знову не приде до себе.

Опухлі очі насторожились, коли біля дверей пролунав дзвінок. Її тіло виструнчилося, як струна, адже так рано нікого не чекала.

Глянувши у вічко, побачила, як хтось також припіл до вічка.

– Хто? – запитала.

– Я.

Відповідь її задовольнила, бо чомусь співпала з її настроєм. Відчинила двері лише настільки, щоб углядіти, хто за ними.

За дверима з пляшкою вина в руках стояв Костя і благав, щоб його впустила.

Коли двері за ним зачинились і він опинився у коридорі квартири, сперся спиною об двері і дивився на неї. Вона стояла перед ним у білій прозорій нічній сорочці. Її груди заколихалися так, ніби зараз чекали тільки його. Костя ніяк не міг відірвати свого погляду від її сосків, які ніби аж хотіли вискочити з-поза легесенського шовку. Він відвів очі від її грудей, його погляд сповзував все нижче і нижче. У його руках ще колихалася пляшка червоного вина. Відчував, як увеєм наповнюється нестимною енергією і прибій морської хвилі поступово збиває його з ніг. Упавши на коліна, він випускає з рук пляшку, яка тихесенько покотилася по коридору. На колінах потягся до Євгенії, цілував її ноги, а вона пестила його волосся, аж поки не відчува замість її рук шовкову ніжність її нічної сорочки.

У спальні запахло кавою, яка ледь розвіяла ще недавню енергію тіл, недавню любов. Костя почав швидко вдягатись, здавалося, що насправді кудись запізнюються. В той же час вона

стояла у пройомі дверей спальні в його сорочці, яка ще пахла ним і атмосферою ранкового міста. В руках у неї колихалась вже майже забута пляшка вина. Посміхаючись, вона простягла руки до стелі, і тоді він побачив усе інакше, щоб знову поміння день у ніч.

Костя Баршиця. З таким прізвищем у шоу-бізнесі великої кар'єри не здобудеш. Мабуть, тому на естраді завжди виступав як «Костя». Тут, у місті, його вже всі знали, бувало, не раз підспівували мелодії його пісень.

Костя був високий як патик. Таких колись у пліт закладали. Худорляве, бліде лице справляло враження, що він зроду сонця не бачив. Він був високий, але кіякий не красень. Не належав до тих, на концертах яких тенеджерки шаліють, кидаючи на сцену трусики. У нього був чудовий колір голосу, можливо, саме тому для нього писали гарні тексти. Сам він текстів пісень не писав, хоч, правда, пробував, але не виходило. Співав чужі тексти, часом дорікаючи, чому у нього самого так не виходить...

Нині вже нікуди не поспішав. Смакував сигаретний дим, на столі у склянці застоялось вино.

– А де Славко? – запитав, випустивши дальшу дозу дими.

– Хіба ти його не знаєш? – Євгенія сказала так, ніби чекала, що саме стільки його й цікавить.

– Турботливий.

– Так, усі ви турботливі...

– Гроші згрібає. Нове намисто будеш мати.

– Ти прийшов знущатися наді мною? І не пробуй... Бачиш на столі різні папери, чеки до мене приносять, грошей просять. Йому грошей треба. А чи я знаю, скільки в нього дітей?

Їхня размова зразу була такою лагідною, спокійною, ніби домовлялись, що саме зварити на обід.

– Костю, ти зрозумій, тобі легше. Як пісні співаєш – про життя забуваєш. Тоді у тебе все зникає..., – вона пригубила склянку з вином і лише очима усміхалась до нього.

Костя закашлявся так сильно, що довелося руками розмахувати, аби зупинити наплив кашлю.

– Співаю. Для себе? Для інших. Про любов, кажеш. А де тоді я? Де моя любов? Усе навколо чуже... І пісні, і любов...

– Костю, скажі мені що-небудь ласкаве.

Промовила це саме тоді, коли Костя простяг руку за склянкою з вином. На півдорозі зупинився, замовк.

– Ласкаве? – тільки й на це змігся. Нервово встав і почав блукати очима по кімнаті. Раптом посміхнувся і запитав:

– Ти цю газету читаєш? Там же Галія працює.

– Коли ти її востаннє бачив?

– Кого? Газету?

– Ні, Галю? – запитала й поспіхом почала згрібати папери зі столу.

Костя ще встиг побачити, що на столі лежали не лише газети з рядками Галиних статей, але й вирізки саме її статей. Зараз вони затріпотіли, мов метелики, і принищкли під столом.

Костя швиденько зігнувся й очима пробіг по них.

– До речі, цікаві сюжети. Мабуть, пригодяться?

Женя, саме так він її називав у найліричніші хвилини, навіть не моргнула. Спокійно підійшла до нього, підняла вирізки з газет і поклала у найближчу книгу, що лежала на столі.

– Знаєш, Костю, вміє твоя Галія писати, – сказала уддиво і злісно глянула на нього.

– У тебе є інші переваги, – Костя спробував піти у контрнаступ, навіть зрадів, що це непогано у нього виходить, але виявилось, що все вийшло зовсім по-дурному, бо його радість тривала лише мить. По щоках Жені рясно покотилися слози. Вона стояла, зверхнью дивлячись на нього, не скліпувала, а слози падали горошинками.

Костя злякався, кинувся, щоб витерти її слози, але вона відштовхнула його.

— Я ж тебе просила, щоб сказав мені що-небудь ласкаве, а ти... — появився новий потік спіл.

— Ти можеш мене зрозуміти? Не можеш. Думаєш, мені легко? Ти, дурню, зрозумій, що мені зовсім не цікаво порпатися у чужому житті, у чужих долях, щоб потім про них розказувати й показувати іншим.

Костя зовсім розгубився і зніяковів. Стояв мов самітний стовп, вперся поглядом у неї, намагаючись зафіксувати на своїм обличчі співчуття. Не виходило. Спробував налити вина, рука чогось затриміла. Євгенія це зауважила і сприйняла як знак, що її слова знайшли відгомін у його естві.

Він мовчки дивився на неї, не знаходячи слів, а доказувати у ці хвилини, як з ним погралося життя, було більш як недоречним. Але й так у пам'яті знову виринув сирітський будинок. Бувало, даремно чекав на ласкаве слово. У чужих людей різні примхи — раз пожалкують, щоб потім тільки рукою махнути.

Костя очима попросив, щоб підійшла до нього. Очам вона повірила, та й вино вже не було таким гіркуватим...

* * *

Осінні дні стали такими сірими, що вузенькі вулички старої частини міста зробилися ще вужчими. До кам'яних мурів будинків і бетонних огорож прилипав осінній туман. Але навіть у цей непривітний час люди виходили надвір, виринали з осінніх туманів, та не зникали, адже все залишалось реальним, навіть сірі стіни будівель. Хоча, здавалось, вузенькими вуличками одинока постать ледве-ледве просунулася.

Вони й зустрілися у вузенькій вуличці старого міста, ніби про цю зустріч вже давно домовилися.

Галя несла в руках дві важкі сумки. У її походці було все — і заклопотаність, і втома, до того ж ще якася невизначена резиґнація.

А зустрілись вони саме в пору вузеньких вулиць. Євгенія, побачивши її, подумала: «Напевно, з буряків іде...» Галя на цей раз насправді не виглядала як автор читабельних репортажів у газеті із стотисячним тиражем. Вона не була красунею з обкладинок журналів, але притягувала своєю лагідною бесідою, під час якої виразно промовляли ще і її очі, бо й вони зверталися до співрозмовника.

Зупинившись, мовчки дивились одна на одну. Вуличка стала такою вузенькою, що здавалося — одна мусить стати, як вкопана, і втиснутися у мур будинку поруч, тоді друга пройде.

— На студію? На студію? — Галя почала розмову з Євгенією як типова селянка, яка, глянувши на неї, тільки лаконічно запитала б: «Несете, несете?» Бо ж було видю, що Євгенія вбралась і причепурилась точнісінько так, ніби хотіла показатись перед телевізійними камерами.

— Так, на студію, — була гранично короткою відповідь Євгенії, хоч одну знали ще з середньої школи.

Галя щодня приїздила у місто, хоч інші студенти, батьки яких проживали так само далеко, влаштувались у гуртожитку. Їй було жаль мами, яка жила сама, бо батько як поїхав десь на південь шукати роботу, так і не появлявся. Вони його і не шукали, бо чоловіки, які повернулися у село, говорили про нього усіляке, але завжди тільки погане. Поганого ж у них вдома було досить і без нього, а все ж таки Галя вчилася на відмінно. Від учителів і ровесників ніколи не чекала співчуття. Жила з мамою і всю свою лагідність, ласкавість намагалася залишити у рідній домівці, та добра цього вистачало й для інших. Однак від Кості, з яким у них була донька Валерія, ласкавого слова важко було дочекатися. Постійно гастролі, естрада. Естрада! Ну і слово! Ес-тра-да... Від слова весело не стане. Костя дедалі рідше і рідше зустрічався з нею. Його слава і її популярність завжди розминалися. Вона чекала, що колись хтось близький і про неї щось гарне скаже. Мати Галини у цьому не розбиралася, хоча селюки не раз казали: «Оле-

но, твоя Галя така розумна!», та вона не надто переймалася такими оцінками. Що б вони там не говорили, під вечір кожної п'ятниці, ніби аж прилипала до хвіртки – чекала свою Галю, яка ніколи не приходила з порожніми руками. А не це для неї було найголовнішим – Галя ніколи не приносила на рідне подвір'я своє чи чуже горе, не хотіла засмучувати ні матір і садок біля хати, що був для них обох найбільшою розрадою.

Дехто може аж до втрати пам'яті доказувати, наскільки йому потрібні щогоди. Є навіть і такі, котрі замість грошей заощаджують спогади. З грошима були б дуже самотні, а спогади часто замінюють людей – живих і мертвих.

Після маминої смерті, у Галі вийшло зовсім інакше. Не те, щоб боялась щось пригадати перед обличчям смерті, а просто вона й тепер щомісяця була потрібою цій мамині осиротілій хаті і саду, який на всі історії відповідав із стойчиною мовчанкою, хоча насправді і він не мовчав, навпаки – обурювався, коли йому приділяли мало уваги – то не родив, то навмисне старів.

Ось і зараз, у пору вузеньких вулиць, ні з ким не домовлявшись, поспішає до тих, хто на неї ще чекає.

– Ти у мене життя украдла.

Євгенія здивувалась цій фразі, що її, мов каменем, кинула у неї Галя. Здивувалась, але не розгубилась, бо на лиці у неї з'явилася уїдлива посмішка.

Раптом і до неї дійшло.

– Ти про що?

– Злодійка ти, – у голосі Галі не було роздратування. Сказала це так, ніби щойно почула якусь банальну історію. – З життя мені крадеш. Сюжети? Якби більше моїх сюжетів забирали, а життя щоб лишалося життям, то я б над цим лише рукою кинула... Бери собі, забирай, тільки життя моє не чіпай...

І пішла собі вузенькою вулицею, лише повні сумки замахали на прощання оставлій дамі.

* * *

В автобусі Галя сіла на своє місце, – одразу ж за водієм. Є певні дурні звички, з якими ніяк не хочемо попрощатись. І в неї їх було кілька. Ніколи в автобусі не сідала на інше місце, коли ж воно було зайняте, стояла.

У селі біля автобусної зупинки моталася дітвора, дожидаючи з міста своїх. Не дочекавшись, розпурхнулись, як горобці з недалекого куща бузини.

На зупинці вже порожньо, лише Іванко Гудзів, дванадцятилітній хлопчик-сирота, який жив разом з дідусем аж у нижньому кінці села, ще пильно когось виглядає. Зосереджено глипнув на зачинені двері автобуса, аж вуста розкрив. Потім скочився і побіг за людьми. Людей з автобуса висипалося небагато. Перед Галею шкандібав дід із паличкою. Хлопець наздогнав Галю і дивився то на неї, то на її сумки, які дзвонять з обох боків біля неї. Про хлопця у селі казали, що у нього не всі вдома. Можливо, з розумом його справді було щось не так, але шкоди він не робив.

– Іванку, далеко до неба? – запитала Галя, щоб розпочати з ним розмову. Сама не знала, чого таке у голову прийшло.

– Скажу, як підрахую.

– А коли це буде?

– Як сонце зійде.

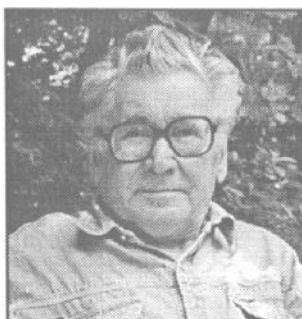
– Та воно вже зійшло.

– Скажу, як наді мною буде.

Хлопець побіг, звівші голову у небо.

«Дивись під ноги», – хотіла порадити, й таки наважилася, крикнувши фразу голосніше, бо до неї вже давно так ласково ніхто не заговорив, як цей смішний хлопчина.

ПУБЛІЦИСТИКА

Павло Загребельний

УКРАЇНСЬКИЙ ШЛЯХ *

Ми зібралися у справжній академії.

А коли потрапляєш в академію, то треба шануватися.

Надто, що у вас переді мною виступало дуже багато мудрих людей: академіни, професори, корифеї, генії, кандидати в генії. Всі вони, мабуть, висловлювались якими-сь мудрими дефініціями. Я на це нездатний, тому що я письменник, а письменник, ви знаєте, мислить образами і в образах сприймає світ. Як казав апостол Павло: «Я невіглас у науках, але володію здатністю пізнання».

А взагалі письменник живе відчуттями, імпресіями. І практично всі письменники, коли вони справжні, – імпресіоністи. Я пам'ятаю, ще до війни, коли вчився у школі, тан називали Коцюбинського. Правда, вчили ми не імпресіоністичне його «Intermezzo», а тяжко реалістичне «Fata Morgana». Та однаково він був імпресіоніст, письменник Боню міглістю, надзвичайно тонкою натури. І, мабуть, письменники повинні бути такими. Тому ви не ждіть від мене якихось одкровень, мудрих думок, я просто висловлюю деякі свої відчуття того, що відбувається сьогодні в нашому житті. Леніція називається «Український шлях». Мене запитували по телефону про назву, я так сказав навкідда: «Український шлях». Словом, шлях.

З дитинства пам'ятаю, що нас весь час кудись вели. Стояв Ленін – показував... приймали мене в піонери – треба було піднімати руку. Прийшли фашисти – піднімають руки. Учили історію – римські цезарі – стоять з піднятими руками. Всі кудись ведуть. Самі стоять і не ворушаться, а народ, маси кудись пхають. Коли Максим Тадейович Рильський мав необережність написати: «Вже всі знайшли, а я шукаю», то за величнім кремлівського вождя Йому для шукання «створили всі належні умови» в Лук'янівській тюрмі, так що довелося поетові мерзій визначатися з ідеєю шляху: «На вершини всі ми линем, сонце променем в очах, льотом сталінським орлиним вождем показує нам шлях».

Ну, який же наш шлях? У перші роки незалежності України, десь роки два чи три головний шлях наші патріоти сформулювали двома словами: «розбудова держави». На що поет Віктор Цибулько досить детинон перефразував цей вислів. Він сказав: «розбудова держави». Згодом сталося, що ні «розбудови», ні «розбудови» не вийшло. Президента Кравчука змінив Президент Кучма, який негайно визначив нам новий шлях: «Інтеграція в Європу». Відтоді вже майже десять років ми інтегруємося. Інтегруємося, інтегруємося, вже в нас є Міністерство економіки й інтеграції, в яному немає ні економіки, ні інтеграції. Вже є в нас кілька якихось державних структур на рівні

* Лекцію прочитано 26 листопада 2003 року в Національному університеті «Києво-Могилянська академія».

міністерств, які перебувають за кордоном і здійснюють президентські настанови на інтеграцію. Вже Міністр закордонних справ Зленко навіть перед відставкою, коли вичерпав, здавалось би, свою химерну багатовекторну зарубіжну політику, вперто повторює, що повинна бути інтеграція в Європу. А Президент навіть видав розпорядження про підготовку протягом найближчих трьох років висококваліфікованих фахівців з євроінтеграції. До ваших києво-могиліанських банківських, магістрів і докторів традиційних наук тепер дополучаться ще ензотичні магістраторум інтеграторум! Яке державне глуміння над справжньою науковою!

Колись, у двадцяті рохи, письменник Микола Хвильовий нині ю лозунг «Геть від Москви – близче до психологічної Європи!». Для письменника це зрозуміло: він хотів мати літературу не плакатну, не примітивно-агітаційну, а справді – таку, як у «психологічній» Європі. Хвильового за ці слова довели до самогубства, затаєрвали буржуазним націоналістом, заборонили навіть згадувати його ім'я, і ми тільки нині видаємо й читасмо його твори.

Отож усе, що ми говоримо сьогодні про інтеграцію, навіть на державному рівні – це, здавалось би, позитивне явище і явище прогресивне. Але коли подивитися на цю інтеграцію, як вона виглядає на тлі нашого життя, наших реалій – то тут усе виходить якось інакше. Є в нас сьогодні багато вчоращих інтелектуалів, вихованіх за радянської влади, які тоді стали професорами й академіками. Сьогодні вони, звичайно, відмахуються руками й ногами від цього минулого, кажуть, що вони вже нові люди. Минулого не пам'ятають, хочуть тільки майбутнього. Є ще інша категорія людей – це наукові працівники та званіх центрів, фондів, фундацій, асоціацій (як тільки не називаються ці установи): політологи, соціологи, конфліктологи і так далі. Вони фантично заповнюють сторінки майже всіх наших щоденних видань, газет чи журналів, і всі пишуть на тему, чому нам треба йти в Європу і з чим ми повинні туди йти.

Що вони пишуть? Вони пишуть таке: «Україна на момент здобуття незалежності одержала нульовий людський потенціал». Тобто 12 років тому нас не було. Нульовий потенціал. Гаразд.

І далі: «Тоталітарна система радянської влади перекреслила християнські загальнолюдські цінності, знищила всі політичні, економічні, соціальні інституції, успадковані від минулого. Малопродуктивний шлях самопікування в надії на власні сили призведе нас до національної катастрофи і втрати суверенітету. Україна потребує кваліфікованої допомоги з боку розвинених країн світу, оздоровлення й порятунку так само, як порятував пониженну фашистами Європу план Маршалла, як піднесли Київську Русь на світовий щабель державної могутності варяги 1000 років тому, як Петро I «прорубав» вікно в Європу, покінчивши з віковичною відсталістю Росії».

Це пишуть ті, хто ще недавно виступував осанну радянській владі, мудрому керівництву комуністичної партії. І навіть зарубіжні спеціалісти, скажімо, італійський учений Джузеппе Бофо, вважають, що подібні писання так само далекі від істини, як і вчоращня апологетика. Нульовий людський потенціал? Подивімось на прикладі України. 1917 року 76 % українців не вміли ні читати, ні писати. Я сам маленьким хлопчиком ходив із мамою на заняття по ліквідації неписьменності. Моя мама, звичайно, була неписьменна. Тоді 76 відсотків населення були неписьменними, а 1991 року 50 відсотків українців мали вищу й середню освіту. От вам нульовий потенціал.

На Україні працювало у два з половиною рази більше вчених, ніж у Франції, кількість наукових винаходів на 1000 чоловік була на рівні Сполучених Штатів Америки. Духовних цінностей у галузі літератури, культури, бібліотек, будинків культури, палаців, музеїв, театрів створено більше, ніж за всю тисячолітню історію України. За рівнем індустриалізації Україна посідала одне з перших місць у Європі й у світі. За вартістю основних фондів промисловості вона поступалася лише США, Японії та Німеччині.

Що ми маємо сьогодні? Виробництво стало зменшилось удвічі, електроенергії – в 1,7 раза, металообробних верстатів – у 26 разів, екскаваторів – у 55, тракторів – у 20, електроніки – у 100

разів, тобто зовсім знищено, міндобров – у 2 рази, паперу – в 4, легкої промисловості – у 8 разів, взуття – у 20, легкових автомобілів – у 6 разів, вугілля – удвічі, нафти – в півтора рази.

У сільському господарстві ви бачите, до чого ми вже дійшли. Ми купуємо жито в Білорусі, вирощене на болотах, а пшеницю – в Америці. Це при тих найтовщих у світі чорноземах, якими ми так пишаємося.

Щоб не бути голосливим, наведу факти з виступу Голови Верховної Ради Володимира Литви на на з'їзді Аграрної партії України (листопад 2003 р.).

Ось ці факти. За роки так званих реформ виробництво м'яса зменшилося в 2,5 раза, цукру – в 3,5 раза. За останні десять років трудові ресурси села скоротилися майже на мільйон чоловік. Чисельність зайнятих на підприємствах і в організаціях зменшилася на 2, 6 мільйона осіб. Найбільше вининуто мешканців сіл із громадського сектору сільського господарства – 1,2 мільйона осіб. На 948 тисяч скоротилося число зайнятих в інших галузях матеріального виробництва та соціальній сфері. Близько трьох мільйонів людей на селі не мають стабільного місця роботи і надійних джерел для прожиття. Як наслідок – катастрофічна хвиля міграції з України. За одними даними 2, за іншими 7 мільйонів людей за межами держави інтегрувалися в Європу як рабська сила?). За останні п'ять-шість років 335 сіл позбулися школ. 2,5 тисячі сіл – дитячих дошкільних закладів, занрито 480 дільничних лікарень, понад 3 тисячі фельдшерсько-акушерських пунктів, фактично немає транспортного обслуговування на селі, і тепер ті автобуси, що курсували десять років тому в усіх районах України, згадуються, мовби щось із давньогрецьких міфів. Майже половина сіл сьогодні не має школ та закладів освіти, 40 відсотків – клубів і будинків культури. Закладів охорони здоров'я не мають 4,5 тисячі сіл, у кожному з яких проживає понад сто чоловік.

А що ж наш Президент? Він не втрачає байдарості: «Я переконаний, незважаючи на всі труднощі, прихильник реформи стає все більше. У тому, що ми на правильному шляху, в мене особисто немає ніяких сумнівів» (*Сільські вісті. 2003 р.*)

«Правильний шлях» можна проілюструвати розміром проникового мінімуму, встановленого владними структурами для наших громадян. 342 гривні – ось сума, яка, на думку Кабінету Міністрів і його «науково-громадських експертів», достатня для забезпечення нормального функціонування організму людини і збереження її здоров'я. Найняті урядом експерти вважають, що одному працюючому дорослуому українцеві на рік достатньо з'сти 39 кілограмів хліба, 7 кілограмів свіжої риби, 8 кілограмів свинини, 2 кілограми кролятини, 60 кілограмів свіжої садовини, 60 кілограмів молока, 5 кілограмів масла; для середньостатистичної родини досить раз на місяць вибиратися до театру, цирку або кіно, чотири рази на рік відвідувати перукарню, купувати 42 шматки мила, 3 гребінці, пакет гірчичників; жінки за ці 342 гривні мають змогу придбати зимове пальто на 8 років, демісезонне пальто на 7 років, плащ – на 5 років, спідницю напіввовняну – на 5 років, бавовняну – на 3 роки, халат – на 5 років, три блузни – на 5 років, 5 штук трусів на 2 роки, 2 бюстгальтери на 2 роки, нічну сорочку – на 1,5 року, купальник – на 4 роки, 6 пар колготок – на 2 роки, шапку або шарф – на 4 роки (про традиційну для української жінки хустку немає мови), зимові чоботи – на 5 років, черевики демісезонні на низьких підборах – одна пара на 2 роки (високі підбори для української жінки – недозволена розкіш!). Про чоловічий гардероб – те саме, що й про жіночий, хіба що згадати про такий цікавий нюанс: галстук – один на 10 років!

Отож інтегруємося з Європою, простуємо туди семимильними иронами зі стограмовою пайкою хліба, мов у концтаборі, в жіночих черевиках на низьких підборах, ніби в натолицьких черниць, і з галстуками десятирічної давності на шиях. Бо на більше, як невтомно переконують нас урядовці, брак коштів. Та й звідки взятися тим коштам, коли всю економічну структуру України практично зруйновано.

Не випадково у документах міжнародних організацій Україна визначається як «держава зі зруйнованими структурами». Ми вже давно нічого не виробляємо, ми тільки перерозподіляємо.

Все створене народом національне багатство розграбовується й ділиться вузьким колом осіб. У критичному стані система охорони здоров'я, освіта, інститути соціальної сфери, практично знищено книговидавництво, кінопромисловість, живістю театри, бібліотеки. Найактивніша частина населення, не маючи засобів для прожиття, змушені емігрувати в зарубіжні. Сьогодні тільки в Росії налічується від чотирьох до п'яти мільйонів українців, які стали там фактично рабською силою.

Я вам скажу, сьогодні в Києві налічується 600 ресторанів, 450 заправочних бензоколонок і 6 книгарень. 6! А було 120. Куди поділися 110, чи 114, – невідомо. Це сталося не з якихось стихійних причин, а тільки тому, що з перших днів незалежності керівництво держави взяло злочинний курс на демодернізацію та дейндустріалізацію економіки України, а також на дейтелектуалізацію українського суспільства. Це називалося «курсом реформ». А сьогодні у книжці нашого Президента Кучми «Україна – не Росія» є така фраза – я не знаю, чи це сам Леонід Данилович її написав, чи його помічники – «сьогодні відбувається злочинна аннігіляція духовного стану суспільства». Хто робить цю аннігіляцію, тобто зведення до нуля духовного стану суспільства – невідомо. Але так пише Президент у своїй книжці.

І от сьогодні, щоб вийти з цього стану (як ми туди потрапили, це вже інша розмова, і це не моя справа, це справа, можливо, якихось народних трибуналів чи розслідувань всенародних – але факт той, що ми дійшли до такого стану), щоб порятуватися, проголошується тільки єдиний лозунг – інтегруватися з Європою. Європа нам поможе, як Остапу Бендеру.

Подивімось, чи потрібні ми Європі. Зовнішні прикмети нібито вказують на те, що Європа жити не може без України. Хав'єр Солана лоскоче своєю професорською борідкою щоки нашого Президента, сенатор Проді на всіх самітах обіймає нашого Президента, як брата, містер Робертсон неутомно полрапує по плечах наших міністрів оборони, які змінюються так само, як пори року. А тоді: то роблять нас крадіями інтелектуальної власності, то постачальниками злочинних режимів, а то й просто заявлюють, як, скажімо, сенатор Проді, що про прийняття України в лоно Європейської співдружності в найближчі 10 років не може бути й мови.

Набагато відвертішим був герр Гегель. Звичайно, філософ Гегель, це я його називаю герром, бо він-таки німець герр, який у своїй «Філософії історії» з усією пруссацькою прямотою писав про слов'ян, тобто й про нас із вами: «Ці народи дійсно засновували царства й вели активні війни з іншими народами, яких вони зустрічали на своєму шляху. Іноді вони брали участь у боротьбі, як авангард, як народ, що займає проміжне становище між християнською Європою й нехристиянською Азією. Поляки навіть визволили Віденів від турків, і до певного ступеня слов'яни були введені у сферу західної свідомості. Однаке всі ці народи ми не розглядаємо тому, що досі вони не фігурували як незалежний елемент тих історичних етапів, які Розум пройшов у світі».

От такий присуд усім слов'янам. Ми не варти навіть розгляду, вже не кажучи про пошану, надто про любов. І все ж, уся наша історія свідчить про якесь майже ублюдоочне прагнення вестернізувати державу. Чи то були князі, чи гетьмані, чи російські імператори.

Шпенглер у своєму знаменитому творі «Сутинки Європи» називав це псевдоморфізмом – коли запозичуються ідеї зовнішньої культурної конфігурації, які ніколи не можуть укорінитися на новому ґрунті. «Не верьте этому Невскому проспекту, все это сон, все это обман, все это не то, чим кажется», – писав Гоголь у 1835 році.

Через чотири роки після цього цим же проспектом котилася привезена з Паризька колясна, в якій сидів маркіз Астольф де Кюстін, французький письменник, чиє ім'я Бальзак називав поряд з іменами Гюго, Готье і Жорж Санд. Відомий мандрівник, який до цього вже написав книжки про Швейцарію, Італію, Шотландію, Іспанію, мав намір описати Росію. Він зустрічався з імператором Миколою I, із петербурзькою елітою, в супроводі фельд'єгерів він здійснив подорож із Петербурга в Москву, повторивши шлях Радищева. Повернувшись до Франції, маркіз опублікував двотомну

книгу «Росія в 1839 році з погляду маркіза де Кюстіна» («La Russie en 1839 par le Marquis de Custine»). Цю книжку в Росії було негайно заборонено. Зрозуміло, так само її заборонили й більшовики. І лише 1996 року її опублікувало московське видавництво імені Сабашникова.

Кюстін у своїй книзі, яна багато в чому повторювала «Дорогу в Росію» Міцкевича, так само заборонену в Росії, написав чимало гіркої правди про Росію, її історію, народ, її царів. «У руських є лише назви всього, але нічого немає насправді, — писав він, — Росія — країна фасадів. Прочитайте етикетки, в них є цивілізація, суспільство, література, театр, науки, а насправді в них немає навіть лініарів. Росія — імперія каталогів. Коли пробігти очима самі лише заголовки, все здається прекрасним, але остерігайтесь заглянути далі наве розділів. Петро Великий безоглядністю неосвіченого генія, з нетерплячою зухвалістю людини, проголошеної всемогутньою, з наполегливістю свого заплізного характеру зважився викрасти в Європі готові плоди цивілізації, замість того щоб смиреенно висівати її зерна у свою землю. Все створене цією надмірно захваленою людиною виявилося ненатуральним. Для Росії важливо було б у собі самій мати й розвивати життя начело. Мертві та нація, в якої немає нічого свого, крім покірності».

І в іншому місці: «...коли народ хоче поставити монумент власній могутності й величності, він не повинен колювати іноземців, а має розвивати власний геній».

Ще за півстоліття до Кюстіна Сковорода застерігав про шкідливість ковтати, не розжовуючи. З'їж одне зі смаком і досить. Немає шнідливішого, як різне та без міри. Піфагор насилтися, лише «розжувавши» один трикутник. Цар Давид, розкусивши, тобто зрозумівши тінь Ковчега, так зрадів, що почав навіть грati й танцювати. А ми сьогодні хочемо одержати одразу Європу. І змінити стиль нашого життя за указом Президента, прищепити його як віспу. Це абсолютно неможливо, і це не важко простежити на фактах історії різних народів, у тому числі й українського.

У XIX столітті, у другій половині, серед російської інтелігенції почалася така, я б сказав, мода, чи навіть пошестъ проголошувати російський народ богообраним, говорити про якусь особливу історичну місію в усьому світі. Це, власне, почалося ще в кінці XV століття, за величного князя московського Івана III. Коли турки зайняли Константинополь, у Росії проголосили, що «Росія — третій Рим. А четвертому не бувати». І от у XIX столітті пробудилася знову ідея третього Риму й оції богообранистості російського народу. Тобто нарешті російський народ захопив усі блага пра-вослав'я, усвідомивши, що вони належать тільки йому. Проповідували цю теорію люди досить значні, починаючи від Федора Достоєвського, філософів Володимира Солов'йова, Константина Леонтьєва, публіциста Данилевського.

Видатний російський філософ і богослов Павло Флоренський у своїй праці «Записки о православье», критикуючи авторів теорії богообранистості російського народу, зазначав, що в основі всіх цих розумувань лежить «тайна чи зrimа віра, що російський народ сам собою, мимо духовного подвигу, в силу своїх етнічних якостей всеє природжено християнський народ, особливо близький до Христа і фамільянний із ним так, що Христос, незважаючи ні на що, не може бути далеким від цього народу. І як завиди, фамільянність із високим веде за собою висонодумність і презирство до інших народів, не за ті чи інші негативні якості, а за саме існування їх. Може бути, спонука таного убожествлення є в кожного народу, але в російського вона винятково велика внаслідок пасивності й рихlostі російської психології і внаслідок молодості народу, який з'явився в історії тоді, коли пишна й безкінечно мудра церковна культура уже склалась. Російський народ у винятковому достатку і без найменшої праці даром одержав те, над чим інші народи трудились багато століть, що вони вистрандили свою кров'ю. Він одержав раніше, ніж устиг побажати, і не навчився чекати й не вміє чекати».

Механічне перенесення форм чужого життя, хоч би якими привабливими вони здавалися, не подарує нам універсальних цінностей і переваг цивілізацій. Наше суспільство повинно знайти їх у

власних традиціях, а Україна має стати державою, яка поважає сама себе, а не турбуватися тим, чи поважають її інші. Адже в нас є для цього все: є велика земля з багатющими надрами, є великий народ, мільйони працьовитих рук і світлих умів, є держава й конституція, є рідна мова, яка протягом цілех століть витримувала нашестя чужих мов, але збереглася, й сьогодні за своїм багатством не поступається найрозкішнішим мовам світу. Про це свідчить хоча б енциклопедія з кібернетики, яку вперше у світі видано українською мовою ще за життя академіка Глушкова. На жаль, і мова наша так само добродушна, як і всі українці. Ви самі бачите, що сьогодні з нею твориться. Як вона засмічується різними вульгаризмами, якимось напівботняцьким арго, непотрібними термінами.

Я колись був у Китаї, познайомився з їхньою мовою. Мені розповіли про її дух. Китайська мова відторгає від себе все. У китайців немає іноземних слів. Наприклад, Київ називається Чі-фу. Тобто ця мова на своїх могутніх журнах перемелює все, робить його китайським. Наша мова не така. Вона така добродушна, як і ми всі. Вона приймає все. Наприклад, зараз по телевізору рекламиують слово «сомельє». У кращих ресторанах Києва з'явивились сомельє навіть привезені з Парижа. Ви знаєте, що це таке? Це – в дорогих ресторанах офіціанти, які розливають вино. Так от, у нас в українській мові були такі слова: виночерпій, кравчий, чашний, підчаший. Ну які ж прекрасні слова. Княжий чаший. А тепер сомельє. І так щокрону. Таких принладів я міг би багато наводити, та річ не в тім.

Раз я вже в такій прекрасній академії, то повинен сказати про нашу культуру, минуле, про нашу цивілізацію. Ви знаєте про просвітителів Кирила і Мефодія. Вони діяли в IX столітті. Так от, у IX столітті християнська літургія проводилася і в православних, і в католиків трьома мовами: грецькою, латиною і давньоєврейською. Чому? Коли розіп'яли Христа, то Понтій Пілат звелів начертати на хресті трьома мовами: «Це єсть цар цдейський, Ісус Христос». Це було написано трьома мовами: латиною, бо Понтій Пілат був римлянином; грецькою, бо там були греки; давньоєврейською, бо це відбувалося на землі цдей. І от цими мовами провадилася тисячу років літургія. Кирило й Мефодій перші посягнули на цю канонічну тріаду, раніше недоторканну, й замінили в нашій православній слов'янській літургії давньоєврейську мову старослов'янською. У Західній Європі латину в літургії стали замінювати місцевими національними мовами тільки в час Реформації XVI століття. Тобто через 700 років після Кирила і Мефодія.

Ортодоксальний католицизм відважився на це лише в шістдесятих роках ХХ століття, коли папа Павло VI у своїй енцикліції «Екклезіам суам» змілив усім священикам Римської церкви замість латини відправляти меси рідною мовою віруючих, щоб забезпечити парафіянам цілковите розуміння.

То чия цивілізація давніша? Католиків чи православних? Українців чи німців? Це тільки один приклад. А скільки таких прикладів можна наводити. Чому ми повинні від цього відмовлятися? Чому повинні посипати голову попелом і мандрувати в якусь сучасну каносту й бити понпони перед чужими престолами? Ми повинні мати власну гордість і дбати про своє.

Православне слов'янство створило своєрідну літературну словесну культуру. Климент Охридський і його слов'янська школа, фактично перший християнський університет, заснований задовго до університетів католицьких у Болоньї, Падуї, Парижі. Сербська агіографія. Тирновська школа другого Болгарського царства. Дивовижний Дубровник на Адріатиці, яна розокремлювала та водночас і об'єднувала православний і католицький світ завдяки потойбічній Венеції з її славетними книgovидавцями священих книг. Польське, українське, білоруське бароко, мов мальовниче відлуння західноєвропейської Контрреформації. Києво-Могилянська академія – цей могутній спалах українського духу посеред руйнувань і нищень європейської тридцятилітньої війни і торжества незборимості українського народу у війнах Богдана Хмельницького. Польські романтики, а

тоді геніальні російські реалісти XIX століття. І, звісно ж, для нас – Шевченко і його Слово. Прина-гідно хотів би зазначити, що ми не римські «силавини, склави – раби» і не російські чомусь «сла-вяне», а саме «слов'яни», що засвідчено навіть у назвах наших єдинокровних народів словаків і словенців.

Так само, як їудей називають себе народом Книги (Біблії), ми, слов'яни, – народи Слова. Шев-ченко: «Я на сторожі коло них поставлю Слово».

Нинішні пігмеї нахабно й беззарно риють кротовиська біля підніжжя національного генія. Бо їх заохочує влада, для якої не існує ніяких цінностей, окрім придбаних за викрадені в народу гроши «мерседесів» і фальшивих новособорів на святих каменях давнини. Що тим Шевченко, Франко, Леся Українка чи якийсь там Тичина! Головне: курс акцій, ринкова кон'юнктура і злиття з «великим» герцогством Люксембурзьким і мініатюрним князівством Ліхтенштейн.

А Європа, до речі, вміє цікувати свої святыни.

Італія для нас – це країна Данте, Петrarки й Бонкаччо, а для італійців – ще й земля Алессандро Мандзоні, роман якого «Заручені» ось уже півтора століття вивчається в усіх італійських школах.

Так само хрестоматійними стали ще в XIX столітті поезії німецького поета Йозефа фон Айхендорфера, про якого ми нічого не чули, бо він загубився в затінку слави великого Гете.

А хто з нас знає про те, що поет із маленької Швейцарії Карл Шпіттерер ще 1919 року за свою драматичну поему «Прометей і Епіметей» одержав Нобелівську премію і прославлений учений Карл Густав Юнгскористався цим твором для цілого ряду своїх відкриттів у психології?

Повчиться б у людей Заходу вмінню шанувати свої святыни, а не кидатися сторч головою у води гірських рін, забувши на рідних берегах не тільки власний одяг, а й власне ім'я.

А що ж думає Захід про нас? 1984 року чеський письменник Мілан Кундера, дуже талановитий письменник, після подій 68-го року емігрував на Захід. Там йому дали притулок, там він досить активно друкується. Очевидно, на замовлення зацікавлених кіл він у газеті «New York Times» надрукував статтю, датовану 1984 роком. Називається стаття так: «Викрадений Захід, або Прощальний унілін культурі». Цю статтю негайно було передруковано в німецькій газеті «Die Zeit», французькій «Le Monde», у англійському журналі «Granta».

Зміст цієї статті таний. Ялта, Ялтинський зговір Сталіна, Черчілля й Рузвельта, коли Захід пішов на поступки Сталіну. Мілан Кундера пише, що Ялта «била серце європейської культури, віддала його на розтерзання європейським варварам, принесла всю центральну Європу в мертву». От так, дуже просто. Взяв і перекреслив усе. Між іншим, йому відповіла людина, талант якої радянська система не досить привітно зустрічала. Коли я назву прізвище, ви зрозумієте, чого я так кажу. Кундері відповів Йосип Бродський. Він не став захищати Європу, а став захищати радянську систему. Він сказав, що Кундера помилується, й помилується глибоко, що він дуже пристрасний, і видно, що він писав це на замовлення. Коли він на те пішо, то сам Кундера 1948 року, маючи 19 років від роду, вступив у комуністичну партію Чехословаччини. А потім тан перенінувся на інший фронт і став заперечувати все, що було зроблено цими народами.

Канадський філософ Чарльз Тейлор досить влучно відзначив, що сьогодні в середовищі політиків та інтелектуалів відбувається своєрідний чемпіонат віктилізації (від англ. victim – жертва): кожен доводить, що він страждав більше за інших.

У Польщі виникла теорія «ягеллонізму». Її прихильники згадують той період, коли після Унії Ядвіги та Ягелла Польща разом із Литвою заволоділа Україною. Теорія ця така: українська й білоруська культури творилися тільки завдяки оцій польській інвазії. Не було б поляків, не було б польсько-литовських володарів на українських і білоруських землях, то не було б там ніякої культури. І тому вони вважають, що сьогодні Білорусь, Україна і, до речі, Молдова, коли вони хочуть

уїйти в лоно Європи, повинні робити це не інакше як під егідою Польщі й практично під її керівництвом. Це можна спостерігати на зустрічах наших керівників із польськими керівниками. Поляки дуже багато нам обіцяють, ви чуєте багато красивих слів. Кінчачеться це тим, що біля польських консульств появляються величезні черги наших бідних громадян за польськими візами. Коли вся культура буде тільки в цих візах, то, звичайно, це нам нічого не дасть. Як не дадуть і заклики деяних новітніх істориків {Ежи Клочовський, Сергій Дубавец} ввести в сферу культурних і політичних впливів Польщі Україну й Білорусь, щоб вони «піднялися з дна історії».

На превеликий жаль, наші питомі прихильники негайного злиття з Європою, цієї, я сказав би, історико-культурної національної капітуляції, теж недалеко відійшли від таких принизливих означення місця у світі для українського народу. Мовляв, хоч сьогодні три чверті українців це міські жителі, але майже всі вони вихідці з села: над ними тяжіє почуття трайболізму, тобто непереборної схильності до племінної, культурної і суспільно-політичної відмежованості, до клановості, кумівства, містечковості, простіше кажучи – до хуторянства.

Отож ми – хуторяни – і тільки Європа порятує нас од цього задавленого синдрому нижчості та введе до кола цивілізованих націй? А як же з теорією *Volksgeist* – духу народу, яку висунув ще в XVIII столітті німець Гердер і «філософію ґрунту» француза Жозефа де Местра? І чим можна спростовувати твердження про національно-культурну самість прославленого проповідника протестантської етики – цієї новітньої Євангелії Західної Європи – Макса Вебера?

Коли вже грatisя іноземними термінами, хотів би нагадати нашим перевченим (а може, нездовченим?) національним катастрофістам ще одне чуже слово, яке починається, так само як і «трайболізм», на «т», але пущає делікатніше і, сказати б, містичніше: «теллуризм». Означає воно: тяжіння до землі, життя в природних межах, у відчутті своєї належності до первісного органічного цілого (змідси незвичайна популярність у всіх індустріально розвинених країнах «партії зелених» і їх модифікацій). Сьогодні в найрозвиненіших країнах по-новому оцінюється досвід сільського життя – історичний, енологічний, моральний і естетичний, і вже не тільки село рветься до міста, а й гордовите місто виrushaє до села, і не тільки для вирощування картоплі для прожиття (як у «незалежній» Україні), а й для новітніх розкошів духу, як то було в римських садах Саллюстія, а тепер у виноградниках кіноактора Депардьє або на техаських ранчо екс-президента США Джонсона.

У Мойсеєвому Декалозі не вміємо вчитати, може, найтяжчого з гріхів. Безбатьченіства. Про те, як найдорожче для народу продається за сочевичну юшки. А сьогодні – за біг-мак у макдоналдсах.

Який занепад і яка ганьба!

Навіть найбільший сучасний інтегратор, пропагандист і спонсор-фінансист так званого відкритого суспільства Джордж Сорос застерігає: «Уникнути ворожнечі між загальноєвропейськими і аузьконаціональними ідеалами так само важливо, як уникнути ворожнечі між різними національностями».

Знаменитий англійський історик, автор грандіозної десятитомній праці «A Study of History» Арнольд Тойбі налічує в діях людства від шумерів до наших днів існування двадцяти одної цивілізації. Сьогодні, на його думку, ще зберігаються цивілізації індуська, ісламська, китайська, японсько-корейська, а також західна християнська і (зауважте!) східна християнська.

Українці не тільки входять у сферу східної християнської цивілізації – вони є одними з її творців. То чи ж личить такому народові забути про свій історичний шлях і топтати стежку в чужі поля, щоб «злитися» з кимось, інтегруватися, наскіч втратити все набуте?

За радянських часів теорія злиття вже була досить популярною у вищих сферах. Вона з'явилася й заполонила буквально все, сусловці хотіли злити всі нації й усі мови. Довели покійного нині

Расула Гамзатова до того, що він вимушений був заявити в пресі, що не хоче зливатись із киргизами, що хоче залишитись аваром.

Сьогодні нас закликають фактично до того самого, тільки тепер треба вже зливатися не з Азією, а з Європою, але однаково ж зливатися. Не можемо ми бути самими собою.

А яка позиція української інтелігенції? Що говорить сьогодні наша надія нації Віктор Ющенко? «Сьогодні більшість політичних сил одностайні в тому, що Україна повинна антивізувати роботу в напрямі інтеграції в європейські й євроатлантичні структури».

Очевидно, шановний Віктор Андрійович доволі високої думки про геополітичну обізнаність своїх співвітчизників і тому не став пояснювати, що ж воно таке оті «євроатлантичні структури». Чи то загублений в Ірландському морі острів Мен, в офшори якого спливають украдені в Україні мільярди доларів, а чи далекі Канарські острови, куди іспанські королі засилали колись катаржників, а тепер там «шідяться» наші олігархи після розбійницьких ескапад над розтерзаним тілом рідної держави.

Зате як же розкішно звучить: «Євроатлантичні структури»! Майже як у малописьменного горянського босикя: «Бабельмандеб! Абрақадабра!»

Президент Києво-Могилянської академії В'ячеслав Брюховецький: «Європейський вибір України може стати ґрунтом для консолідації визначної частини світу, хай і різнопланової, однак така мета навряд чи стане ідеєю мас. Спробуйте пояснити переходжому на Донбасі, що таке європейський вибір. Він вам одразу відповість, що він ніктої Європи не хоче, бо досі їздив пити горілку до кума в Росію, а тепер не може цього робити через встановлені кордони». Правда? Правда. Я абсолютно солідарний із вашим президентом.

Іван Дзюба: «Ми не можемо вийти у Європу як духовні утриманці. Тому справа життя або смерті для української гуманітарної інтелігенції працювати на консолідацію суспільства довкола української культури і мови як її зосередження, із максимальним освоєнням слов'янського і світового культурного багатства». Під цими словами я підписуюсь обома руками. Оце наша програма, і це те, чим ми повинні жити. Особливо ви, наша молодь, наше майбутнє, наша надія, наша академія.

Щойно я згадував драматичну поему Нобелівського лауреата Карла Шпіттелера «Прометей і Епіметей». Як відомо, титан Прометей вирішив ощастливити людей, даруючи їм вогонь. Олімпійські боги спробували відмовити його від цього наміру, запропонувавши Прометеєві царство і найвродливішу жінку на землі Пандору, але навзамін вимагаючи його душу. Прометей не згодився, був приреченний на вічні муки тіла, але зберіг безсмертною свою душу. Його рідний брат Епіметей пішов на згоду з богами і був поглинutий рікою забуття.

Душа і тіло – це тема окремої розмови, яку мені хочеться повести в своєму новому романі «Біла Богородиця». Що ж до нашої нинішньої національно-державної ситуації, то своєрідним тілом народу наоровить стати держава в особі її керманичів, а душа – це всі ми з нашим розумом, із нашими пристрастями, з нашою неповторністю і невпокореністю перед загрозами зовнішнього світу й хаосу, перед намаганням зруйнувати і понищити гармонійність, даровану нам родом і природою, історією, Господом Богом чи ще незнаними вищими силами.

Бережімо нашу душу!

Йолана Голенда

ЛИЦАРІ СВЯТОГО ДУХУ

I. З історії організованого українського студентського руху

Продуктом неперервних зусиль у боротьбі за прогрес були завжди культура, школа кожного народу. З найдавніших часів студентство було завжди найреволюційнішим, найпрогресивнішим, найнеспокійнішим елементом людського суспільства. Досить пригадати лише ХХ століття: демонстрацію студентів у Берліні (2.6.1967 р.) проти іранського шаха Паглаві; демонстрацію паризьких студентів (3.5.1968 р.) проти влади, 5 тисяч студентів арештованих, 1000 – поранених; стотисячна демонстрація китайських студентів на площі Небесного спокою (4.6.1989 р.) за громадянські та політичні зміни в країні. 3600 студентів убитих, 60000 – поранених; мирна демонстрація пражських студентів (17.11.1989 р.) за політичні зміни в країні, що перетворилася в мирну революцію в ЧССР.

Київська Русь після прийняття християнства і писемності посилає своїх людей до Візантії вивчати грецьку мову, щоб перекладати церковну літературу, документи для ведення торгівлі, для ведення церковних справ, для закладання перших школ тощо.

Як свідчить Лаврентіївський список літопису Нестора, київський князь Володимир Великий наказав брати дітей «на ученье книжное», а Ярослав Мудрий – зібрати 300 дітей від старост, по п'яті на навчання.

У X ст. у Києві було багато різних ремісничих училищ, а у 1086 році була відкрита перша школа для дівчат – подія, яку не знає цілий світ.

Як свідчить польський дослідник культури східних слов'ян Ванчура, у XIII ст. «у Києві та навколо нього було майже 200 різних шкіл, а учнів у них було близько 1000»¹.

Школи в Київській Русі існували при княжому дворі, при церквах, при монастирях, у приватних домівках заможних бояр та купців. За прикладом Києва засновувались школи і в інших містах: Чернігові, Турові, Новгороді, Галичі, на Волині тощо.

Київська Русь завоювала собі в Європі авторитет сильної і освіченої держави, до якої на виховання посыпали своїх дітей європейські королі.

Та монголо-татарська навала перервала цей своєрідний і плідний процес і тому хмілі розвитку культури покотились на провінцію – Волинь, Галич, Поділля.

Близько 1580 р. на Волині князь Костянтин Острозький відкрив **Острозьку колегію**, названу **академією**. Це був перший вищий освітній заклад на Україні. Тут вивчали церковнослов'янську, грецьку й латинську мови і сім традиційних університетських «вільних наук»: граматику, риторику, діалектику, арифметику, геометрію, астрономію, музику.

Острозька академія була центром підготовки кращих українських інтелектуальних сил. Звідси студенти часто прямували до європейських університетів.

В Острозькій академії працювали: грек Кирило Лукаріс, Діонісій Палеолог, Никифор, Масхопуло, Ян Лятас – проф. Krakівського та Падуанського університетів; Василь Суразький – випускник італійських університетів. Ректором академії був Герасим Смотрицький, батько Мелетія, автора знаменитої «Граматики».

Острозька академія проіснувала 28 років – до смерті свого засновника й спікуна. Вона випустила цілий ряд визначних культурних і церковних діячів.

На час захисту української державності, віри, свободи припадає заснування братств. Братства – форма союзів, у які об'єднувались для взаємної підтримки, моральної та матеріальної допомоги. Братства були також релігійно-національні організації міщан, які засновували школи (Львів, Київ, Луцьк, Вінниця, Рогатин, Стрий, Перемишль, Холм, Володимир та інші). У тих школах розумно поєднувались гуманітарні і природничі дисципліни, а головною метою ставав синтез навчання й виховання.

У 1586 році при Львівському братстві була заснована відома **Ставропігійська школа**. У ній навчались діти представників різних станів. Навчання і виховна робота велась тодішньою українською мовою. Ця школа проіснувала до XVIII ст. і мала характер гімназії.

У 1632 році із двох братських шкіл (Печеро-Лаврської та Богоявлensької) була заснована **Киє-**

во-Могилянська колегія, а з 1701 р. – академія. Засновником і опікуном колегії був Петро Могила, випускник Сорбонни, київський митрополит. Києво-Могилянська академія проіснувала 185 років, аж російський царський синод не перетворив її на духовну академію (1819), обмеживши її діяльність на церковно-релігійну установу. Своїм характером і обсягом навчання Києво-Могилянська академія рівнялась європейським університетам. Академію визнавали далеко за межами України. В академії в окремі роки студіювало понад дві тисячі домашніх і чужинних студентів. У списках студентів Києво-Могилянської академії знаходяться і наші країни: Іван Бочневич із Бардієва, Ст. Пчельський із Ужгорода, О. Кертис із Мукачева, В. Штефка і В. Іваницький із Кривого.

Професорами академії були: І. Гізель, випускник Кембріджського університету; С. Тодорський, випускник університету в Галлі; Ф. Прокопович, випускник Римського університету; В. Ясинський, випускник Краківського університету; Г. Кониський, Г. Щербацький та інші.

Випускниками Києво-Могилянської академії були: Г. Сковорода, М. Ломоносов, Д. Ростовський (Туптало), І. Тимковський, І. Борецький, І. Некрашевич, І. Запольський, М. Берлінський, С. Пороцький, Ф. Лопатинський, Г. Бутович, М. Довгалевський, П. Гулак-Артемовський, П. Орпик – автор першої в світі Конституції (1710). Студенти академії відшліфовували свої знання з філософії, природничих наук, медицини в європейських університетах, відчуваючи нестерпний потяг до знань, пришлений в академії.

Коли в добу Середньовіччя в Європі виникали університети, українська студентська молодь по-прямувала до них. Назва «університет» походить від латинського слова *universitas*, що означає сукупність, об'єднання тих людей, які вчаться, і тих, хто навчає (*universitas magistrorum et scholarium*).

Доступ до європейських університетів був вільний, незалежний від нації чи віросповідання. Студенти з України виїздили спочатку стихійно, на власні кошти. Їхали на возах, верхи, йшли пішки, багаті й бідні, шукавочи щастя знайти й відкрити для себе нове, небачене, неочікуване, нечуване.

Перші шляхи вели студентів туди, де були кращі можливості прожити з меншими витратами у тогоджасних бурсах (гуртожитках). Такі сприятливі умови знаходили у Празі, Оломоуці, Krakowі. Відважніші й маєтніші прямували до Парижа, Кембриджа, до Італії.

Особливо приваблювали українських студентів університети в Італії. З Болонським університетом у XV ст. пов'язана діяльність Юрія Дрогобича (Котермака) – українця, який дістав диплом доктора медицини, а в 1481 р. був обраний ректором цього університету. Падуанський університет закінчили: ієромонах Киріян з Остроги, Данило Дорофеї, І. Курцевич-Гулига, Г. Керницький, Я. Седовський, В. Русанович із Львова, брати І. та С. Ліхуди та інші. За свідченням польського дослідника Г. Варича, у XVII ст. у Падуї було 1946 записаних у списках студентів з України, Литви, Білорусії, а не записаних – 500 студентів².

Культурні й політичні зв'язки з Францією брали початок ще з часів Київської Русі, коли дональка Ярослава Мудрого Анна стала дружиною французького короля.

Українські студенти у французькій Сорбонні залишають такі записи: «Петро Кордован із Рутенії», «Теобалдо Гнібердбо (Гніверба) з Києва», «Герман Вілевич, рутенської нації з Києва», «Іван з Рутенії», «Іван Тинкевич, рутенської нації з Києва», «Адріан Загорикус – нації рутенської з України»³ тощо. У XVII ст. Сорбонну закінчив українець Іван Ужевич, автор граматики української мови з 1643 року.

Празький Карловий університет (заснований 1348 р.) планував обслуговувати не тільки чехів, словаків, німців, поляків, але й східних слов'ян (українців, росіян та білорусів). У 1397 році при університеті була заснована бурса (гуртожиток), в якому жили литовці, білоруси та українці.

Оломоуцький університет був заснований у другій половині XVI ст., а його розквіт припадає на XVII ст., коли в ньому навчалося найбільше студентів. З 1576 по 1651 рік у ректорських списках знаходилось до трьох десятків українців з позначенням «русин» чи «рутен» (І. Суса з Холмщини, А. Ручка, В. Барчело з Самбора, Л. Фолянович, В. Ясинський, П. Роговський та інші).

Інтересом користувався також Краківський університет, який був найближче до України. І тут були утворені сприятливі умови для студентського життя. З 1410 року діяв гуртожиток для бідних, а його засновник «заповів, щоб у ньому жили здібні студенти літвини й українці»⁴.

У списках Краківського університету знаходяться імена: «Микола Петрович із Буська», «Іван із Рави», «Матвій з Тухлі», «Симон із Дрогобича», «Микола Михайлович із Самбора», «Олексій Матвійович із Львова», «Яків з Поділля», «Дмитро Степанович із Києва» і т. д.⁵

За підрахунками польського дослідника І. Пташника, у Krakівському університеті від часу заснування до середини XVII ст. навчалося понад 1834 студенти зі Львова, Волині, Поділля, Києва та інших міст і сіл. І нарешті у цьому університеті було 13 професорів, які походили із «русинських земель», тобто були українцями.⁵

Від XIV ст. українські студенти охоче вступали і до німецьких університетів (Гейдельберзький, Віттенберзький, Страсбурзький, Лейпцигський, Кенігсберзький). В них навчались: О. Гронський із Києва, І. Мапишко із Мократиць, П. Божнацький з Поділля, П. Корсан, Ю. Келяновський, М. Тарановський, М. Смотрицький, Г. Козицький з Києва, М. Мотоніс із Ніжина, брати Білушенки, Ф. Паскевич з Полтавщини, А. Безбородько з Переяслава, Р. Зебриців з Харкова, Крижанівський з Гадяча та інші.

Слухачами Кенігсберзького університету були брати А. і М. Базилевські з Полтавщини, І. Максимович з Миргорода, Ф. Туманський, І. Кульбака, І. Данилевський з Києва, М. Щербак з Пирятини, Г. Милорадович, О. Протченко, І. Хмельницький тощо.

Страсбурзький університет закінчили А. Розомовський, брати Колосовські з Києва, М. Ковалинський та інші.

За першим поділом Польщі в 1772 р. Галичина ввійшла до складу Австрійської монархії. Австрійський уряд подбав про освіту духовенства. Імператриця Марія-Тереза у 1774 р. заснувала при церкві св. Варвари у Відні Барбараум – семінарію для богословів греко-католицького обряду з Угорщини, Семигороддя, Хорватії. Треба нагадати, що в заснуванні семінарії немалу роль зіграв наш краянин Андрій Бачинський, випускник Транавської духовної семінарії, спочатку мукачівський, а потім ужгородський єпископ.

Єпископ А. Бачинський разом із митрополитом Л. Шептицьким у Львові подавали інформації про українців на Закарпатті та Галичині Марії-Терезі та пізніше Йосифів II. З їх ініціативи українцям було призначено щорічно 26 місць у Барбараумі. Там українці зустрічалися з іншими слов'янами, слухали лекції вчених славістів. З 1781-1784 рр. віце-ректором Барбарауму був наш краянин М. Щавницький. Віденську духовну семінарію закінчив М. Лучкай – автор «Історії карпатських русинів церковна і світська аж по наш час» та «Граматики слов'янно-руської».

Українські студенти, зокрема із Закарпаття, навчались також у Братиславі (М. Андрелла – письменник-полеміст XVII ст.), Транаї (А. Коцак, В. Довгович), Егері (І. Пастелій, А. Добрянський).

Син Марії-Терези, австрійський імператор Йосиф II, здійснюючи свою просвітницьку політику, у 1784 р. здійснив реформу Празького, Віденського та Львівського університетів.

Львівський університет став сучасним учбовим закладом, при якому з 1784 по 1809 р. діяв Руський інститут (Studium Ruthenum), організатором якого був уже згадуваний М. Щавницький. Львівський університет мав чотири факультети: філософський, юридичний, медичний та богословський. окрім предметів викладалися тогочасною українською мовою. Львівський університет закінчили І. Орлай, Ю. Венелін-Гуца, В. Кукольник та інші.

Слід пригадати ще М. Балудянського, який навчався спочатку у Кошицях, потім на юридичному факультеті Віденського університету, а при Будапештському університеті захилив дисертацію і одержав диплом доктора юридичних наук. З 1819 року став першим ректором Петербурзького університету.

Зустрівшись із українцями в Європі, іноземці були вражені їх освіченістю, ерудованістю, інтелектуальністю, благородством, волелюбством, моральним рівнем. Українські студенти досконало володіли класичними (латинською та грецькою) та іноземними мовами.

Постає питання, яка була організованість студентів дома і за кордоном.

Відомо, що першими домашніми студентськими організаціями слід вважати т. зв. «юнацькі брацтва», що об'єднували спудів (студентів) тогочасних вищих шкіл (Острозької, Львівської, Києво-Могилянської). Ці «юнацькі брацтва» пізніше перейменувались за німецьким взірцем на конгрегації, завданням яких було виховання своїх членів.

Києво-Могилянська академія на протязі майже 200 років давала широкий простір для студентських об'єднань, конгрегацій чи гуртків.

За кордонами Україні студенти об'єднувались у т. зв. земляцтва. Як свідчить Г. Нудьга,⁷ при Падуанському університеті у 1616 році діяло польське студентське земляцтво – об'єднання уродженців, які жили за межами місця народження.

З цього логічно випливає, що студенти різних національностей групувались до земляцтв. Зем-

ляцтва були добровільними, в них студенти пригадували свою домівку, співали, говорили рідною мовою, святкували своє національне свято, гуртом боронили свої права. На жаль, ці питання важко дослідити. Безумовно, якщо земляцтва мали поліки, то їх мусили мати й інші національності: українці, білоруси, литовці, німці, росіяни та інші.

У Парижі, де українці удоконалювалися в мистецтві, мали студенти гурток «Могилянку» – за місцем свого попереднього навчання.

Однак перший український студентський гурток відомий під назвою «Руська трійця», який був заснований при Львівському університеті на богословському факультеті у 1830 році. Гурток заснували три студенти – Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич та Яків Головацький – звідси й походить назва «трійця». До гуртка входили: С. Плещкевич, І. Скоморовський, І. Головацький, Г. Ількович, Ю. Величковський, М. Устиянович, М. Кульчицький, М. Тим'як, І. Білинський, М. Бульвинський, Ф. Мінчакевич, Й. Левицький, А. Могильницький, О. Шухевич та інші. Національні свідомі студенти відчували насущні проблеми часу і стали на захист рідного народу і його культури. Як згадував пізніше Я. Головацький,⁸ кожен, хто вступав у «руський гурток, повинен подати руку і заявити чесним словом, що він обіцяє все життя діяти на користь народу і відродження руської народної словесності».

Гурток студентів був захоплений ідеями німецького філософа і письменника Й. - Г. Гердера, польським визвольним рухом, який формувався й наростиав, ідеями Тараса Шевченка про відродження соборницького руху в Україні.

Студенти «Руської трійці» мали широку програму: працювали над укладанням словника української мови, складали «Читанку», збирали фольклор, виступали з українськими проповідями у львівських церквах, пробуджуючи національну свідомість віруючих, йшли в народ і вчилися від нього мудрості, боролись за демократизацію української літератури, видали альманах «Русалка Дністровая», який з великими труднощами побачив світ у 1837 р. у Будині в Угорщині і який відразу ж був заборонений і конфіскованій цензурою. Збереглось тільки кілька примірників.

У 1833-35 рр. у Львові діяла польська таємна організація «Союз друзів народу», метою якої було повалення ненависної монархії і утворення республіки, ліквідація станових привілеїв, звільнення від панщини. Ця програма знайшла щирих прихильників серед українського студентства. До

«Союзу» входило 12 українців-семінаристів, близьких до «Руської трійці», які утворили окрему секцію, до якої входили М. Мінчакевич, К. Слоневський, Р. Крижанівський, І. Покіневський, Й. Охримович та інші. Вони таємно зустрічались, обмінювались думками, читали заборонену революційну літературу.

У квітні 1834 р. виникла друга українська секція «Союзу» серед слухачів філософського відділення у Перемишлі. Члени секції розгорнули активну пропаганду демократичних ідей серед решти студентів.

У 1835 році львівський «Союз друзів народу» влився до новоствореної таємної організації «Співдружність польського народу», яка виникла у Кракові, а керівником лівого крила був Е. Дембовський. Сюди входили: Л. Лукашевич, брати Дзвонковські, П. Сцегенний та ін. Таємна організація мала філіали в Львові та інших містах. «Співдружність» закликала покінчти з російською царською та панською неволею. До організації входило понад десяток українських студентів Львівського університету: В. Граб, Ф. Мінчакевич, Й. Шухевич, П. Кулічковський тощо. «Руська трійця» всіляко підтримувала стосунки з «Співдружністю». У 1836 році виникла думка змінити назву організації, але до зміни тоді не дійшло. Українські студенти утворили при організації окрему групу «Руське коло».

Через рік «Співдружність польського народу» заснувала ще «Загальну конфедерацію польського народу», до якої входила таємна українська студентська група «Союз вільних галичан», а до нього входили студенти з Львова та Перемишаля.

У 1837 р. «Співдружність» була нарешті перейменована на «Молоду Сарматію». У 1838 р. був заснований також «Союз синів вітчизни», до якого входила українська студентська молодь, яка розгорнула революційну агітацію серед військових.

Європейська «весна народів» 1848 року знайшла благодарний функт і в Галичині. Австрійський абсолютизм змушений був піти на угоду з угорцями й поширити конституційні права, до якого ввійшов і новий закон про товариства.

У 50-60-х роках у громадсько-культурному житті Галичини виділяються дві вирішальні течії: москофільська та народовецька. Вони стають засновниками цілого ряду товариств, періодичних видань.

З 1861 р. починає свою діяльність студентське товариство «Молода Русь», яке займалося переважно видаванням часописів: «Вечорниці», 1862; «Мета», 1865; «Нива», 1865 та ін.

Таємні самоосвітні студентські організації під назвою «громади» (потім «гуртки») народжувались саме в 60-х роках.

Перша студентська громада була заснована у 1863 р. у Львові. Звідси ця організаційна форма поширилась по всій Галичині. Громади були засновані в Тернополі, Дрогобичі, Бережанах, Станіславові тощо. За О. Барвінським,⁹ думка заснування студентських громад виникла не в Галичині, її приніс студент-каддніпрянець Володимир Бернатович.

На чолі львівської студентської громади стояв студент теології Данило Танячевич. Громади підтримували патріотичний дух, самоосвічувалися, видавали рукописну газету «Слово», на спільніх засіданнях читали твори Т. Шевченка та Ю. Федьковича. У Станіславові головою студентської громади був Володимир Навроцький. Вони видавали рукописну газету «Зірка» (1865).

Один із найчільніших діячів цієї доби Євген Олесницький писав, що «національні організації в демократичному українському дусі, які основувалися серед пімназіальної молоді Східної Галичини від початку 60-х років, стали, безперечно, основою українського відродження в Галичині. З гімназій виходили моподі люди, борці за українську ідею, які відтак стверджували її в пізнішому житті своєю діяльністю перед суспільності... в університет приходили вони вже готові... в громадах училися бути вірними синами свого народу, розуміти його минуле, заглядати в народну душу»¹⁰.

У 1868 р. у Львові виникло легальне культурно-освітнє товариство «Просвіта» (існувало до 1939 р.). Засновниками товариства були А. Вахнянин та О. Партицький. Мета «Просвіти» – поширення освіти серед народу. Товариство засновувало сільські читальні, бібліотеки, видавало українською мовою популярну літературу, шкільні підручники. До новозаснованої «Просвіти» ввійшло понад 40 українських студентів зі Львова.

Львівське українське студентство в 70-х роках належало в основному до двох гуртків: «Академіческого кружка» та «Дружнього лихваря». Перший був заснований у 1870 році і був під впливом «москофілів». Гурток називався тому так, бо в Галичині студентів називали «академіками». Другий – заснований у 1871 році і проіснував до

1882 року. Він був під впливом «народовців» і тутлився до «Просвіти», «Руської бесіди».

Членами «Академического кружка» були: В. Криницький, А. Павлиш, Й. Олеськів, І. Мандичевський, Д. Чигчар, М. Ганкевич, С. Мідровський, С. Лабаш, В. Давидяк, М. Вагилевич, І. Белей, брати Дольницькі, брати Охримовичі, В. Левицький. Головою «кружка» був М. Глушкевич. «Академический кружок» мав свій журнал «Друг» (1874-1877). Оскільки І. Франко ще пімназистом друкувався у журналі, він опинився в колі членів «Академического кружка», але «москофіл» з нього не вийшов. Молодь, яка шукала собі дорогу в житті, не йшла сліпо за «москофілами». У 1875 р. Іван Франко поступив до Львівського університету й через рік ввійшов до редакції журналу «Друг», виконуючи обов'язки секретаря. Участь у редактуванні журналу беруть близькі друзі І. Франка – М. Павлик, А. Дольницький, І. Белей, І. Мандичевський, В. Левицький, які надають журналові демократичного спрямування. У журналі, замість «язичія», почала брати верх народна мова, а друковані твори мали реальний зміст.

У 1876 р. «Академический кружок» видав у Львові ще альманах «Дністрянка».

Певну роль у формуванні студентської молоді відіграли три відкріті листи М. Драгоманова до редакції «Друга» та віденські видання праць С. Подолинського.

Відкриті листи «Українця» (під цим псевдонімом вони друкувалися) активізували студентську молодь, закликали стати на захист інтересів народу, автор намагався визначити місце і роль української літератури, критикував реакційну роль «москофільства» тощо.

Листи спричинилися до широкої дискусії серед демократично настроєної студентської молоді. Дискусія охоплювала мовну орієнтацію, завдання української інтелігенції, значення і завдання художньої літератури, науки, журналістики і т. д. Під час цих дискусій виникла думка об'єднати «Академический кружок» з «Дружнім лихварем».

Українофільське товариство «Дружній лихвар» намагалось матеріально забезпечити студентів українців. До цього товариства входили: В. Ганкевич – студент права, голова товариства; Л. Заклинський, М. Зарицький, А. Чайковський, В. Старецький, К. Бобикович та інші. У 1881 році товариство «Дружній лихвар» видало до свого 10-річчя «Антологію руську» (антологію української поезії) за редакцією й упорядкуванням І. Франка.

У червні 1877 р. І. Франка, М. Павлика і його сестру Ганну, О. Терлецького, якого привезли з Відня, І. Мандичевського і Щ. Сельського заарештували за належність до таємної соціалістичної організації.

Журнал «Друг» був закритий, товариство студентів заборонене.

Оскільки жодних фактів у руках суду не виявилося, 21 січня 1878 р. було оголошено вирок суду: І. Франка засуджено на 6 тижнів суворого арешту, М. Павлика – на 3 місяці, Г. Павлик, І. Мандичевського, О. Терлецького, Щ. Сельського – на 1 місяць суворого арешту.

Після звільнення з в'язниці І. Франко із кількома однодумцями видає часопис «Громадський друг» (1878) – матеріальну допомогу подав М. Драгоманов. Другий номер вийшов під назвою «Дзвін», а третій – під назвою «Молот» із підзаголовком «Галицько-українська збірка».

У 80-х роках І. Франко знову активізує діяльність студентів Львівського університету. Товариство українських студентів «Академічне братство», що було засноване з двох попередніх товариств («Академіческого кружка» і «Дружнього лихваря») у 1882 році і проіснувало до 1896 року, було засноване при Львівському університеті з метою розвивати наукове й громадське життя «русинів-академіків» (українських студентів). Товариство мало власну бібліотеку, читальню, де відбувалися різні лекції, дискусії, студентські збори тощо.

Товариство, яке очолював В. Охримович, гуртувало молодь, яка належала здебільшого до радикальної партії і «стояла в опозиції до старших русинів львівських». Під кінець головування В. Охримовича антагонізм між радикалами й народовцями так загострився, що народовці вийшли з «братства» і заснували окреме товариство «Ватра». Товариство під цією ж назвою видало у Стрию літературно-науковий збірник, присвячений пам'яті Т. Шевченка та Ю. Федьковича. Збірник підготував В. Лукич (В. Левицький) у 1887 р.

При «Академічному братстві» І. Франко в жовтні 1883 р. заснував етнографічно-статистичний гурток, в якому прочитав кілька лекцій. У середині літа 1884 р. І. Франко зorganізував екскурсію студентів до горських місцевостей Галичини з метою познайомити їх з побутом та умовами життя українського народу. На студентському мітингу, який відбувся спонтанно у Коломії, Франко закликав молодь до згуртованості, служінню своєму наро-

дові, до вивчення його життя, закликав до заснування студентського часопису на зразок «Друга», закликав до об'єднання всіх українських студентських товариств поза Україною. «Академічне братство» було спрямоване проти національного гніту з боку Австро-Угорської монархії.

З ініціативи знов-таки І. Франка на початку 1888 р. при Львівському університеті був заснований «Кружок слов'янський», який мав на меті знайомити студентів з громадським, культурним і літературним життям слов'янських народів.

17-18 травня 1891 р. у Празі відбувся I з'їзд прогресивної слов'янської молоді. З'їздові передувала зустріч чеських, польських та українських студентів у Кракові, де виникла думка ширшої зустрічі слов'янських студентів.

Чеська університетська молодь, що входила до демократичного товариства «Славія» з ініціативи та заохочення «Časopisu českého studentstva», утворили підготовчий комітет, який запросив на I з'їзд прогресивної слов'янської молоді не тільки студентів з Чехії, але й інших слов'янських країн. Крім чеського студентства, у з'їзді взяли участь делегати від віденського українського студентського товариства «Січ», від українського студентства Галичини був делегований І. Франко. «Представники польської і української молоді мали тоді перевагу над чеською молоддю щодо теоретичних знань, широти і зрілості суспільних і політичних поглядів; вони мали переважаючий, вирішальний вплив на складання і формулювання програми прогресивної слов'янської молоді в Австро-Угорській республіці».¹¹

Як згадував І. Франко, «Програма з'їзду, надіслана в рукописі, була така: «Прогресивним студентом вважаємо того студента, який є ворогом всякого панування народу над народом, статі над статтю (мужчини над жінкою і наяваки), класу над класом; який вважає реалією приватною справою одиниці... того, хто вбачав державу втілену в самих громадянах... того, хто змагав до найкращого розвитку одиниці... того, хто є прихильником вільного розвитку суспільства...»¹²

Денний порядок з'їзду включав такі пункти:

1. Відкриття з'їзду;
2. Зчитання регламенту;
3. Виступи представників окремих слов'янських національностей про загальне становище даного народу;
4. Поділ на секції за національностями.¹³

Іван Франко був одним із авторів резолюції української секції, яка вимагала рівноправність націй, скасування політичних привілеїв пануючих класів, свободи слова і особи, скасування економічного визиску. Великий Каменяр спрямував представників слов'янської молоді на самовідану працю в інтересах рідного народу, він закликав до тісного співробітництва всіх слов'янських народів і, зокрема, поліпшення чесько-українських взаємин.

У своєму виступі І. Франко пригадав найважливіші сторінки чесько-українських взаємин і закінчив виступ словами Т. Шевченка:

Щоб усі слов'яне стали
Добрими братами,
І синами сонця правди, –

наголосивши, що Т. Шевченко свою поему присвятив славному П. - Й. Шафарикові.

Аналогічний з'їзд відбувся у Відні 1893 р.

У 1896 р. студентське товариство «Академічне братство» об'єдналось із народовецьким товариством «Батра» і перетворилось на «Академічну громаду», яка проіснувала при Львівському університеті аж до 1921 року, коли польська поліція остаточно заборонила її. Пізніше «Академічна громада» ввійшла до Українського студентського союзу.

На зламі XIX – початку ХХ ст. у Львівському університеті виникли серйозні заворушення, викликані нерівноправним становищем української (руської) мови у порівнянні з польською.

Проф. Ст. Дністрянський написав працю «Права руської мови у Львівському університеті», в якій на підставі австрійських законів та адміністративних розпоряджень довів, що українська мова в університеті повинна зайняти рівноправне становище з польською мовою. Ця праця проф. Ст. Дністрянського дала українським студентам юридичну підставу для боротьби за рівноправність.

Влітку 1899 р. у Львові відбулося студентське віче в справі зірвоноправнення в університеті української мови з польською. Студент В. Пачовський на вічі продекламував свій вірш «З боротьби титанів», за що його і ще 40 активних студентів українців виключили з університету.

Коли адміністрація університету відхлипла домагання українських студентів, проф. Ст. Дністрянський висунув вимогу заснування власного українського університету.

Так почалася університетська сецесія – демонстративний відхід українських студентів з Львівського університету в 1901 р. Українські студенти масово йшли до Krakova, Відня, Праги та інших європейських міст.

Хоч працька група українських студентів була найменшою (блізько 50 осіб), була найактивнішою. Студенти заснували у Празі свою студентську організацію – Русько-українську громаду, яка видала чеський переклад виступу депутата Віденського парламенту Ю. Романчука про ситуацію українців в Галичині.

З найактивніших діячів Русько-української громади були: Лев Ганкевич, Іван Брик та Остап Луцький – автор кількох статей про українську літературу у чеському журналі «Slovenský přehled», перекладач поезій чеського поета Я. - С. Махара на українську мову.

У квітні 1902 року вперше в Празі силами українських студентів відбулося святкування роковин Т. Шевченка. Більшість українських студентів пробула у Празі нецілі два семестри і влітку 1902 р. повернулась до Львова, хоч свою мету не досягла.

Чеська громадськість із порозумінням і симпатіями сприймала вимогу українських студентів із Львова, бо вони самі вели боротьбу за заснування чеського університету на Мораві, у Брно. У роки студентської сецесії (1900-1902 рр.) Е. Кошевич заснував у Львові і видавав студентський журнал «Молода Україна». Журнал прищеплював почуття єдності галичан і наддніпрянців, виступав проти соціального і національного поневолення. Під тиском польських урядових переслідувань журнал змущений був припинити своє існування.

У 1909-1913 рр. українські студенти Львівського університету були громадськими активними. Влаштовували аматорські вистави, літературно-музичні вечори, виступи співацьких товариств «Бандурист» та «Гоян», які організував Д. Січинський.

У 1907 році проти львівської університетської адміністрації були організовані масові студентські демонстрації.

На початку 1909 р. австрійський парламент обговорював пропозицію заснувати при Віденському університеті юридичний факультет із італійською мовою навчання. Українські депутати парламенту – Ст. Дністрянський та О. Колесса – висунули на порядок денної пропозицію заснування самостійного українського університету у Львові. Проф. Ст. Дністрянський довів, що кількість українських студентів у Львові перевищує 1000 осіб.

їнців у Австро-Угорщині найбільша, а вони досі не мають свого університету.

Студентська молодь Львова підтримала вимогу свого депутата масовими демонстраціями, які, на жаль, закінчилися трагічно. 1 липня 1910 року студента Адама Коцку було вбито польською поліцією, десятки студентів поранено, заарештовано. У зв'язку зі смертю А. Коцки був утворений таємний Комітет української молоді (КУМ) як керівником силу українських студентів.

Домагання у справі заснування самостійного українського університету закінчились тим, що австрійський уряд, наполяганий студентськими заворушеннями, аж у 1914 р. дав дозвіл на його заснування. Це рішення викликало обурення російського царського уряду, який через свого посла у Відні заявив, що у випадку заснування самостійного українського університету Росія оголосить війну Австро-Угорщині.

Ta Перша світова війна змарнувала ідею заснування українського університету.

Шкільна молодь Буковини в 70-х роках почала організовуватися. У 1870 р. було засноване таємне товариство «Согласіє», до якого входили студенти пімназій та учительської семінарії в Чернівцях. Через рік товариство розпалося на дві частини. Одна певна група заснувала товариство «Братній союз», що видавало газету «Зазуля» (1871).

У 1875 р. був заснований Чернівецький університет, академічна молодь якого заснувала руське товариство «Союз», яке проіснувало аж до 1920 року. Академічне товариство «Союз» у 1880-1883 рр. розгорнуло активну культурну діяльність (аматорський драматичний гурток ставив вистави для студентів, діяли співацькі гуртки, читальні). Український напрям очолювали Лукашевич та Ст. Смаль-Стоцький, який був головою «Союзу» в 1878-1882 рр.

У 1885 р. студентське товариство «Союз» видало «Буковинський альманах», присвячений десятиріччю товариства «Союз».

Єдиним захисником інтересів українців Буковини була Кафедра української мови при Чернівецькому університеті.

З 1900 р. у Чернівцях почало діяти академічне товариство «Січ», до якого ввійшли студенти з товариства «Союз».

Крім «Січі», було ще засноване академічне товариство «Молода Україна». Товариство під цією ж назвою видавало журнал, а редактував його сту-

дент Василь Сімович. Журнал проіснував до 1902 року.

У 1913 році головою товариства «Січ» був Корній Заклинський, студент Чернівецького університету.

Після Першої світової війни вся студентська молодь Буковини складалася з гімназіальної молоді, студентів вчительської семінарії, студентів хліборобської школи та українських студенток, що входили до товариства «Жіноча громада». Головою певний час була Струтинська.

Становище українських студентів Буковини було дуже важке. Буковина під владою Румунії зазнала румунізації шкіл, громадського життя, перенеслідування українців.

У кінці XVIII ст. – на початку XIX ст. у Російській імперії, до якої входила Правобережна Україна під назвою Малоросія, починають виникати перші університети, приватні гімназії, ліцеї.

З ініціативи М. Ломоносова у 1755 році був заснований Московський університет з трьома факультетами (філософським, медичним та юридичним). З ініціативи М. Балудянського, вихідця із Закарпаття, у 1819 році заснували Петербурзький університет. Ще у 1802 році був відновлений Дерптський (Тартуський) університет, відомий з 1632 року. У 1804 році заснували Казанський, а через рік – Харківський університети. Київський університет ім. св. Володимира заснували у 1834 році, а в 1865 р. – Одеський під назвою Новоросійський університет.

На Україні з'являються кілька приватних гімназій чи ліцеїв: Гімназія вищих наук ім. Безродька в Ніжині (1821); Рішельєвський ліцей в Одесі; Колегія П. Галагана у Києві (1871); гімназія у Крем'янці тощо.

Особливо престижним учбовим закладом була Колегія П. Галагана, в якій викладали такі видатні діячі, як П. Житецький, М. Мурашко, М. Пименко, В. Сиповський, В. Науменко та інші. Випускниками Колегії були: В. Липський, Д. Петрушевський, А. Кримський, П. Покровський, В. Грабар, А. Чужбинський тощо.

Російські університети¹⁴ від самого заснування були у дуже скрутному становищі, бо змушені були захищатись від нападок православної церкви, ворожої до науки. Університети зосереджували в своїх стінах всі надії народу, в науці втілювалася ненависть до неволі й експлуатації, віра у звільнення. Студентські заворушення були

звичайним явищем. Приводом до заворушень були, крім «християнізації» університетів, реорганізація університетів за царя Миколи I на військовий лад, привілеї пануючого класу в університетах, обмежування самоуправління вищого закладу. Ректор, сенат, декан, як правило, підлягали царському затвердженю. Професорам і студентам заборонялося виїжджати за кордон, отримувати книги з-за кордону, нагляд над університетами був довірений православному духовенству.

За університетським статутом з 1876 р. заборонялось строго засновувати будь-які товариства, заборонялись читальні, театральні вистави, студентські балі, вечірки, концерти, збори для обговорення студентських справ, виголошувати промови, збирати гроші, студентам одружуватись тощо. Зокрема строго заборонялась належність до будь-яких таємних організацій. Тому що студентський рух у царській Росії був переслідуваний, він змушеній був прибирати напівлегальний та нелегальний вигляд.

Незважаючи на жорстокі заборони, у стінах гімназій та університетів формувалися опозиційні настрої.

У 1826 році при Харківському університеті учасники таємного студентського гуртка поширювали серед однокурсників твори К. Рильєва, В. Раєвського, О. Пушкіна, Вольтера, Сен-Симона, Гельвеція, Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо і т. д.

У 30-х роках XIX ст. і Правобережна Україна знаходилась під впливом польського визвольного руху. При Київському університеті, в якому навчались і польські студенти, діяли філіали нелегальної «Співдружності польського народу». Організатором і керівником іншої нелегальної організації – «Союзу польського народу» – був Шимон Конарський, який прибув до Києва як емісар польської республікансько-демократичної організації «Молода Польща».

Російський царизм жорстоко карав студентів, наприклад, Київського університету, обвинувачував їх за читання і зберігання нелегальної революційної літератури. Студенти П. Богданович та Ю. Буяльський були віддані у москалі (солдати). Обидва належали до «Союзу польського народу».

За ініціативою студента Боровського у Київському університеті був заснований український студентський осередок «Союзу польського народу». На його чолі стояв студент В. Гордон. До нього входили не тільки поляки (С. Вінницький, Ф. Духинський, К. Петрашевич), але й українці (Сосновський, Чорний та інші). Всього 30 студентів.

У 1839 році в університеті почались арешти. Було арештовано 34 студента, з яких 11 засуджено до розстрілу, але потім вирок замінено – віддано їх до арештантської роти; 5 студентів заслано на Кавказ, 15 віддано в солдати, а 9 переведено до Казанського університету.

9 березня 1839 року Університет ім. св. Володимира закрили. Відкрили аж у вересні, але з 275 студентів залишилось всього 58. За студентами був встановлений строгий жандармський нагляд.

У середині XIX ст. політичне життя в цілій Центральній Європі та Росії було позначене бурхливими подіями. Лунали революційні гасла 1848 року, декларувались домагання національної волі, засновувались нові таємні товариства, гуртки, організації. З 1845-1849 рр. у Петербурзі діяв **таємний гурток молоді** на чолі з Петрашевським. Мета гуртка – пропаганда демократичних ідей. У 1849 р. було заарештовано 21 члена і заслано на каторгу в Сибір та в арештантські роти.

В обстановці підготовки і проведення реформ у Росії значно пожвавилось громадське життя і в Україні.

Українське студентство Києва, Харкова, Одеси, Катеринослава та інших міст було приспане, воно, як правило, входило до російського студентського руху, національна свідомість була занадто низька, бо вони виховувались в атмосфері російського національного духу. Українська мова не звучала в школах, університетах, в щоденному житті. Українські студентські гуртки, якщо десь й існували, не мали виразної ні національної, ні політичної орієнтації.

Національне усвідомлення було низьке, бо російські урядові копа століттями денаціоналізували Україну, вели до цілковитого поглинання її московською стихією на всіх ділянках матеріального та духовного життя. Русифікація проводилася послідовно, настирливо, безперервно, удар за ударом. Українська мова в Україні була цілковито виключена з адміністрації, суду, школи, релігії, преси, науки тощо.

«Нашим інтелігентам доводиться вчитися не тільки на Вкраїні, – писав В. Грінченко в «Листах з України Наддніпрянської»¹⁵, – але і в Петербурзі, в Москві, в Дерпті і т. д., де, звісно, не можна сподіватися викладів з української історії, а ще в більш-менш в українському національному дусі».

Перші українські студентські організації датуються з другої половини XIX ст., коли нелегальні «землячества» почали обирати свої українські управи студентів.

У 1859-1863 рр. виникає відома Київська громада, до якої входило нове покоління українських студентів – Молода громада, – з В. Антоновичем, Т. Рильським, Б. Познанським, П. Житецьким, П. Чубинським, В. Торським, О. Левицьким, К. Михальчуком, які почали цікавитись життям українського народу, захопились ідеєю служіння народові під впливом широтою Шевченкового слова. До цього студентського гуртка-громади при Київському університеті входило близько 500 членів. Вони почали дбати про розвиток української мови та літератури, бажали самостійності України. У Києві та інших містах студенти розпочали рух за створення недільних шкіл для ремісничої молоді, міщанства і всіх неграмотних. Учителями в цих школах були студенти та гімназисти старших класів. Крім недільних шкіл, студенти поширювали популярні українські видання, читали «Кобзаря», вели дискусії, виступали з лекціями на різні теми.

Такі громади-гуртки почали засновувати і в інших містах (Харків, Чернігів, Полтава, Одеса; при Московському та Петербурзькому університетах, де навчались українські студенти).

У 1856 році при Харківському університеті було засноване таємне товариство студентів, до якого входили: Я. Бекман, М. Муравський, Тишинський, П. Завадський, Левченко, Зеленський, Кацен, Расінський, Португалов та інші. Метою товариства було повалення царського самодержавства, ліквідація кріпосного права і встановлення республіки. Члени товариства читали Герценів «Колокол», журнал «Современник», підтримували зв'язки з студентами інших університетів.

У 1858 р. більшість членів товариства була виключена з університету, а 12 студентів заслано у віддалені губернії (адміністративний поділ Росії). Решта членів переїхала до Києва, де продовжувала свою діяльність. Близько цього товариства стояли А. Свидницький та М. Драгоманов – тоді студенти історико-філологічного факультету Київського університету ім. св. Володимира. У 1860 році царська жандармерія розгромила і це товариство, а його керівників заарештувала.

Восени 1861 року прокотилася хвиля студентських заворушень з Петербурга аж до Києва. Передове українське студентство взяло активну участь у польському національно-визвольному русі початку 60-х років XIX ст. У стінах університету діяли польські земляцтва (гміни), які перетворилися у таємні політичні організації, мета яких була національна незалежність Польщі. Виступ польсь-

ких студентів відбувся 27 квітня 1863 року, але повсталих відразу ж розгромили. Багато студентів відправили на катогру на Сибір або віддали в солдати.

У 60-х роках починають виникати добровільні товариства для подання допомоги незабезпеченим студентам, а в 1869 році виникло Попечительство про недостатніх студентів університету св. Володимира.

У 70-х рр. XIX ст. студенти почали користуватись діякою академічного свободою. Студентський рух проходив під лозунгом боротьби за корпоративні права: право організовуватися, за каси взаємодопомоги, за їdalні, право обирати студентський суд, право скликати збори студентів тощо.

У 1874 році близько 3 тисяч студентів з усієї Росії кинуло навчання в університетах і йшло на села, на контакт з народом, готуючи його до великого повстання. Харківський університет став одним із найбільших центрів антицарської діяльності народників.

1874 р. у Петербурзі відбулася нарада царських міністрів про наростиючий студентський рух; нарада провела контреформу: заборонила будь-які сходки (збори), студентські бібліотеки, каси взаємодопомоги, студентські громади, товариства, їdalні. Тобто академічні свободи з початку 70-х років були остаточно ліквідовані.

Приводом до студентських виступів у березні 1878 року став арешт студента-медика Миколи Подольського. На студентських зборах він висловив протест проти жандармського свавілля. 150 студентів Київського університету було віддано до професорського суду, 134 – виключено з університету. Ці події у березні 1878 р. правдиво відбиті у брошурі М. Павліка (під псевдонімом М. Ткаченка) «Мартовское движение студентов Киевского университета 1878 года», що побачила світ у Львові і розповсюджувалась по Правобережній Україні.

Заворушення студентів з Києва швидко перекинулись до Харкова та Одеси, що були також швидко придущені.

У кінці 70-х років у Київському університеті оформились два таємні гуртки: «київські чайківці» та «київська комуна». «Київських чайківців» очолював студент П. Аксельрод. Вони підтримували тісні зв'язки з гуртками в Петербурзі та Одесі. В Одесі гурток очолював Ф. Волховський, а членами були: А. Смоленський, М. Климо-

вич, М. Боровський, А. Крижановський та ін. «Київська комуна» представляла собою групу народників-революціонерів. Її очолювали В. Фішер, В. Бенецький, М. Судзиловський, О. Волкентштейн. Гурток проіснував недовго, бо на його слід натрапила царська жандармерія.

У 1881 році було засноване добровільне Товариство допомоги недостатнім студентам у Києві.

Заворушення незадоволених студентів наростило й ширилося блискавично від одного до другого університету.

Від вересня 1884 року до 15 січня 1885 року заняття у Київському університеті були припинені. Було виключено з університету 140 студентів. Не краще становище було і в інших вищих учебних закладах.

З Харківського університету у 1885 р. був виключений Михайло Туган-Барановський – майбутній фундатор економічної теорії з такою посвідкою: «Студент імператорського університету Харківського фізико-математичного відділу Михайло Туган-Барановський внаслідок політичної неблагонадійності звільнений із числа студентів названого університету із забороною прийняття у будь-які з навчальних закладів Міністерства народної освіти». У 1885 році Міністерство народної освіти Російської імперії видало «Правила для студентів», які знов-таки забороняли будь-які академічні права й свободи студентів.

Не дивлячись на царські заборони, з'являються нові гуртки «свідомих українців». Перша така організація, до якої входили студенти, відома під назвою «Братство Тарасовців», яка була заснована у 1890 році на Шевченковій могилі в Каневі. Засновником був Іван Липа, а до організації належали: брати Міхновські, Б. Грінченко, М. Вороний, В. Самійленко, О. Черняхівський та інші.

Молодь зобов'язувалась дбати, аби рідна українська мова запанувала в родинах, у громадських стосунках, аби була піднята справа заснування українських шкіл, права українського народу.

«Братство Тарасовців» проіснувало до 1898 року. Воно мало тісні контакти зі студентськими громадами у Києві, Одесі, Полтаві, Чернігові тощо.

Широкого розмаху серед українського студентства набули земляцтва. Зразком для київського земляцтва став московський Союз земляцтв. І студентський з'їзд Союзу земляцтв відбувся у грудні 1893 року в Москві. До Союзу земляцтв вколоили українські студенти, які навчались у московських вищих учебних закладах.

У 1894 році земляцтва і організації, які діяли при Київському університеті, об'єднались до Союзу київських земляцтв і організацій. До Союзу ввійшли: «Польське коло», Українська студентська громада, Київське грузинське товариство. На кінець 1895 року Союз об'єднував понад 900 студентів з 20-ти земляцтв і організацій. Первішим головою Союзу київських земляцтв і організацій був студент В. Крохмаль.

У 1897 році з ініціативи В. Антоновича Й Кононського була заснована нелегальна Всеукраїнська загальна організація (ВЗО) - федерація 20-ти студентських громад із консультивативним комітетом у Києві. ВЗО заснувало видавництво «Вік», яке діяло до 1918 року, в ньому брали участь О. Потоцький, С. Єфремов, В. Доманицький, Ф. Матушевський та інші. Зокрема активним був студент Київського університету В. Доманицький, який готував літературно-драматичні вистави.

Сильна студентська українська колонія існувала у Петербурзі. У 1898 році російський вчений Д. Менделєєв заснував у Петербурзі «Общество им. Т. Г. Шевченка для воспомоществования нуждающимся уроженцам Южной России, учащимся в высших учебных заведениях С.-Петербурга». Це товариство проіснувало до 1917 р. і декілька років очолював його батько Миколи Реріха.

Перша Українська студентська громада в Петербурзі була заснована у 1899 році і проіснувала теж до 1917 року. Первіший голова цієї громади був студент Сергій Шемет. До громади входили: студенти С. Тимошенко, Б. Іваницький, О. Вержбицький, М. Скрипник, О. Назарієв та інші. У 1907 році до громади входили: В. Павленко, В. Мазуренко, С. Калиновський, Г. Бокій, Л. Чикаленко, Д. Дорошенко, М. Кушнір, І. Косенко, А. Ковалевський, Ганна Радич, О. Шульгин, Ф. Слюсаренко, П. Балицький, К. Шероцький.

Досить численною у громаді була група українських студенток, які з 80-х років XIX ст. домоглися права на вищу освіту. До петербурзької української громади входили: Наталя Щербань, Віра Попова, Ольга Косач, Олена Королева, С. Тарасевич, С. Бурневська – обидві студентки Рождественських курсів; М. Дверницика, Ю. Євтихієва – студентки Лесгафтських курсів; М. Шликевич, П. Лукяніна, Н. Савицька, Баніна – студентки Безстужевських курсів.

Петербурзька студентська громада своє організаційне коріння мала на Україні. З Прилук по-

ходили С. Волошин, Д. Дорошенко, О. Назарій, М. Маслов, Ю. Мироновський, Людмила Петренко, М. Маценко. З Лубен – В. Павленко, М. Порш, І. Жигадло, Б. Мартос, Е. Шемет, сестри Сулимо-вські.

Українські студенти в Петербурзі мали свій пе-ріодичний орган – «Український студент», який редактував Є. Неронович. Цьому часопису передував рукописний «Громадянин», який редактував І. Косенко. В «Українському студентові» публікувались брати М. та О. Грушевські, Д. Дорошенко, С. Єфремов, Г. Радич, В. Садовський, О. Білоусенко тощо.

Українська студентська громада в Петербурзі мала дві центральні установи. До **Головної студентської ради** в різні роки входили: Л. Чикаленко, О. Ковалевський, Г. Дуб'яга, М. Лисий, М. Кушнір-Якименко, Ф. Филипчук, М. Стасюк, С. Підгірський, К. Станіславський, М. Скрипник, О. Королєва, М. Введенський, Є. Неронович, Л. Струтинська, Є. Артиюх, І. Косенко, Н. Щербань. Друга центральна установа – **Інформаційне бюро**.

До 1914 р. у Петербурзі існувало понад 20 українських легальних і нелегальних студентських громад.

У червні 1900 р. відбувся в Одесі з ініціативи студентських організацій Московського університету **II Всеросійський з'їзд студентів** (1 з'їзд відбувся у 1893 р. у Москві), в якому брали участь делегати українських студентів з Київського та Харківського університетів. Повернувшись додому, делегати були заарештовані. **III Всеросійський з'їзд студентів** відбувся у березні 1902 року.

У 1900 році група харківських студентів (М. Руссов, Д. Антонович, П. Андрієвський, Л. Мацієвич, Ю. Колард, О. Коваленко, П. Мартос, Б. Каміньский, Д. Познанський та інші) заснували **Революційну українську партію** (РУП). У 1902 році діяло вже 6 нелегальних організацій РУП (Київ, Харків, Полтава, Лубни, Прилуки, Катеринослав), до яких входило багато студентів університетів та гімназій.

Політична програма РУП була проголошена у виступах видатного політичного й громадського діяча Миколи Міхновського на Шевченківському святі в Полтаві та Харкові. М. Міхновський відстоював ідею самостійності України.

З 1902 року почався розкол Революційної української партії на: Українську народну партію, Українську націоналістичну партію, Українську соці-

ал-демократичну робітничу партію та Український соціал-демократичний союз, що пішов на співпрацю з більшовиками.

При Київському університеті діяла **Українська студентська громада РУП**; в кінці 1904 року вона перейменувалась на **Студентську фракцію Київського комітету РУП**.

Російське товариство націоналістів при Київському університеті перейменувалось на **Прогресивну організацію київських студентів**. Вони мали свій власний часопис **«Студент»** (1903-1907).

Загальностудентські з'їзди нелегальних українських громад відбувалися, як правило, в Галичині, де умови були значно сприятливіші, ніж у Росії.

I Загальностудентський з'їзд нелегальних українських громад відбувся у Львові у 1904 році. На з'їзд від Петербурга прибули делегати С. Тимошенко, В. Павленко, В. Мазуренко; від Києва – Б. Матюшенко; від Москви – Д. Дорошенко; від Дерпта (Тарту) – Ф. Матушевський; від Харкова – невідомо хто. Український студентський рух на з'їзді підтримав платформу РУП.

У 1905 році у Петербурзі П. Стебницький заснував **Товариство допомоги українським студентам**.

1905 рік став роком бурхливих революційних подій в Росії. Відбуваються не лише робітничі, але і студентські страйки. 27 серпня Міністерство народної освіти Російської імперії поспішило видати **«Тимчасові правила про управління вищими учбовими закладами»**, які до певної міри повернули університетам автономні права. Були, нарешті, засновані **Вищі жіночі курси** в Києві, Харкові, Одесі (досі жіночі курси були лише в Москві та Петербурзі). **Комерційний інститут** у Києві. В університетах України були відкриті нові кафедри українознавства. Наприкінці жовтня – на початку листопада у Києві був сформований т. зв. **академічний легіон**, який нараховував понад 600 студентів. Легіон охороняв Народні збори, утримував порядок у місті, вартував біля квартир робітничої і революційної інтелігенції.

З 1907 року у Києві почав виходити неперіодичний журнал **«Студент»**.

У кінці 1906 року при Харківському університеті була заснована, а в 1907 р. затверджена на загальностудентських зборах **Студентська українська громада**, до якої входили всі студенти Харкова.

У Києві наприкінці 1906 р. на загальноуніверситетських зборах був обраний новий центральний орган – Рада студентських представників (РСП).

Студентська українська громада існувала з 1907 року також при Владивостоцькому східному інституті, в якому навчалась молодь українських виселенців на Далекий Схід.

З весни 1907 року студентський рух пішов на спад, бо реакція царського режиму була немилосердна.

1 листопада члени Ради студентських представників були арештовані, а в лютому 1908 р. у Київському окружному суді відбувся судовий процес у справі РСП. На лаві засуджених описаноилось 24 студента.

Однак восени 1908 р. з ініціативи студентів Петербурзького університету розпочався студентський страйк.

У Київському університеті був утворений новий студентський орган – Коаліційна рада, яка заликала студентів негайно присedнатися до страйку. Страйк проходив у занадто важких умовах і швидко був припинений.

У 1909 році у Львові відбувся I Всеукраїнський студентський конгрес, який заснував Український студентський союз. У 1913 р. у Львові відбувся II Всеукраїнський студентський конгрес, на якому виникла Українська студентська унія, на чолі якої стояв студент М. Залізняк.

На конгресі виступив Д. Донцов, який закликав студентів у основу своєї політичної програми поставити вимогу відокремлення України від Росії.

Була також обрана найвища Рада українських студентів (РУС), яка видавала часопис «Український студент» (1913-1914 рр.).

Гімназіальна молодь у 1913 році у Києві заснувала товариство «Січ», яке почало видавати часопис «Волосожар». Обкладинку часопису виготовив Василь Королів-Старий.

Голова ради міністрів царської Росії П. Століпін видав «Обіжника», за яким український народ зарахував до «чужородних» і заборонив будь-які українські організації, спілки, промади, товариства. На основі «Обіжника» була заборонена також Студентська українська громада у Владивостоці.

У 1914 році царський уряд заборонив святкування 100-річчя народження Тараса Шевченка, що викликало гнівні протести по всій Україні.

Студенти Київського університету оголосили страйк і влаштували багатолюдні демонстрації.

Адміністрація університету виключила зного учбового закладу 11 арештованих студентів.

Перша світова війна 1914 року сквилювала всі українські землі. На боці Австроїї, яка проголосила війну Сербії, а потім і Росії, зорганізувався Легіон Українських Січових Стрільців. Це були свідомі юнаки і дівчата, що добровільно на поклик Головної Української Ради у Львові поспішили до 25-тисячного стрілецтва, щоб зі зброєю в руках виступити проти найбільшого ворога України, Росії.

28 лютого 1917 року студенти Києва вітали повалення самодержавства. У грудні вони обрали Коаліційний студентський комітет, а у квітні 1918 р. утворена Головна українська студентська рада, яка зорганізувала три студентські конференції і видавала часопис «Стерно». Головну українську студентську раду телеграмою привітала віденська «Січ», в якій висловила свою щирі підтримку.

У Києві було створено Українську Центральну Раду на чолі з М. Грушевським, а 22 січня 1918 року урочисто проголошено незалежну державу – Українську Народну Республіку.

У цей період на півночі, в Московщині, перемогли більшовики. Більшовики почали війну проти України, наближаючись до Києва.

На оборону УНР стала студентська молодь з Куреня Студентів Січових Стрільців. Жорстокий бій відбувся під Крутами – залишичною станцією між Ніжином і Бахмачем. 29 січня 1918 року відбувся бій між київськими студентами з Українського народного університету, Київського університету ім. св. Володимира, старших класів Української Кирило-Мефодіївської гімназії. Всього 300 студентів проти добре озброєної 4-тисячної армії під командуванням царського полковника Муравйова.

Опір тривав кілька днів. 32 студенти потрапили в полон, їх по-звірячому мордували, а на світанку 28 студентів розстріляли. Чотирьох послали до Харкова на допити, решта загинула на полі бою. 9 лютого 1918 року Київ захопили загони полковника Муравйова та червоного козацтва В. Примакова. Почався кривавий терор. Лише у Полтаві було розстріляно 5 тисяч «ворогів народу» – української інтелігенції. 11 лютого в Києві була проголошена радянська влада.

Героїв з-під Крут поховали 19 березня 1918 р. у братській могилі на Аскольдовому цвинтарі. У 1934 році могила на цвинтарі була зрівняна із землею, аби ані сліду не залишилось.

У 1918 р. на I Всеросійському з'їзді спілок робітничої і селянської молоді була заснована **Російська комуністична спілка молоді**, котра пізніше перетворилася у **Всесоюзну ленінську комуністичну спілку молоді** (ВЛКСМ), що стала єдиною молодіжною організацією в школах, вищих учбових закладах, підприємствах, заводах, війську, на селах. ВЛКСМ був підпорядкований Комуністичній партії більшовиків. Комсомол керував Всесоюзною пionерською організацією ім. В. Леніна, яка виникла у 1922 р. і охоплювала дітей від 10 до 15 років.

У 1919 р. була заснована **Українська академічна громада**, яка стала грунтом Центрального союзу українського студентства, але проіснувала замідто коротко, бо була заборонена.

Підтвердженням насильства над українським народом з боку Росії були:

- затвердженій план у 1924 р., за яким зменшувалися на 35 відсотків українські школи в порівнянні з 1923 р.;
- до вищих учбових закладів приймалися лише члени більшовицької партії, комсомолу, профспілок та комнезамів (комітет незаможних селян);
- масові розстріли українських селян (9 тисяч розстріляно без суду), інтелігенції;
- після смерті Леніна Крупська – ініціатор ніщення т. зв. шкідливої літератури (філософської, природознавчої, художньої);
- Крупська – ініціатор виключення з вузів студентів за буржуазні пережитки (досить визнати себе українцем, щоб потрапити на Сибір);
- Крупська – ініціатор переслідування емігрантів, які повертались на батьківщину (були майже всі розстріляні);
- у 1924 р. пройшла чистка студентів харківських вузів (виключено 2079 студентів-українців);
- аби скомпрометувати українську інтелігенцію і молодь, був сфабрикований силами НКВС (Народний Комісаріат Внутрішніх Справ пізніше – КДБ – Комітет Державної Безпеки) відкритий судовий

процес у «справі СВУ (Спілка визволення України) та СУМ (Спілка української молоді)», які насправді не існували. Засуджених було 45 чоловік. Відкритий судовий процес відбувався у Харківському театрі опери і балету 9 березня 1930 р. в день пам'яті Т. Г. Шевченка. Цією акцією радянська влада намагалася паралізувати вогнища можливого супротиву, залякати всіх, хто б наслідився протестувати проти радянської влади.

Читована література

1. Нудьга Г., Перші магістри і доктори, ж. «Жовтень», Л., 1982, № 3, стор. 89.
2. Подокшин С., Рогович М., До джерел вищої освіти. 36.: Від Вишенського до Сковороди, «Наукова думка», К., 1972, стор. 43.
3. Нудьга Г., стор. 93.
4. Нудьга Г., стор. 94.
5. Нудьга Г., стор. 94.
6. Нудьга Г., стор. 94.
7. Нудьга Г., стор. 92.
8. Головацький Я., Воспоминание о Маркияне Шашкевиче и Иване Вагилевиче, Литературный сборник, М., 1885, вып. I, стор. 11-12.
9. Барвінський О., Сломини з моого життя, Л., 1912, стор. 49.
10. Олесницький Є., Сторінки з моого життя, ч. I, Л., 1935, стор. 78-79.
11. Франко І., З гостювання у Празі, Зібран. твор. у 50-ти томах, т. 46, кн. 2, К., 1986, стор. 235.
12. Зв'язки Івана Франка з чехами та словаками, упоряд. М. Мольнар, М. Мундяк, Пряшів, 1957, стор. 371-372.
13. Там же, стор. 372.
14. Франко І., Університети в Росії, т. 46, кн. I, 1965, стор. 491-512.
15. Грабовський П., Зібрання творів у 3-х томах, т. 3, К., 1960, стор. 415.

Зузана Ганудель

Дитячий часопис «Веселка» – у минулому, сьогодні і завтра

В історії нашої журналістики піонерська преса, а в сучасному преса для школярів, посідає стійке і визначне місце. Її мета – разом зі школою виховувати і формувати розумну і гуманну, працелюбну і справедливу, доброзичливу і добросовісну та принципову людину, яка в цьому вільному, заплутаному і занепокоєному світі знайде собі місце і буде міцно і свідомо стояти на стороні правди і справедливості, буде вміти відрізняти добро від зла і буде гордим та рівноправним громадянином. Цим ідеалам наша дитяча преса, починаючи з 1951 року аж до сьогоднішнього дня ні разу не схібила. Вона завжди стояла і стоїть на стороні культурного і суспільного розвитку.

Та щоб правильно оцінити пройдений шлях нашої дитячої преси – «Піонерської газети», згодом «Піонерської газети», а тепер «Веселки», слід знати, як вона виникла, як розвивалась і кому вона служила. На цьому потрібно зупинитися і пояснити, який був її початок і чому, бо у різних авторів, які писали про нашу дитячу пресу, немає одностайніх поглядів на її першопочатки. Переплутані роки переходу газети з російської на українську мову, прізвища головних редакторів, рік перейменування газети на часопис «Веселка» та інше. Такі велики дрібниці не можна залишити поза увагою.

Про нашу дитячу пресу уже писалося з нагоди 25-річного ювілею «Піонерської газети». На сторінках «Записок наукового товариства»¹ в Пряшеві за 1977 рік у под-

війному 4-5 номерах та у «Наукових записках»² за 1935 рік в 11-ому номері були надруковані статті, де говориться: «Дуже вимогливі завдання у складі засобів масової інформації виконує двотижневик для українських піонерів «Веселка»,... який з 1951-1958 року друкувався під назвою «Піонерська газета». В дійності газета спочатку друкувалася під назвою «Піонерская газета», а з 1953 – 1968 року – «Піонерська газета».

А далі: «Від початку видавання до 1953 року головним редактором «Піонерської газети» був Андрей Копчок. Журнал в той час друкувався на російській мові. У 1953-1956 роках посаду головного редактора займали спочатку Віоля Сич, а потім Сусана Плишка – Ганудель» (замість Зузана Плішка – Ганудель – примітка З. Г.). Стільки про статтю «Факти з історії української журналістики в Чехословаччині» (стор. 117-131). Цю помилку повторив також автор гасла «Краснавчого словника русинів-українців Пряшівщини»³, де дійшло до дальших, більш заплутаних перекручень. Так спотворювалася історія нашої дитячої преси. Факти – вперта річ! Ними не можна жонглювати!

Насправді газета виникла у 1951 році як орган ЦК Чехословацького союзу молоді для дітей української національності. Виходила двічі на місяць російською мовою під назвою «Піонерская газета» аж до 1953 року загальним тиражем 8 000 примірників. Друкувалася з наголосом і тому її замовляли піонери і школярі словацьких і чеських шкіл. Вона допомагала їм правильно засвоювати на уроках орфографічні та орфоепічні норми російської мови. Свідченням цього є численні листи школярів, надруковані в газеті. Майже половина основних матеріалів програмного характеру піонерської організації ЧСМ перекладалася з словацької на російську, а згодом на українську мови. Решту матеріалів потрібно було заповнити з регіонів, які мали віддзеркалювати специфіку її читачів і надавати газеті власне обличчя.

Газета друкувалася у друкарні «Ровність» в Брні. Першим її редактором була Зузана Плішка, а шеф-редактором –

Андрей Копчок, який на цій посаді виконував функцію і для словацької газети *Pionierske noviny* та угорської – *Pionírok lapja*. Кожна з цих трьох редакцій мала свого головного редактора: словацька – Раствя Сенеші, угорська – Віолу Сич, російська – Зузану Плішку-Ганудель.

Від 1952 року – першого річника «Пioneerской газеты» – в ній уже друкувалися статті українською мовою. Першим перекладачем статей з російської або словацької мови на українську був письменник і поет Василь Гренджак-Донський, який жив і працював у Братиславі.⁴ У 1953 році газета повністю переходить на українську мову і під назвою «Піонерська газета» друкується аж до 1968 року, тобто весь братиславський і початок кошицького періоду. Дальшими редакторами були: Ліна Шишкова-Старунська, Віктор Бодnar, Марія Вацьо, Людмила Яцканин, Мілан Бобак, який уже починає працювати з 1972-1990), а після його Юрій Дацко та в сучасному Іван Яцканин.

Під впливом тогочасних політичних подій у 1968 року «Піонерську газету» було перейменовано на «Веселку».

У дальшій статті під назвою «Українська піонерська газета «Веселка» і її місце в журналістиці українців Чехословаччини» читаемо: «Піонерська газета» не виникла на порожньому місці. Певні підвалини, певні традиції, певну творчу групу людей створив у сфері діяльності «Пioneerской газеты» її попередник – журнал «Колокольчик-Дзвіночок». В дійсності ситуація була така. «Колокольчик-Дзвіночок» виник у 1947 році і виходив аж до 1950 року як щомісячник ЦК Спілки молоді Карпат, яка виникла у 1945 році зразу після визволення нашої країни Радянською Армією. Вона мала свою Програму і Статут. Спілка молоді Карпат була побудована за зразком спілки радянської молоді – Комсомолу. Як така, вона перша почала видавати для своїх наймолодших членів часопис «Колокольчик-Дзвіночок». У 1947 році у нас, на Східній Словаччині, виникає піонерська організація, яка була копією радянської піонерської організації. В той час в республіці діяли: Спілка словацької молоді, Спілка чеської

молоді, Спілка польської молоді, Спілка угорської молоді та наша Спілка молоді Карпат.

23-24 квітня 1949 року на молодіжній інтегруючій конференції в Празі всі ці спілки злилися в одну організацію під назвою Чехословакський союз молоді. Він мав свій Статут і Програму дій. Тому «Піонерська газета» не могла йти відокремлено від інших дитячих газет, бо для неї за Статутом ці завдання були однаковими й обов'язковими як і для словацьких, чеських та угорських дитячих газет.

«Піонерська газета» виникла і формувалася у словацькому мовному оточенні, відірвана від свого головного читача, для якого була призначена. Жодна з вищезгаданих газет не мала ані досвіду, ані традицій, на які могла б в цих умовах спертися. «Піонерська газета» йшла своїм шляхом і виконувала завдання, які були спільні із завданнями словацьких та угорських друзів. Саме ця спільна мета, покликання і завдання ставили газету в ряди загальнодержавного рівня з її ровесниками *Pionierskymi novinami* і *Pionírok lapja*.

Умови в редакції були надзвичайно важкі. Одна пишуча машинка і без досвіду редакторка, яка виконувала обов'язки головного редактора і друкарки в одній особі і в одній спільній кімнаті зі словацькими та угорськими редакторами. Це все, що на перших початках мала редакція «Піонерської газети». Ніякого «певного загону кореспондентів і співпрацівників», ніяких «певних зasad роботи з кореспондентами та авторами», ніякого «досвіду у роботі з літературною мовою в місцевих умовах українського населення...» «Піонерська газета» не мала. Тому природно, що газета «Колокольчик-Дзвіночок» не могла бути для «Піонерської газети» «трампліном для старту у нові обрії роботи і нові перспективи».

Обличчя «Піонерської газети», а згодом «Веселки», визначав час, в який вона жила і формувалася. Її ідейне спрямування встановлювали матеріали програмного характеру організації – Чехословакського союзу молоді. У багатьох випадках наша газета задавала тон для роботи з піоне-

рами і школярами словацьких та угорських шкіл. У Східній Словаччині пionерська організація виникла на два роки раніше, ніж у дальшій частині Словаччини або Чехословаччини. В той час великий досвід у роботі з пionерами «Пionерська газета» черпала з радянських матеріалів, що позначило газету, особливо її орігінальну ритміку.

Читацький склад газети охоплював дітей від 7-15 років, тому газета дуже уважно прислухалася до потреб не тільки школи, але передусім до потреб читачів газети. А писати для дітей набагато важче, ніж для дорослих. Цілі преси для дітей аж ніяк не відрізняються від цілей преси для дорослих.

Хоч «Пionерська газета» братиславського періоду (1951-1966) виходила у значному відриві від свого читача, все ж таки вона безперервно була у контакті зі своїми читачами. Свідченням цього є публіковані листи школярів і пionерів.

Значного зрушення щодо змісту і форми зазнає газета кошицького періоду (1966-1990), редактори: Віктор Боднар, Марія Вацьо, Мілан Бобак, Людмила Яцканин-Гарянська. Газета продовжує у своїх традиціях загальнодержавного характеру, змінює свої зв'язки зі своїми ровесниками – *Pionierskymi novinami* та *Pionirok larja*. У нових умовах газета приносить щось нове, сучасне, таке, що має і свою перспективу, яка є триединим цілим і щодо актуальності, і щодо змісту, і щодо форми.

Якщо «Пionерська газета» братиславського періоду трохи відставала у розвиткові національної свідомості свого читача, що було обумовлено її відривом від нього, зате в кошицький період, а згодом пряшівський, читач виявляє інтерес до культури свого народу, свого села, вивчає і поширює народні звичаї, пісні, народні танці, що допомагає йому зрозуміти сутність свого роду, його минуле і сучасне.

Відрадним явищем є те, що читачі «Пionерської газети», згодом «Веселки», стають її співтворцями і формують її характер, приговорюються з її сторінок словом і малюнком. Газета культивувала у

своїх читачів почуття найкращих духовних якостей, підносила працю як джерело всіх людських вартостей. Вона вела своїх читачів до того, щоб любили пісню, вчила сприймати все позитивне і прогресивне та відкидати і засуджувати погане, руйнічне. З великою любов'ю газета вчила і вчить любити рідне слово, рідну мову. Її слово і малюнок не залишають свого читача на саморозвиток. «Пionерська газета», а згодом «Веселка», є своєрідною хронікою гідної подиву діяльності наших читачів. На її сторінках відбита різноманітна суспільнокорисна праця: підвищене піклування школярів про озеленювання сіл і міст, упорядковування території своїх шкіл, парків, участь у побудові спортивних майданчиків, чищення польових криничок, стежок і річок, шефство над пам'ятниками героїв Другої світової війни, висаджування парків і садів імені героїв СНП, збирання лікарських рослин та утильсировини і т. п. Про все це пишуть читачі у своїй газеті.

Обличчя «Веселки» прекрасне. Шкода, що не можна її демонструвати на виставці. Вона вся підшита. Якби її розложити і поглянути на неї, то це справжній музей високохудожньої фотографії та оригінальних художніх творів таких авторів, як Андрія Гая, Ладислава Цупера, Юліуса Вашка, Юрія Кресили, Роберта Беренгаута та інших.

Її титульні сторінки відбивають різноманітну діяльність дітей в різні пори року, яку демонструють на сценах наших фестивалів – у Свиднику, Меджилабірцах, Бардієві, Каміонці, Снині тощо, завдяки чому нашій духовній культурі забезпеченено майбутнє.

Газету освіжують її різноманітні рубрики. Дуже цікавою в газеті є рубрика «Панорама», яка приносить інтересні матеріали з наших шкіл, різні інформації про святкування визначних дат, про відпочинок школярів під час літніх канікул і т. ін.

У рубриці «Твій ровесник» читач довідається про життя і роботу своїх ровесників з різних країн світу: Америки, Аргентини, Куби, Індії, Японії, Англії, Росії, України, Румунії, Угорщини, Китаю, Франції, Албанії, Болгарії, Югославії, Афгані-

стану, Пакистану, Перу, Філіппін, Кореї та багато інших.

Інтересні матеріали приносить також рубрика «Знайомтесь», у якій «Веселка» представляє читачам різних письменників, діячів культурного і громадського життя, як-от: Луї Арагона, Якова Головацького, Олеся Гончара, Єву Бісс, Адольфа Добрянського, Ореста Дубая, Франя Краля, Пантелея Мона Куліша, Ріхарда Штрауса, Ілю Хачатуряна та інших. Ці та інші матеріали були для читачів засобом інформації і порадником. Вони мали формувати і задовольняти їх почуттєві потреби, розвивати їхню фантазію, формувати гармонійно розвинену особистість, духовно багату, національно свідому людину, яка буде вміти поєднувати особисті інтереси з інтересами суспільства.

Шкода лише, що «Веселка» не приносить більше матеріалів та інформації про наших визначних людей: співаків, артистів, науковців, учителів, художників, писанкарок, спортсменів, словом – людей нашого роду. Для читання таких матеріалів можна було б заінтересувати юних читачів змаганням з певними нагородами, як-от: передплатою на один рік «Веселки» або «Нового життя», подаруванням якоїсь цінної публікації, відвіданням театральної вистави, концерту та ін. Тим заохочували б дітей більше читати свою газету. Від цього була б подвійна користь для школяра. Одна від того, що хоче читати, а друга від того, що треба прочитати, не відриваючись від колективу.

Рубрика «Книжка на твою поличку», яка є продовженням рубрики «Нові книги», просто вабить читача до такої форми роботи. Проблематика цієї рубрики надзвичайно різноманітна. В ній читач, крім іншого, довідається, якими шляхами здійснюється пізнання людиною світу, що таке пам'ять, нервова система, як проходить процес мислення і мови, інформація про письмо, передача повідомлень у просторі, про машинне зберігання інформацій, обчислювальну техніку, екологічні проблеми, охорона природи і тварин тощо.

Дуже корисною була серія книжок, у яких читач міг знайти поради та вказівки

для виконування завдань, виголошених піонерською організацією на здобуття «Значка спеціаліста»: математика, фізики, хіміка, астронавта, історика, бібліотекаря і таке інше. Діти, читаючи ці книжки, переконувались, що в них відтворені різні сторони життя і діяльності людини. Вони знайомилися з життям шахтарів, стапелівильників, діячів науки і техніки, знайомилися із щоденною роботою і побутовими проблемами артистів цирку, роботою дресирувальників і приборкувачів тварин, що мало позитивний вплив на прививання таких рис, як спостережливість, кмітливість, фантазія, терпеливість та любов до тварин.

Корисною і різноманітною у «Веселці» є рубрика, призначена для ігор. Дитина без гри – як птиця без польоту. Як до 1989 року, так і в сучасній «Веселці» можна знайти гри-загадки, головоломки, вікторини, кросфорди, які заохочують читача словарями: відгадай, знайди, намалуй, склей, з'єднай, допоможи та ін. Гра і відпочинок тісно пов'язані між собою, тому важко собі уявити дитяче дозвілля без гри. Вона розширює кругозір, доповнює знання читача, розвиває його винахідливість і кмітливість, сприяє вихованню самостійності, витримки іволі, розвитку уяви і мислення. Ця рубрика «Веселки» також може послужити для змагання читачів, тільки потрібно їх чимось захопити.

Останні річники «Веселки» досить багато уваги відводять плеканню любові до рідної мови. Тут знайдемо то роздум про рідне слово, або вірш чи пісню, присвячену цій темі, або лист, у якому на рідній мові звертається з Америки або Праги діти до своїх родичів, чи то приказку, чи прислів'я та ін. І все це виражено так легко, дохідливо і невимушено, що читачеві, справді, стає приемно читати такі рядки.

Дуже ретельно підібрані редакторами «Веселки» всіх річників художні твори – казки, вірші, скромовки, прислів'я і приказки та інше, які надзвичайно гарно художньо оформлені. Це по-справжньому оригінальні твори мистецтва. Їх автори: Дарина Кличкова, Мілан Бандурчин, Даниела Капраль, Маргарита Балшянська, Йосиф Гашак, Лена Лешкова, В'єра Ці-

сарова та інші. Такою вона була аж до 1990 року, коли почала виходити як орган ЦК Союзу русинів-українців Словачької Республіки в Пряшеві. Тут настає стагнація у зв'язку з економічними проблемами нашої організації. Часопис «Веселка» переходить з двотижневика на місячник. У 1990 році вийшли лише три номери «Веселки». Таким чином, трохи відстасє його актуальність проблематики.

Сьогоднішня «Веселка» зберігає всі позитивні ознаки своїх попередниць. І якщо сучасна «Веселка» бідніша на оригінальні ілюстрації, вона однаково гарна, приваблива і виготовлена зі смаком. Сучасна «Веселка» знайомить своїх читачів з нашими містами, історичними пам'ятками, вдало підбирає до них фотографії, тексти, вірші чи малюнки, наближує юним читачам інтер'єр побуту їхніх дідів.

Успішною є в ній рубрика «Із світу казок» та рубрика «З поштової скриньки», яка є особливо багата на дитячі малюнки. Її проблематика різноманітна. Інтересною і корисною є рубрика «Клуб добрих порад», який багато чому вчить читачів: шити, варити, вишивати, в'язати та ін.

Стіль «Веселки» простий, мова гарна. Умови, в яких видається цей єдиний дитячий часопис для всіх шарів дитячого віку, надзвичайно важкі. Треба над усе любити видавничу справу, щоб, образно кажучи, на коліні виконувати таку важливу справу, якою є дитяча преса. Вона сьогодні переживає вкрай важкий період. І хоч «Веселка» має уже свої традиції, вона не може бути такою, якою була вчора чи 25 років тому. Та все ж таки «Веселка» зберігає всі атрибути нашої національної культури. Взагалі газета не зазначає застою у своєму розвитку. Новий зміст нашого життя вимагає і нових форм, причому все це нове не відсуває на задній план все те цінне і добре, що було створено нашим минулім. Сучасне може розцвітати тільки на базі всього корисного з минулого життя.

У майбутньому хотілось би, щоб «Веселка» більше наблизяла юним читачам визначних людей нашого роду і знайоми-

ла їх з людьми різних спеціальностей. Хотілось би, щоб у майбутньому «Веселка» на своїх сторінках виголошувала більше різних змагань, які будуть свідченням того, що школярі свою пресу читають. Напрошується також, щоб редакція ще більш обережно і дбайливо підбирала словниковий фонд «Веселки», де всі слова були б зрозумілими. Наприклад, спово «світлина» – воно гарне, але у нас рідше вживається, тому доречним буде вживати слово «фото». Або вживання майбутнього складного часу краще замінити майбутнім простим чи складеним часом та інше.

Не на шкоду було б заоочування юних читачів записувати наші традиційні звичаї, історію своїх сіл і міст, збирання приспівів і приказок, які, правда, знайдуть своє місце в газеті.

У майбутньому хотілось би відчувати більше аромату нашого побуту. Нехай він буде і бідніший, зате буде наш, близький дітям, просто, буде наш, рідний.

Бажаю редакції і редакторові «Веселки» в одній особі, щоб його любов до редакторської професії ніколи не погасла, щоб «Веселка» приносila йому і своїм читачам тільки радість і наслоду, щоб його душа ніколи не старіла, щоб він і надалі міцно тримався нашого ґрунту і не зійшов з правильного шляху, не піддався ніяким труднощам. Щасти «Веселці», її читачам і редакторові до дальнішого півсторіччя!

Примітки

1. Записки наукового товариства № 4-5. Пряшів, 1977, стор. 123-134.
2. Наукові записки № 11. Пряшів, 1985, стор. 128.
3. Краснавчий словник русинів-українців. Пряшівщина. Союз русинів-українців Словачької Республіки, Пряшів, 1999, стор. 66.
4. Докладніше про це див. Зузана Ганудельова «Василь Грендж-Донський і українська дитяча преса». Filologická revue 4. FF UMB, Banská Bystrica 1999, стор. 82-89.

**Михайло Бобинець, Олександр Кішко, Пряшів (Словаччина)
Ярослава Бобинець, Ужгород (Україна)**

Українські лікарі-емігранти в Чехословаччині (1919-1940)

Немає такого народу, котрий би не здав, що таке еміграція. Так і Україна з її багатими земними надрами, врожайним чорноземом, прекрасними полонинами і полями, багатими лісами, повноводними ріками, Чорним і Азовським морями у своїй історії зазнала найрізноманітніші еміграційні хвили. На цій багатій землі відбувалися політичні баталії, війни, які змушували країнських синів і дочек українського народу залишати свою рідну землю і йтидалеко у світ. Симон Наріжний у своїй праці «Українська еміграція» (яка стала основою моєї доповіді) наводить історичні матеріали про українську еміграцію політичного характеру вже з 1708 року. Політична еміграція вела за собою економічну еміграцію. Чи не з найбагатшої країни на природні ресурси люди переселялися в сусідні країни, але й далеко за океан.

Після Першої світової війни більшість українських емігрантів осіла у Відні, Празі, Моравській Остраві, Любляні, Граці, Krakowі й інших містах. У міжвоєнний період центром української політичної еміграції стала Прага. З України емігрували туди робітники, селяни, інтелігенція, студенти, головним чином, активні учасники українських визвольних змагань, яким до ма (у більшовицькій Росії та пісевдодемократичній Польщі) грозили репресії, а то й смерть.

Серед великої групи емігрантів з рядів інтелігенції була чимала група лікарів. Нам не вдалося встановити конкретну кількість українських лікарів-емігрантів, однак ми анітрохи не перебільшими, якщо скажемо, що коли б ці високоосвічені лікарі (судячи за їх діяльністю в інших країнах) залишилися дома, то нинішня Україна була б у медичному відношенні однією з найбільш розвинених країн Європи. Українські мозки допомагали розвиватись медичним закладам інших країн, а наша Україна залишалась позаду.

Візьмім для прикладу хоча б родину дипломата і лікаря-психіатра Окопенка, яка після катастрофи, що спіткала молоду Українську державу в 1919-20 рр., опинився на території Чехословаччини. Родина Окопенків походила зі стародавнього українського козацького роду і, за твердженням академічного «Нового довідника сучасної німецької літератури» (Віденсь-Берлін, 1996), «має пряме відношення до корифея нової української літератури Григорія Федоровича Квітки-Основ'яненка». Саме тут, у словацькому місті Кошиці, в інтелігентній сім'ї Окопенків народився син, якого на честь батька назвали Андрієм. З маленького хлопчика виріс відомий представник європейського літературного авангардизму.

Незабаром Окопенки переїхали на Закарпаття, де серед розкішної природи виравала багата мовна стихія. «Благотворний вплив різних мов, якого я ще дитиною зазнав у Карпатах серед українців, словаків, чехів, німців і циган, – згадував пізніше Andreas Okopenko, – позначився згодом і на моїй літературній діяльності». Навесні 1939 року сім'я Окопенків, переслідувана гортівським режимом, емігрувала до Відня. Про важкі, сповнені трагізму і розчарувань роки Другої світової війни, пережиті в Австрії, Andreas Okopenko розповідає у романі «Діти-наці», що побачив світ у 1984 році. Цей, певною мірою автобіографічний, твір цікавий тим, що оповідь ведеться у ретроспективі, у рамках зворотної хронології, починаючи від 1945 року і завершуєчи 1939 роком – початком війни. Часові межі оповіді, однак, час від часу «проростають» своєрідними авторськими відступами-рефлексіями про події в Карпатській Україні, про австрійське повоєнне письменство тощо.

Andreas Okopenko – лауреат багатьох престижних літературно-мистецьких відзнак і премій. У 1996 та 1998 роках у Відні

за участю відомих літературознавців відбулися Окопенківські колоквіуми, присвячені життєвій і творчій діяльності цього, одного з відомих представників європейського літературного авангардизму.

А не бути несприятливих умов в Україні по відношенні до багатьох родин, подібних Окопенків, Україна мала б тисячі талановитих, відданих душою і тілом своїй ненці Україні людей.

Не менш трагічна і притім цікава доля спіткала і сім'ю лікаря – терапевта Івана Рихло – першого голови лікарського товариства в Карпатській Україні. Народився Іван Рихло 27 червня 1891 року в с. Шишківці. Та доля привела молодого хлопця в Кременець над Іквою, де 27 квітня 1919 року одружується з Дарією Данчаківською з роду Крижанівських (маму молодої звали Олександра Крижанівська). З часом молода сім'я переходить на постійне місце проживання в Ужгород, де купують будинок (вулиця Підгірна, 6). Тут формувався світогляд і його сина Івана, який за батьківськими слідами йде на медичну ниву. А в 1938 р. Іван Рихло, старший переїжджає в Хуст, де знайомиться з такими знаменитими людьми Карпатської України, як Долинай, Клотурек, Переvezнік.

Після бурхливих подій в Карпатах спідами Окопенків в Кошиці перебирається і сім'я Рихлого, де Іван Рихло працює дільничним терапевтом. За з'язки з Карпатською Україною лікаря переслідували сталінські агенти. Як згадує його син, життя йому зберегли тим, що у 1942 році в Празі Володимир Бірчак опублікував в одному з журналів некролог про його батька. Через те агенти сталінської Москви викреслили його зі своїх списків. Лікар любив подорожувати, в серці навіки залишилась любов до країв, де виріс, але так і не наважився в післявоєнний період поїхати на свою рідну Україну. Під час автоаварії 15 серпня 1968 року в Румунії перестало битися серце лікаря-емігранта, свідомого сина України. Після 1939 року не ступила на Українську землю і нога його сина Івана, який зараз, після важкої операції, проводить курс реконвалесценції і часто згадує про Україну.

Срібна земля гордиться ще одним лікарем – українцем Михайлом Варгою, який народився 5 вересня 1911 р. в закарпатсь-

кому селі Великі Лучки. Після матури в Мукачівській російській реальній гімназії працював урядовцем, але вже в 1933 році став студентом медичного факультету Карлового університету в Празі. Однак йому не судилося закінчити цей відомий учебний заклад – перешкодила війна. Університет було закрито, а його забрали на тяжку роботу в Німеччину. Все-таки талановитому юнакові після двох років вдалося приїхати в Братиславу, де в 1944 році закінчив медичний факультет.

Три роки працював у чеському місті Усті-на-Лабі, пізніше переселяється на схід у Гіралтівці, а в 1953 році поселився в Пряшеві. Д-р Михайлло Варга постійно працював районним лікарем в Соліварі, але не обминав ані суспільно-громадське життя. Значну роботу провів в Культурному союзі українських трудящих, виконував обов'язки члена батьківського комітету Пряшівської української основної школи та гімназії, яку відвідували його діти, а потім і онуки. З великим завзяттям взяв на себе організаційну відповідальність при побудові дзвіниці Пряшівського православного кафедрального собору ім. Олександра Невського. Дзвіница стоїть, і прящівчани з відчіністю згадують його наполегливість і витривалість. Протягом всього життя д-р Михайлло Варга допомагав людям, радив їм, лікував їх. Його серце було завжди відкрите для хворих. Воно було переповнене і любов'ю до своєї рідної Мукачівщини. Любов до Мукачева привів і своїй дружині, яка і після смерті свого чоловіка щорічно відвідувала місця, де народився її суджений. Та втомилося серце лікаря від пережитого, від тяжкої недуги, ику колись подолав за допомогою лікарів і витривалості. Втомилося серце від горя над передчасною смертю наймолодшого сина, не було спроможне далі боротися і жити. Затихло вимучене серце 24 вересня 1992 року. Похований д-р Михайлло Варга на Пряшівському центральному цвинтарі, а на пліті кирилицею на вічну пам'ять віписано ім'я лікаря-українця.

Українські лікарі-емігранти, де б вони не були, засновували свої фахові товариства, в яких знаходили юридичний захист, але й моральну та матеріальну підтримку в критичних ситуаціях (яких на еміграції не бракувало). Ці товариства і спілки спри-

яли теж фаховому зростанню членів посередництвом лекцій, семінарів, видаванням фахової літератури, участю на міжнародних конференціях, конгресах і симпозіумах тощо. У цих спілках народжувались наукові праці. В гурті лікарі-українці допомагали один одному не забути рідне слово, свою батьківщину, культуру, віру, звичай.

Перша спроба заснувати професійну лікарську спілку у Чехії була в 1919 році в Празі. Але політичні баталії відсунули цю справу до 1922 року, коли кількість національно свідомих українських лікарів у Чехії значно зросла. 22 грудня 1922 року в Празі була офіційно зареєстрована Спілка українських лікарів у Чехословаччині. Була це професійна організація українських лікарів, у статуті якої серед найважливіших завдань зазначено: об'єднання українських лікарів на еміграції, допомога в професійному і фаховому удосконаленні, наукова, культурно-просвітня робота та громадська діяльність.

Першим головою спілки на загальних зборах було обрано головного ініціатора її заснування професора Бориса Матюшенка (1883-1944), уродженця Києва, який мав за плечима чималий професійний та громадсько-політичний досвід. Вже з 1903 р. він був активним діячем Революційної української партії, з грудня 1905 р. – Української соціал-демократичної робітничої партії. Влітку 1917 р. він очолив Головну медично-санітарну управу при Генеральному секретаріаті Української Центральної Ради Української Народної Республіки. В уряді гетьмана Скоропадського Б. Матюшенко займав посаду директора Департаменту здоров'я (тобто міністра охорони здоров'я), а в 1919-20 рр. брав участь у Паризькій мирній конференції. Був теж головою Закордонного бюро Українського Червоного Хреста. В Празі він очолив кафедру гігієни Українського вільного університету. Лекції з охорони здоров'я він читав і в Українській господарській академії в Подебрадах.

Спілка українських лікарів Чехословаччини під керівництвом Бориса Матюшенка (який її очолював до 1935 року) розгорнула надзвичайно широку і багатогранну діяльність. Активність Спілки була настільки помітною, що нею почав цікавитися празький уряд, який на одному із своїх

засідань вирішив матеріально підтримати її. Від 1923 до 1928 року Спілка одержала з державного бюджету 672 000 чеських крон. З цієї суми окремі лікарі в Празі отримали стипендії для свого фахового удосконалення. Завдяки цій матеріальній допомозі посилилась і її науково-видавнича діяльність. В часі, коли в Україні не було жодного фахового медичного журналу, Спілка українських лікарів в Празі почала видавати «Український Медичний Вісник». Це було неперіодичне видання українською мовою. На його сторінках друкувались праці не тільки лікарів-емігрантів, але також праці деяких авторів з Києва, Львова, Чернівців. Журнал одержав дуже високу оцінку з боку Світової організації лікарів. Проте лікарі найбільше цінили «Український Медичний Вісник» за те, що він виходив рідною українською мовою. На його сторінках формувалась українська медична термінологія і було закладено фундамент видання «Українського медичного словника». Певною підготовкою до такого видання був «Латинсько-український медичний словник» Мартирия Галипа (колишнього голови термінологічної комісії Міністерства охорони здоров'я Української держави), підготовлений до друку Б. Метюшенком та В. Наливайком (Прага, 1926). Вільшість тиражу словника було вислано в радянську Україну, де голод по такому словнику був особливо відчутний. Подолянин Василь Наливайко (1886-1938), колишній військовий лікар Української Галицької Армії, був заступником голови Спілки та Б. Матюшенка. В Чехії, куди прибув у 1923 році, працював хірургом.

Видання науково-фахового «Українського Медичного Вісника» за кордоном підштовхнуло медичні кола в Україні видавати вдома аналогічний медичний журнал. В 1925 році в Києві починають виходити «Українські Медичні Вісті», а у Львові було відновлено видання органу Українського лікарського товариства «Лікарський Вісник». Появу таких двох фахових часописів на українських землях лікарі на еміграції широко привітали, але одночасно зробили велику помилку, прийнявши рішення про закриття свого «Вісника», який виходив в Празі від 1923 до 1925 року під редакцією згадуваного вже Б. Матюшенка.

Закриття закордонного «Українського Медичного Вісника» вело за собою апатичні настрої серед лікарів-емігрантів, які до того часу були активними дописувачами журналу. Були і такі, котрі не хотіли посыласти свої праці до Львова, тим більше, друкувати їх в радянській Україні. Частіше свої праці публікували у чеських виданнях. Це до значної міри збіднювало українську медичну науку.

Наприкінці 20-х та на початку 30-х років державна допомога українській еміграції з боку уряду Чехословаччини значно зменшилась. Це було зумовлене економічною кризою, але й приходом до влади промосковських антиукраїнських сил. Це відбилося і на діяльності Спілки українських лікарів Чехословаччини, яка після припинення «Українського Лікарського Вісника» змушені була значно обмежити свою діяльність.

Зміна політичного клімату в Чехії вела до того, що чеські лікарські організації почали негативно ставитися до лікарів-іноzemців і не лише не дбали про їх інтереси, але часто навіть їм шкодили. Немалу роль в цьому зіграв факт, що велика кількість чеської інтелігенції, в тому числі і лікарів, була русофільського спрямування і до лікарів-українців ставилась зневажливо.

Спілка українців Чехословаччини була членом Всеслов'янського лікарського союзу. Спочатку це членство приносило їй реальну користь, бо керівництво цього найбільшого міжнародного об'єднання слов'янських лікарських організацій з порозумінням ставилося до національно-визвольних змагань закордонних українців. Наприкінці 20-х років ХХ ст. у Всеслов'янському лікарському союзі прийшли до влади прихильники «єдиної нероздільної Росії», які вважали українців складовою частиною «великого російського народу». Вони явно ігнорували діяльність Спілки українських лікарів (як і діяльність Українського лікарського товариства у Львові). Справа дійшла до того, що на Всеслов'янському лікарському з'їзді в Празі 1928 р. ці дві організації були позбавлені права голосу. На знак протесту проти такого ігнорування обидві організації вийшли з її складу.

Наперекір тому Спілка українських лікарів не перестала співпрацювати з чеськими лікарськими організаціями та установами.

В грудні 1935 р. Спілку українських лікарів у Чехословаччині очолив колишній начальник санітарної служби Армії УНР Юрій Добриловський, який продовжував діяльність свого попередника Б. Матюшенка. Спілка і надалі намагалась бути об'єднуючою організацією українських лікарів. В 1939 р. із приблизно 150 лікарів української національності, що жили в Чехословаччині, 119 були її членами (з них три почесні: Іван Горбачевський, колишній ректор Карлового університету, Всеволод Гармашів – ректор Українського високого педагогічного інституту ім. Драгоманова в Празі, та Модест Левицький – лікар Української господарської академії в Подебрадах). Останнім головою Спілки був М. Завальняк, обраний загальними зборами у вересні 1940 р. На жаль, в тому ж році німецька окупаційна влада Чехії припинила діяльність СУЛЧ.

Виникнення Карпатської Української Держави й інші події кінця 1938 р. внесли значні зміни в житті СУЛЧ. Чимало її членів виявило бажання працювати в Карпатській Україні і переселилося туди. За повідомленням Уряду Карпатської України, в 1939 році на її теренах працювали 132 лікарі, серед них 50 українців, 24 росіяни, 10 чехів, 41 свєрів і 7 іншої національності. Перед Віденським арбітражем на території Підкарпатської Русі ординувало 305 лікарів, тобто 173 лікарів залишились на теренах, що відійшли до Угорщини. В той час у Словаччині жило біля 20 членів Спілки українських лікарів.

Українські лікарі-емігранти Карпатської України входили до Лікарської комори в Ужгороді, від 1939 р. – в Хусті. Її головою, як ми вже згадували, був Іван Рихло. Про інших українських лікарів-емігрантів, що жили і працювали на Закарпатській Україні, Симон Наріжний у своїй праці «Українська еміграція» написав: «Не було їх так багато, але деято з них там знайшов визначне становище, як, наприклад... військовий лікар Д-р Ів. Очерет'ко, Д-р Окопенко і інші. В 1923-1924 рр. завідувачем лікарем санаторії в Квасах був Д-р Люцій Кобилянський (нар. 15.3.1941 р.). Практичними лікарями на Закарпатті були й емігранти: Д-р Ст. Літов (в Нижніх Верещъках), Д-р Ірина Калюжна, Д-р Г. Ямішевська, Д-р Воєк, Д-р

Заріцький, Д-р А. Гончаренко, Д-р Рибачеський, Д-р Манацький і т. д. Було й кілька ветеринарних лікарів-емігрантів (Д-р Вол. Мурашко, радн. Сп. Матренчук). В січні-березні 1937 р. лікарі-емігранти провадили в Хусті перші курси «руських» добровільних милосердних сестер. Організаторкою цих курсів, що їх відвідувало 27 сестер, була Д-р І. Калюжна, яка викладала першу поміч. Лекторами на цих курсах були ще – Д-р Рихло (гігієна) й Д-р Заріцький (боєві піники). Д-р Калюжна, крім того, провадила спеціальні виклади в Союзі добровільних сестер, в Просвіті і в горожанській школі в Хусті, а також в Севлюші і в Апші (в таборі пластунів 1934 р.)» (с. 335).

Тут же він поіменно згадав майже всіх лікарів-емігрантів, які жили в Чехії і Словаччині у міжвоєнний період. Доля багатьох і до сьогодні залишилася невідомою, тому вважаємо потрібним згадати їх імена. Віримо, що їхні внуки та правнуки, прочитавши імена своїх діdів та прадіdів, продовжатимуть роботу, розпочату Симоном Наріжним.

Не забуваймо тих, хто творив нашу медичну історію і наблизяв час, щоб ми, їх нащадки, змогли збиратись на таких форумах, як Х конгрес Світової федерації українських лікарських товариств, який відбувся 26-29 серпня 2004 р. в Буковинській державній медичній академії в Чернівцях.

(Список подаємо так, як опубліковано в збірнику Симона Наріжного, ст. 225): Бабинова-Калюжна Ірина, Баріш З., Белей Г., Белей Гнат, Белей Гнат, Березовська-Сайдова В., Бич Лідія, Біднова-Труба О., Білецький Василь, Білик Н., Білоус Олекса, Божейко Юл., Бризгун К., Бризгунова Л., Василів Д., Василієва-Максимова З., Васильченко Михайло, Вербовський О., Вергун О., Верещинський В., Восвідка Кость, Волк Ів., Воронкевич Юл., Галина М., Галлянт М., Гармашів Всеvolod, Гачакова-Покорна Й., Генкіуш Ів., Геречка Т., Главатий Юл., Голуб-Бучинська М., Гончар-Гончаренко Антін, Гончаренко М., Горбачевський Іван, Грицей С., Громовський К., Грушецька-Рибокін Н., Гуменюк Л., Денисенко С. Т., Дідич В., Добріловський Юр., Добріловський Юрій, Доскоч О., Еліїв М., Завальник М., Загородній В., Загребельний С. Т., Зурабянц М., Іванець

П., Івановський В., Іващенко А., Качалуба Михайло, Кейванова-Францова Д., Кметь М., Кметь С., Кобилянський Люцій, Коваленкова-Радченко В., Комаренко Г., Кранц В., Креденсер Ол., Крижанівський С. Т., Крижанівський Степан, Курганський В., Кухаришин М., Ладанівський І., Левицький М., Леонтович-Пачесова Ол., Литвин Л., Ліндфорс Л., Лукасевич Е., Магліон В., Мазепа Наталія, Мазепа-Сингалевич Н., Малінський Микола, Мальничук-Кобизька Ол., Мальчик В., Масик Г., Матюшенко Б. П., Матюшенко Борис, Мельничук-Кобизька Олена, Микитинський Д., Михаськів С. Т., Могила К., Могила Кость, Наболотний Ів., Наливайко Василь, Науменко М., Нездіймінога М., Огородникова Ол., Окопенко А., Ортинська А., Ортинський Ів., Ортинський Іван, Остальський М., Павлюк Ф., Паламарчук П., Пестременко Ол., Петрова-Вергунова З., Пироженко М., Піснячевський Віктор, Плітас Ол., Плітасова З., Подритуля Ів., Прокопів М., Прокопів Микола, Пшичкин Ю., Пятachenko B., Равич Микола, Рибак Я., Рибак Ярослав, Рихло Іван, Рондяк Я., Рудзинський О., Сазавський М., Сапіцюн Г., Семець М., Сидорукова А., Сисак Микола, Сіркова-Деметрова Н., Скоморовська-Липова Ір., Слодецький Ф., Слюсар М., Сокологорський П., Солуха-Приходькова Т., Спринь К., Стаківський М., Сукманська-Слодецька Н., Темник В., Тивоняк О., Хомишин В., Чимвалко О., Чесніківський С., Шепченко Петро, Шиманів В., Шишківський С., Шматера-Коваржова Ярослава, Шматера-Коваржова Яр., Шумейко Ів., Балінський М., Яблонський Е., Якубівський Якіб, Янів Ю., Янішевська Г., Ясінчукова Д., Яхно О.

Не пропадає українське лікарське товариство в Словаччині і зараз, за що дякуємо його неzemінному голові Ярославові Поповцю. Про нашого лікаря-українця добрим словом згадав у газеті «Нове життя» (ч. 25-30/2002) його однокласник, академік НАНУ Микола Мушинка:

Він був наймолодшим учнем нашого класу, але й цілої Греко-католицької руської гімназії у Пряшеві. Всім було вже по одинадцять-тринацять, а йому тільки десять років. Оскільки він походить з Бардієва і молодість провів у Герлахові, а я із сусіднього Курова, ми подружили з першого

дня і ця дружба триває до сьогодні. Від переважної більшості нас, вихованих у великоросійському дусі, Ярослав відрізнявся демонстративною українською орієнтацією: ходив в українській вишиваній сорочці, знатав, хто такий Шевченко, тоді як ми, інші, символами своєї національної гордості вважали російську рубашку і... балалайку. Правда, до матури ці «різниці» між нами стерлися. Майже всі ми пізніше перейшли на українські позиції. Його батько Михайло (1911-1968), уродженець с. Дубова Свидницького округу, з мамою Ярославою Кальбою - галичанкою з с. Тарасівка на Тернопільщині, познайомився в Кобилецькій Поляні, де обоє вчителювали. Після окупації Закарпаття угорцями вони переселилися на Пряшівщину, де розгорнули широку національно-виховну роботу. Ярослав від дитинства мав потяг до медицини, тому після закінчення гімназії в 1954 році (тоді вже української одинадцятирічної середньої школи) поступив на медичний факультет Університету ім. П. Й. Шафарика в Кошицях. З другого курсу його звільнili з-за «політичної неблагонадійності». Добившись аудієнції у самого міністра Каґуди, він домігся поновлення навчання в університеті. Після його закінчення у 1961 р. працював лікарем у Воронові, Михайлівцях (понад 2 роки), Підгороді (4 роки), Собранцях, а з 1967 р. і по сей день в с. Бежовце, розташованому в словацько-українському прикордонні (вікон його квартири бачить Ужгород). Там він в 1966 р. одружився з дитячою лікаркою Вірою Дуранік із с. Біловежа на Бардіївщині. Вони разом виховали дочку Іванку, нині дентиста в Кошицях (її чоловік лікар-анестезіолог) та сина Михайла, нині очного лікаря в Пряшеві.

В планах Ярослава було переселитись до Пряшева і в середині 60 років побудував там житловий будинок, щоб жити і працювати в центрі національної і культурної активності русинів-українців. Та коли у 1968 р. було відновлено греко-католицьку церкву й українські монаші ордени, він майже безкоштовно віддав свою квартиру під монастир сестер Василіанок. А коли у Пряшеві виникло Консульство України, його будинок став місцем осідку консула України. Таким він є і по сей день.

На посаді практичного сільського ліка-

ря у найвіддаленішому від центру округі Словаччини д-р Ярослав Поповець зовсім не є ізольованим від світу і науки. Про це свідчить і його шість фахових атестацій, серед яких є такі рідкісні, як акупунктура та мануальна терапія. Багато років є членом центральних органів Червоного Хреста. На з'їздах цієї міжнародної громадської організації він побував у Москві, Японії, Угорщині та інших країнах.

Активним він є і на культурно-національній ниві. Кілька виборчих періодів був членом ЦК КСУТ (нині СРУСР). Від 1989 р. він очолює СУЛ в Словаччині. Брав участь майже у всіх з'їздах Всеєвропейської федерації українських лікарських об'єднань - в Детройті, Одесі, Ужгороді, Львові, Луцянську.

28 серпня 2004 р. в Чернівцях на організаційному засіданні Правління та Крайових представників СФУЛТ цю посаду передав лікарю-неврологу Михайлу Бобинцю. Правління СФУЛТ високо оцінило роботу Ярослава Поповця, подякувавши йому за нелегку працю, і вручила йому пам'ятний знак Х Конгресу світової федерації українських лікарських товариств. Хоч Ярославові Поповцю 3 липня виповнилось 67 років, він залишається молодим, енергійним, повним сил і енергії. Він і надалі готовий працювати, щиро ділитись набутим досвідом зі своїми колегами. Щиро дякуємо нашому, зараз вже почесному голові нашої спілки, за виконану працю і бажаємо йому дальших творчих успіхів на нашій українській національній ниві.

Основна література:

Матюшенко Б.: Огляд медичної праці еміграції за 10 років. - Зб. Другий Український науковий з'їзд в Прагі 1932 року. Прага, 1935.

Наріжний С.: Українська еміграція. - Т. 1. - Прага, 1942; т. 2. - Київ, 1999.

Кубійович В. та кол.: Енциклопедія українознавства. - Т. 1-11. - Париж - Мюнхен, 1955-1995.

Бобинець Я.: Новини Закарпаття. Погляд з Австрії, - ще одна сторінка з літопису Карпатської України.

Й. Шелепець

Поздравленіє русинов на год 1852 Олександра Духновича в літературному контексті

У 1851 році Олександр Духнович у газеті *Вісник для русинов Австрійської держави* опублікував вірш *Поздравленіє русинов на год 1852*. Більше ніж сто років після того його передрукувала Олена Рудповчак у журналі *Дружно вперед*, а згодом у першому томі творів поета (1). У своїх примітках і коментаріях до цього вірша вона написала, що *Поздравленіє русинов на год 1852* складене за народними мотивами новорічного віншування, із яким поет звернувся до своїх земляків з нагоди наступаючого нового року (2).

Поздравленіє русинов на год 1852 Олександра Духновича являє собою доволі об'ємне побажання щастя і багатства в новому році. Воно складене із низки віншувань і побажань у новому році тих благ, які відповідали уявам про маєтність і достаток у нижчих верстах тодішнього суспільства. Написане воно у стилі віршованого народного новорічного віншування так, як подібні віншування складалися в тодішньому налівсялянському та напівміщанському середовищі. *Поздравленіє* має народнописенну ритміку, що відповідає типові козачкового шестискладового вірша з парним римуванням 6 – 6. Кожний рядок вірша *Поздравленіє русинов* представляє завершну ритмічно-сintаксичну одиницю, так що *Поздравленіє* справді співідноситься з народною поезією.

Однак походження цього вірша Олександра Духновича не таке просте, як може здаватися з першого погляду. В його тексті пропадають тіні інших новорічних віншувань, тих, які походять із творчих набутків інших літератур. За його текстом відчуваються інші літературні тексти, даючи знати про себе то як далекий відгомін інших творів, то як ремінісценції того, що вже було в літературі та що нині дало імпульс до виникнення нового літературного твору. *Поздравленіє русинов* Олександрія Духновича має паралелі в інших літературах і співідноситься з ними, виростаючи із національної штучної словесної творчості.

Паралелі до *Поздравленія русинов на год 1852* Олександра Духновича знаходимо у словацькій світській поезії на переломі XVIII – XIX сторіч. Аналогічне новорічне віншування знаходиться у словацькому рукописному збірнику Яна Брука та Леопольда Брука *Rozličné verše* (1794–1817, 1819–1829).

Його текст опублікував Йозеф Мінарік у збірнику *Piesne a verše pre mýdrylic i blážnov* (3), а найновіше Франтишек Штраус разглядав його як випадки анафори у старшій словацькій літературі (4). Паралеллю до тексту вірша Духновича

Русинонъкы братя,
любезны ребята,
мылы соколята,
несу вам в пригодѣ
в том ново годѣ
серца моего жар
на новогодный дар.
Жиите только годов,
колько в Польши живов,
по всїй землї родов
на Подолю волов,
дойно-тільных коров,
у виницях колов,
на скалах соколов,
коль на волах рогов,
на Пущаня пирогов,
на Росїї лісов,
на Німеччині псов,
колько в Псалтирю слов,
в Іспанїї ослов,
колько вам ворогов,
жийте только годов (5) і так далі.

Vinš novogodný Яна Брука та Леопольда Брука
Mojim vdečným pánonom v Istebnóm dedine
vinšujem v tento rok, at' jím nic nezhyne,
ale požehnání at' jím z nebe plyne
do komuor, do stodol i do jejich skrine.
Nech se jím i statek vždy na dvore minoží,
nech v stodolách mají až po pánty zboží,
nech jím jejich hodnost do smrti osoží,
nech každý v sto rokoch své kosti v hrob zloží
Ještě dále pánon vinšujem, a sice:
kolik hvězd na nebi stvoril Buh tisíce,
kolik istebnánské má stromov Lysice,

kolik myši lapi do roka lasice,
kolik holbu daji tokajské vinice,
kolik kvapák vody má každá studnice... (6)

Текст новорічного віншування Яна Брука та Лепольда Брука Олександр Духнович не знат. Вінані не міг його знати. Його текст із рукописного збірника надруковував аж Йозеф Мінарік у 1969 році, а щоб рукописний словацький текст попав яким-небудь шляхом до Духновича, мало ймовірне. Проте тексти обох авторів мають подібні і близькі риси, а саме такі риси як ознаки, які ставлять їх у один ряд новорічних віншувань як з типологічного, так і з історико-генетичного погляду. Обидва тексти мають спільну основу, спільні коріння, із яких виросли і забуяли своїм сущіттям. Спільним джерелом, із якого вони виросли, було віншування німецької латиномовної поезії XVI сторіччя. Це латиномовне віншування знаходитьться у книзі *Epistolae obscurorum virorum* (7), що від другої половини XIX сторіччя у німецькомовній літературі видається під назвою *Briefe am Dunkel-tälligen*. (8). З двадцять років тому ця книжка вийшла в Україні під назвою *Листи темних людей* (9).

Epistolae obscurorum virorum були написані протягом трьох років. У 1515 році з'явилася їх перша частина. Її автором був Ульріх фон Гуттен. У 1517 році була укладена друга частина. Цю другу частину написав поет Яків Рейхлін. *Листи темних людей* заклали в європейських літературах багату історико-літературну традицію. Написані тоді загальновживаною латинською мовою, вони поширилися по всій Європі. Спочатку вони поширювалися в рукописній формі, а в 1518-1519 рр. з'явився друком під назвою *Epistolae obscurorum virorum*... У наступних роках вони виходили дальшими виданнями в Німеччині та в інших європейських країнах. Віршований привіт магістра Йоана Пілеатора до М. Ортуна Грація із *Листів темних людей* став найбільш популярним у містах, у їх міщанському середовищі. З *Листами* ознайомлювалися студенти із слов'янських земель, які навчалися в європейських академіях, колегіумах та університетах і після повернення додому переносили їх у своє середовище. Завдяки мандруючим студентам віршований привіт із *Листів темних людей* попадав у різні рукописні збірники та поширювався й усно, переходячи із краю в край, від покоління до покоління, зазна-

ючи при цьому різних змін, поправок, доповнень і скорочень. Його переписували з друкованих видань і актуалізували у своїх умовах, створюючи новорічні віншування в локальному дусі із локальними географічними, суспільними та літературними ознаками. Знав його і Олександр Духнович. Йому був відомий текст *Листів темних людей* якщо не із давніших видань, то принаймні за виданням 1830 року, примірник якого і досі зберігається в бібліотеці Пряшівського євангелічного колегіуму.

Латиномовний текст, який дав поштовх до виникнення *Поздравлення* Олександра Духновича, має 36 коротких рядків:

Magister Ioan Pileatoris,
M. Ortuno Gratio
Salutes vobis plures,
Quam sunt in Polonia fures
In Bohemia haeretici,
In terra Suitensium rustici:
In Italia scorpiones,
In Hispania leones:
In Ungaria pediculi,
in Parrhisia articuli:
In Saxonia potatores,
Et in Venetia Mercatores:
Et Romae courtesani:
In Almania Capellani:
In Frisia Caballi,
In terra Franciae Vasallii:
Pisces in Marchia,
Sues in Pomerania:
Oves in terrae Angliae,
Boves in regno Dacie:
Meretrices in Bamberga,
Artifices in Nurnberga:
In Praga Judaei,
Colonia Pharisaei:
Clerici in Herbipoli,
Naves in Neapoli:
Busto ducis acuffices,
Francofordiae Pellisices:
Nobiles in Franconia,
Nautae in Selandia:
Sodomitici Florentiae.
Ex ordine Praedicatorum indulgentiae:
Textores Augustae,
Par aestatem locustae:
Columbae in Vuetteravia,

Caules in Bavaria:

Heleces in Flandria,

Sacci in Thuringia.

Новорічне віншування Олександра Духновича створювалося в іншу добу й у іншому соціокультурному контексті та й у іншому географічному просторі. Інциптovи *Magister Johannes Pileatoris M. Artuinij Gratii salutes vobis plures* відповідає всім початкових рядків Олександра Духновича, закінчених побажанням жи́те толькó годов,.. колько.... Міста і країни, які мав у полі зору Яков Рейхлін у своєму привіті, в Духновича заступлені іншими. На їх місце внесені у вірш близькі його рідному краєві області з їх господарськими, соціальними та етнографічними атрибутами так, як це робили й автори словацького новорічного віншування Ян та Леопольд Бруки. На відміну від рядка тексту *Lистів темних людей Quam sunt in Polonia fures*, що осмислювався Духновичем разом із рядком *in Praga Iudei*, наш поет лише колько в Польщі живої. Олександр Духнович поєднав образи двох латинських рядків і створив на їх ґрунті свій новий рядок вірша. Рядкові *Lистів темних людей In Hispania leones* в Духновича відповідає рядок в *Iспанії* ослов, рядок *In Ungaria pediculi* Духнович перетрансформовує на колько у дієчат близ, *Pisces in Marchia* домислює і субстантує рядком риб в *Draesi i Savi*. Образи рядка *Boves in regno Daciae* у нього перетрансформовані в образ на Подолю волов (доїно тільки коров, образи *Naves in Neapoli* відпунюються в тексті Духновича у виразі на морі кораблей. *Franco-fordiae Pellisices Lистів темних людей* проглядає у Духновича з рядку у кушніра што кож, а *Columbae in Vitteraviae* він переробляє на голубков в лісі. В його побажанні колько в псалтирю слово можна додбачати далекий відгук рядка *In Parthisia articuli* (в Парижі постанов) із *Lистів темних людей*. Духнович у своєму *Поздравлені* русинов уникав моментів, які в *Листах темних людей* були покликані до життя епоховою реформації та які в його добу могли якоюсь мірою зачипати церкву, а слова популярного у народі тексту псалтири здавалися йому добрим відповідником оригіналу.

Поздравлені русинов на год 1852 Олександра Духновича складувалося впродовж якогось часу. окремі його частини були написані як самостійні віншування, створені різними творчими актами.

Вони дописувалися у різний час у різні хвиlinи творчого натхнення поета. Відображають вони світ XIX століття, вказуючи на оточення та реалії поетової країни та сусідніх земель. Але написані вони за імпульсом латиномовного твору німецької літератури XVI століття, який обумовив появу аналогічних новорічних віншувань і в інших європейських літературakh.

Примітки:

- 1) Див. ж. Дружно вперед. Пряшів, 1963, ч. 4, стор.
11. Олександр Духнович: Твори. Т. 1. СПВ в Братиславі, відділ української літератури в Пряшеві. Стор. 285-289.
- 2) Олександр Духнович: Твори. Том 1, стор. 691.
- 3) *Piesne a verše pre múdrych i blážnov alebo Všeliké říbezne a kratochvíle svetské pesničky a veršičky všetkým mládencom a pannám na výstrahu a priklad a najmä na obveselenie myšle a ukrátenie dľhej chvíle mnohými neznámymi pesničkárm a veršovcami v rokoch 1457-1868 zložené a spisané, Jozefom Minárikom v rokoch 1960-1967 výbrané a úvodmi a obrázkami opatrené a vydavateľstvom Tatran v Bratislave roku 1969 na svetlo vydané. Bratislava 1969.*
- 4) František Štraus: Princíp hry v slovenskej poézii. Synestézia – anafora – monorým. In: Slovenské pohľady. Č. 6/1995, s. 22-26.
- 5) Олександр Духнович: Твори. Том 1, стор. 285.
- 6) *Piesne a verše pre múdrych i blážnov*, s. 322-324.
- 7) *Epistolarum obscurorum virorum ad Dom. M. Ortuum Gratium.... Hannoverae, in bibliopolio aulico Helvingiano. MDCCCXXX, s. 162-163.*
- 8) Briefe von Dunkelmännern (Epistolaes obscurorum virorum) an Magister Ortuin Gratus aus Deventer Professor der schönen Wissenschaften zu Köln. Zum erstenmal ins Deutsche übersetzt von Dr. Wilhelm Binder. Gera. Verlag von C. V. Griesbach. 1885, s. 190-191.
- 9) Дані про український переклад *Листів темних людей* наводимо за статтею Володимира Камінця «Листи темних людей на українському парнасі», надрукованою в 3 номері журналу *Всесвіт* у 1989 році.

ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ ДО НАУКИ

До круглого ювілею Любиці Баботи

Із «активних» україністів Словаччини (тих, які ще не вийшли на пенсію) перше місце належить довгорічній працівниці кафедри української мови та літератури філософського факультету Пряшівського університету проф. д-р Любиці Баботі, кандидату філологічних наук, яка цими днями відзначає свій круглий життєвий ювілей.

Її шлях до науки не був простим. Л. Бабота народилася 4 вересня 1944 року в м. П'єщанах у Західній Словаччині в сім'ї вихідців із Закарпатської України – вчителів Маргарети, уродженої Шандор з Баранинців біля Ужгорода та банкового службовця Миколи Баботи з Мараморошчини. Обоє вони були репресовані угорською владою за активну участь в розбудові Карпатської України у 1938-1939 роках. Та її органи фашистського Словацького штату ставилися до них недружелюбно. Три місяці після народження Люби гестапо арештувало батька і лише кінець війни зберіг їйому життя.

Уряд народно-демократичної Чехословацької Республіки зайняв до Баботів крайнє ворожу позицію. Їм закидали «український буржуазний націоналізм», співпрацю з «фашистом» Волошином та інші «смертельні гріхи, через які їм невільно було жити серед своїх одноплемінників на Пряшівщині. В 1949 році чехословацькі органи безпеки батька заарештували і лише надлюдським зусиллям його друзів їйому вдалося вирватися на волю. Та «воля» Баботів не була солодкою. Батька – висококваліфікованого фінансиста – призначили чорноробом, а в 1952 році примусово поселили в колишній кузні (без вікон і підлоги) угорського захолусного села Дрня (окр. Римавська Собота).

Початкову освіту Любиця здобула в словацьких школах у П'єщанах, Братиславі, Дрні та Єсенському, куди батьків переселяли через їх «політичну неблагонадійність» (був навіть термін «politicky nespol'ahlivý»).

Під час цих поневірять померли чотири молодші брати Любиці. Дівчина вчилася на відмінно і в 1958 році їй пощастило потрапити в українську однадцятирічну середню школу у Пряшеві, директором якої був відомий український педагог і патріот Юрій Мнягончак. Саме він доклав чимало зусиль, щоб доньку репресованих батьків було прийнято у середню школу.

Незважаючи на те, що в 1961 році вона закінчила школу з відзнакою, з політичних причин її було заборонено вчитися в гуманітарних вузах. З немалими труднощами її вдалося поступити на медичний факультет Університету ім. Шафарика в Кошицях, однак після одного року її звільнили (знов-таки з-за «кадрових причин»). Завдяки добрим людям її вдалося поступити на природознавчий відділ Пряшівського педагогічного факультету Університету ім. П. Й. Шафадрика, де вона здобула кваліфікацію вчителя біології та хімії серед-

ніх шкіл. Ці предмети її аж ніяк не приваблювали, бо її з дитинства манила філологія. В 1965 р. (вже на хвилі демократизаційних процесів у Чехословаччині) вона записалася на навчання української та англійської мов у філософському факультеті того ж університету, який в 1970 році успішно закінчила і в тому ж році стала вчителькою своєї «alma mater» – української Основної школи та Гімназії ім. Т. Г. Шевченка у Пряшеві.

В 1977 році здійснилася давня мрія Любиці Баботи. Вона поступила на роботу в Дослідний кабінет україністики нинішнього Пряшівського університету, де під керівництвом Олени Рудловчак почала науково вивчати закарпатоукраїнську літературу XIX-XX ст. та чехословацько-українські літературні взаємини. Там вона в 1981 р. здобула титул доктора філософії (PhDr.), а в 1987 р. в Університеті ім. Коменського в Братиславі – звання кандидата філологічних наук (CSc).

Знання мов (угорської, англійської, словацької, чеської) дозволило їй займатися в архівах та бібліотеках кількох країн і нав'язати творчі контакти із за кордонними вченими. Під час праці в Дослідному кабінеті україністики вона побувала на стажуванні в Дебрецені, Будапешті, Ніредьгазі, Празі і Торонто. Позаштатно вона викладала англійську мову на греко-католицькому та православному богословських факультетах Пряшівського університету. В 1993-95 рр. вона читала курси лекцій з української літератури на славістичному відділі Торонтського університету, а в 1999 р. працею «*Контекст і контакти українсько-словацьких літературних взаємин*» габілітувалася на доцента української літератури. Наприкінці 2003 р. їй було надано звання позачергового професора (*mimoriadna profesorka*). До 2003 р. Л. Бабота очолювала кафедру української мови та літератури філософського факультету Пряшівського університету. Нині вона – продекан закордонних зв'язків цього факультету.

Від 1990 року Л. Бабота с секретарем Асоціації україністів Словаччини, а на 5 Світовому конгресі україністів у Чернівцях 2003 р. її було обрано членом головного комітету цієї найвизначнішої українознавчої організації. З темами на українознавчі теми вона виступала на багатьох міжнародних симпозіумах, конгресах і конференціях. Її голос часто ззвучить і на хвиліх радіо.

Основною науковою роботою Любиці Баботи є її кандидатська дисертація «*Закарпатоукраїнська проза другої половини ХІХ століття*» (Пряшів, 1994, 352 стор.). В ній вона піддала детальному аналізові т. зв. дрібну прозу Олександра Духновича, Петра Яновича, Олександра Гомічкова, Олександра Митрака, Анатолія Кралицького, Івана Сильвая, Євгена Фенцика та Юлія Ставровського-Попрадова. Кожному з них вона присвятила окремий розділ. В розділі «Інші автори» вона розглянула оповідання менш відомих або забутих письменників: Феодосія Злоцького, Онуфрія Богатовича, Георгія Боднара, Віктора Легези, Юлія Чучки, Гіадора Стрипського та кількох письменників, що публікували оповідання під псевдонімами (Де Хвастасв, Угрин, Гаврил Турянин).

На підставі глибокого і всебічного вивчення закарпатоукраїнської прози другої половини ХІХ століття авторка дійшла до такого висновку: «*Дослід закарпатоукраїнської літератури другої половини ХІХ століття може бути повчальним і для сучасності. Сумний є той факт, що здобутки літератури попередніх поколінь сучаснику маловідомі. Головна причина полягає в тому,*

що цю літературу кілька останніх поколінь не вивчало в школах. Правда, сприйняття літератури часто утруднює її штучна мова. Причиною, однак, крім мовного питання, в також доступність матеріалів і тому деякі твори у цій роботі згадуються вперше. Найвартісніші з них заслуговують на нашу увагу. Потрібно їх перекласти на сучасну літературну мову і таким чином наблизити сучасникам кращі зразки закарпатоукраїнської літературної спадщини». Заклик Л. Баботи до перевидання творів закарпатоукраїнської прози є актуальним і після десяткох років від його обнародування.

Реєстр наукових розвідок та популярних статей Любіці Баботи сягає батькох десятків. На сторінках пряшівської української преси вона опублікувала цілий ряд наукових та науково-популярних праць на літературознавчі теми: про Василя Довговича, Юрія Жатковича, Володимира Бирчака, Юрія Ігнаткова, Августина Волошина, Богдана-Ігоря Антонича, Ірину Невицьку, Миколаю Божку, Зореслава, газету «Карпат», пряшівський Український національний театр тощо. До друку підготувала збірку оповідань Ірини Невицької «Пригоди Матія Куколки» (1994), збірник віршів Миколаї Божук (1986) та книжку «50 років Пряшівської української гімназії» (1988). Вибране із віршів Миколаї Божук «Пісні зелених Карпат» з її вступною статтею та примітками вже кілька років лежить в ужгородському видавництві «Карпати». Кілька статей вона опублікувала і на сторінках закарпатоукраїнської преси.

Її перу належать і переклади з української на словацьку мову оповідань В. Шевчука (*Teplá jeseň*, 1984), В. Коротича (*Spomienky, chlieb, láska...* 1986) та інші. Перекладає теж з англійської та угорської на українську та словацьку мови.

Серед читачів значною популярністю користаються статті про Т. Шевченка («Знайомлення закарпатських українців з творчістю Т. Шевченка в Австро-Угорщині», 1991), І. Франка, оглядові статті про найновішу українську літературу, портрети чеських пропагаторів української культури (А. Гартла, Ф. Тіхого, В. Абжолтовської) тощо. В антології «Закарпатська поезія ХХ століття» (Ужгород, 2003) її перу належать розділи про Зореслава, Марію Підгрянку та Миколаю Божук.

В енциклопедичному довіднику «Rukoväť literatúry» («Підручник літератури», Кошиці, 1998) вона опублікувала цілий розділ «Література русинів-українців Словаччини» (с. 158-178), в якому подала короткі портрети 70 письменників цього регіону від Олександра Духновича та Адольфа Добрянського до Тараса Мурашка і Богдана Копчака та 15 літературознавців (від Євгена Недзельського й Ореста Зілинського до Йосифа Сірки та Йосифа Шелепця). Десятки її гасел знаходимо в «Краснавчому словнику русинів-українців Словаччини. Пряшівщина» (Пряшів, 1999), «Енциклопедії сучасної України» (Київ, 2001) та в інших довідниках.

Щиро вітаємо проф. Любіцю Баботу з її життєвим ювілеєм. Бажаємо їй добrego здоров'я, щоб з-під її пера вийшла ще одна наукова робота.

Микола Мушинка

Федір Іванчов

Дукля допомогла подружитися...

(Бойовий спогад)

Перед двадцятими роками одного серпневого дня, як і в інші дні, листоноша приніс мені поштову посилку. Серед конвертів і газет мою увагу привернув особливо конверт коричневого цвіту, середнього формату. Розміри конверту і почери моя адреси на ньому подвоїло мое зацікавлення. Швидко відкриваю цей конверт і з подивом дістаю з нього складену газету. Назва газети незнайома мені – «Маяк». Загадку й без пояснення розгадую, бо під назвою газети чітко наведено: «Орган Тирівського районного комітету КПУ та Районної Ради народних депутатів Вінницької області».

Гортаючи сторінки «Маяка», я на перший погляд встановлюю: номер святковий, приурочений Дню Перемоги. Досі виходить – все зрозуміло, а далі вже роздумую: Тирів не так вже й далеко від Пряшева, але що тирівському «Маяку» шукати в Пряшеві?..

Половіл гортаючи сторінки «Маяка», уважно знаюмлюсь з вміщеними матеріалами в ньому. І раптом на розвороті мій зір привернув крупним шрифтом виведений заголовок: «Ми бойові побратими». Під текстом підписаний автор статті В. Горбик. Я уважно прочитав нарису В. Горбика, в якому він подає страшні картини запеклих боїв на Дуклі та коротко інформує українського читача «Маяка» про мою діяльність у післявоєнні роки в новій Чехословаччині.

Текст нарису автор дополнює двома знімками. Вліво біля пам'ятника полеглим воїнам в смт Тиріві стоять струнка літня людина з нагородами на грудях – Шабатура Василь Іванович із Гнівані на Вінниччині. Праворуч – портрет моєї особи, взятий, очевидно, з нарису Михайла Романа «Життя і творчість Федора Іванчова».

З інтересом розглядаю й інші сторінки «Маяка». І що тут не бачу: на останній сторінці, що несе назву «Літературна сторінка», опубліковане мое оповідання «Здобуття висоти».

Вмітъ я здогадався, що мій портрет і мое оповідання попали в тирівському районну газету «Маяк» через руки особисто мені незнайомого бойового друга Шабатура.

І як вся справа зав'язалась, що дійшло до отримання мною газети «Маяк».

Одного жовтневого дня вісімдесят четвертого року радянський громадянин Василь Шабатура з містечка Гнівань на Вінниччині, працюючи на пошті, з денонощо поштою отримав номер «Робітничої газети». В номері влучними внесками відзначалось сорока-річчя перемоги над фашизмом.

У цьому ж номері «Робітничої газети» на одній із сторінок під спільною назвою «Планета-події-факти-коментарі» зір Василя Шабатури зупинився на заголовку над нарисом під назвою «Там попереду – Вітчизна», а підпис під спогадом: «Ветеран Чехословачького армійського корпусу Федір Іванчов». У спогаді вказувалось, що дія проходила на Дуклянсько-

му перевалі. Згадувались там прикордонні населені пункти на польській стороні – Барвінок, Теодорувка, Зіндранова.

Прочитавши мій спогад «Там попереду – Вітчизна», Василь Шабатура негайно з проханням звернувся до редакції «Робітничої газети». В одному з дальших номерів «Робітничої газети» в розділі «Листи» з'явилось Шабатурове «Звернення» під назвою «Пиши і сподіваєшся».

У своєму зверненні до редакції громадянин Шабатура (лише з подальшого листування я довідався про його хресне ім'я і по батькові) інформував редакцію про те, що служив у 38-й армії. З самого «дехтерьова» на Дуклі косив фашистську нечисть, а сьомого жовтня сорок четвертого року його тяжко поранило біля прикордонного села Зіндранова. Пораненого червоноармійця-кулеметника взяли наші, чехословакські, санітари і першу допомогу червоноармійцеві дали в нашому санінзульті.

Василь Іванович Шабатура, кавалер ордена Вітчизняної війни, завідуючий відділом зв'язку в місті Гнівань на Вінниччині, закінчує своє звернення до редакції «Робітничої газети» словами: «Сподіваєшся, що цього листа прочитає Федір Іванчов і відгукнеться. Адже так важливо, щоб ми списалися».

Майбутньому мoseм новому бойовому другові не довелось довго чекати на мою відповідь. Маючи на руках обидва примірники згадуваної «Робітничої газети», я негайно відгукнувся на листа Василя Шабатури до редакції.

У своєму листі я стисло розповів про свою долю. Згадав у ньому й про те, що в день його поранення, тобто сьомого жовтня сорок четвертого року, я, будучи офіцером Чехословачького армійського корпусу, сформованого у колишньому Радянському Союзі, вже другий день воював на рідній землі проти фашистського загарбника.

З пори мого відгуку на звернення Василя Івановича Шабатури і зав'язалась між нами дружня переписка як між двома бойовими побратимами, які поруч себе на Дуклянському перевалі наблизили день визволення народів і національних меншин нової Чехословаччини.

ГЕЙ, ХТО В СВІТІ, ОЗОВИСЯ!

Олесь ЛУПІЙ

ДУМИ ДУХНОВИЧА

Там, за старими Карпатами,
В царстві вільготних ялин,
Між яворами крислатими
Жив собі волостelin;

Жив сокровенними думами,
Як рідний край вберегти,
Щоб над коштовними врунами
Линули вільні вітри;

Щоб між містами і селами
Линули рідні слова,
Щоб засіяла веселкою
Доля його світова;

Щоб найсердечнішим виявом
Рідних святих почуттів
Від злотобанного Києва
Промінь любові летів.

І живодайними кронами
Думи його проросли,
Вижили під заборонами,
Гrona свої підняли.

Так українець в русинові
Бачив коріння рідні,
Батько показував синові
Краю кордон в далині.

Думи ті – світле нуртовище
І незнищеннє, як час.
Дух Олександра Духновича
Житиме в кожному з нас.

* * *

Почути вранці українські вісті
У рідному зросійщениму місті –
Це також радість, і радію я,
Бо все це – Українонька моя.

Радію, хоч нема чому радіти,
Повсюди розпач і зневіра скрізь,
Мов сонні, ходять безпритульні діти,
На їх очах давно немає сліз.

І, слава Богу, ми ще не померли,
Бо як-не-як – попереду жнива,
І мільйонери нас ішо не зжерли,
І наша Україна ще жива.

І віриться, що українські вісті
Звучати будуть в українськім місті,
І скажуть всі: збулося диво з див –
Народ себе у мові відродив!

ВЕЛИКИЙ ГРИХ

У суеті спливає час,
Все заростає муравою...
Ніхто не знає, скільки в нас
Не пошановано героїв.
На їх могилах – будяки,
Давно не чути тут молитви, –
Лежать забуті вояки
Колись прославленої битви.
Ніхто і сам сюди не йде
У дні святкові чи буденні
Й дітей, онуків не веде,
Аби росли благословенні.
Сюди й дороги не ведуть
І не протоптано стежини.
За лісосмугою гудуть,
Немов змагаються, машини;

Мов перелякані вони,
Ошаленіло мчать щосили,
Аби ніхто не зупинив
Й не нагадав, що тут могили...
Ніхто не знає, скільки їх,
Ніхто не знає, як їх звати,
Ніхто не знає, що це гріх –
Своїх героїв забувати.

ТАЇНА ПОЕЗІЇ

Писати вірші – штука непроста:
Не кожен вміє і не кожен може,
І тут ніхто нічим не допоможе,
Якщо той вірш, як птаха, не зліта.

Хоча складається зі слів звичайних,
Але якщо душа у ньому є,
Він ніби зачарований стає –
Довершений, шляхетний, ніжносяйний,
Невидимий, але такий живий,
Приваблює, дивує, надихає,
Так, ніби помисли всі ваші знає,
Він повен почуттів, він віщовий.

Той вірш повинен з серця виростати
І мати безмір сили для життя.
Писати вірші – штука непроста,
Писати вірші – це ледь-ледь вмирати.

І, знаючи напевне, що помреш,
Можливо, із наступними рядками,
Злітаєш сокровенними думками
І кровну частку серця віддаєш.

Ігор ПАВЛЮК

* * *

Сестра моя – жизнь.
Борис Пастернак

Вже збувся сон первісної людини.
Бузок запах, як смерть перед вінцем.
Вже збувся сон. Коротшають хвилини.
Магічні коханої лиць.

Сміються люди з людської любові.
А що їм, людям? Їх рятує сміх.
Та не марнують часу на розмови
Зоря і Місяць, музика і сніг.

* * *

Облітають слова,
як вечірні розсипи липи.
На колінах трави лежить моя голова.
Я хотів би побачити очі тієї скрипки,
Що зіграла для тебе
і мене прощальний вальс.

Закурличе вгорі –
і лягає на серце туга.
Тільки вітер ще теплий,
неначе твоя коса.
Я хотів би сьогодні
на Місяці мати друга,
Бо на Місяці –
травень, а в нас опадає сад.

Б'ються вікна озер
найм'якішим каменем ночі,

У якій облетять
наймудріші з дерев усіх.
Крізь тумани зірок
очі скрипки бачити хочу...

Можна бачити сліози,
А чути лиш можна сміх...

* * *

Себе не хочу жаліти.
А людство жаліти лінъки.
Позаду – вино із квітів
І темна солодкість жінки.

На Місяці – теплий вечір,
На Сонці – холодний ранок.
І друга моєго плечі,
Прострілені під Іраном...

Я зрадив життя, здається, –
Продався осіннім віршам.
А Фауст старий сміється:
«Могло бути навіть гірше...».

ОДКРОВЕННЯ *(Шевченкові)*

Спить зима на зеленім житі.
А Тебе забрав поїзд скорий.
Ми не вмієм інакше жити!
Ми не хочем співати в хорі.

Наче мрія колись, так совість
В чорні ночі мені співає...

Як знімають вінок терновий –
Це болючіше, ніж вдягають.

МЕТЕОРИТ

Падав жовтий метеорит.
І не плакав, і не кричав.
Наче іскра з могильних плит,
Мов крізь воду горить свіча.

На долоні крутых вітрів
Падав легко, як з вишні цвіт.
Я журбу його розділив
Перший раз за мільйони літ.

Він вигнанець свого раю.
Скоро Єва також згорить...
Із трави, на якій стою,
В небо падав метеорит.

* * *

... До осені лиш осінь доживе.
Її сльоза прозоро товстошкіріє.
І кораблі пливуть з тривожних вен,
Шаленством листя оправдавши вирії.

Зеленоока пташка з тятіви
Злетить, злетить – помолиться – й туманіє...

А ми в душі усе ще на Ви.
На Ви, мій світе.
Осінь не обманює.

Поезія жіночого серця

Четверту збірку поезій Тетяни Кобаль «Зела» (Ужгород, 2002, с. 100) можна вважати в цілому зрілою. В творчості поетеси щасливо поєднано талант справжнього поета з ерудицією філолога. Нині вона доцент слов'янської філології Ужгородського університету. А це подвійно зобов'язує. Вірші її, здебільшого суб'ективно насычені, висловлюють жалі й радощі, болі й розпуки, зневір'я і сподівання глибокого, незображеного, але й химерного і навіть вередливого доколи жіночого серця. Значне місце в цій збірці займає рефлексивна лірика. Почування й вібрації жіночої душі в неї пов'язані з певними думками, рефлексіями. (*Прилетіли лебеді, Більш не пиши, Прощальне та ін.*). Із жанрів поезії досить легко вдаються її художні мініатюри з певними сентенціями (*Був Дон Жуаном смичок, У кожного свій Код, Дощ періщив по балкону та ін.*), нерідко підкреслено суб'ективні (віршки на с. 54-55 та ін.). Глибокою материнською любов'ю до дитини напосна стилізація української колисанки «Ой люлі, люлі».

До вельми вдалих творчих здобутків належить вступний вірш збірки «Ужгород», близький до М. Рильського «Листа до загубленої адресатки» не тільки розміром, але й настроєм і навіть «заселенням». Про епігонство тут не йдеся, це просто талановите підсвідоме за своєння класики, що часто стається та що варто привітати. До споминальних віршів збірки належить теж – «У старій

брatisлавській кав'яні», присвячений загадковому другові авторки. Особливо зворушливі в ньому художні деталі Ужгорода (*Собор, Корзо*). Функціонально вдало поетеса застосовує стилістичні повтори, що значно посилюють задум автора (*Чекаю тебе*). Тематично споріднена з цими віршами є посвята Маргареті Баботі, пощерблена війною життя якої відображене як прикладно чесне й незламне.

Кілька віршів Т. Кобаль можна вважати неокласичними (*Вже за сонцем, Знайоме – попіл, Гвоздика, Лілія, Троянда та ін.*). Відновлення цього, недавно ще в колишньому Радянському Союзі «буржуазного стилю», – явище вельми відрадне й перспективне. Далеко краще, ніж без міри насилувати верлібри, до яких «підкопатись» нелегко, хоч справжню поезію відріznити і в них від графоманії все-таки можна.

Все сказане вище стосується першої, поетичної частини збірки. Її другу частину складають – на наше здивування – рецензії й відгуки на попередні збірки поезій й перекладів поетеси. А їх аж 20 на дальших 40 сторінках! Редакторка збірки, як бачимо, перестаралась. Замість сторінки-другої про молоду авторку, про повної сил і творчості поетесу (кілька слів на обговорці збірки замало), маємо підсумок її праці, підкріплений ще й бібліографією критичної літератури. Це робиться для авторів, коло життя й творчості яких або замикається або вже замкнулося. Але ж перед нами молода й вродлива жіночка, повна чуття, енергії й сподівання на дальші творчі звершення! Підсумовувати її доробок, поки що скромний, ще передчасно. Вона свій зеніт ще не досягла і перед нею ще неосяжне поле мистецтва.

Микола Неврлій

Нова книжка про «хустських партизанів»

Майже символічне співпадіння бачимо в тому, що напередодні 60-х років СНП закарпатський автор, доктор історичних наук О. Д. Довганич нам дає можливість познайомитись з його найновішою монографією «Трагічний фінал. Розвідгрупа «Закарпатці»: історія та люди» (В-во «Гражда», Ужгород, 2004, 284 с.). У книзі вміщено і 78 фото, 10 репродукцій листів та документальних записів, 7 меморіальних пам'яток і 5 тогочасних документів.

Для авторів, причетних до таких депікатних тем, як боротьба проти окупантів і фашизму, інспірацією стали влучні слова нашого незабутнього історика першої половини XIX ст. М. Лучкая: «Історики, як й інші смертні, мають свої примхи і манії, які важче викорінити, ніж терник, або як розбиті скелі. Помилка історика тим більше повинна бути засуджена, бо свідомо змінюючи краще, жоден з незлічених майбутніх читачів не буде спроможний колись викорінити упереджене судження...» (8).

Не дивно, що проблематика рецензованої праці не давала спокою авторові від початку 1944 р. Та краще скажемо про це його ж словами: «Це не лише тема, але і частина моого життя. Усе почалося з пошукув слідів моого батька (Дмитра, нар. 12. IX 1910 р. в Нижньому Селищі, який 18. II 1945 р. загинув у концтаборі Натцвейлер, що в німецькому місті Шимберг – А. К.). І це тривало буквально до останніх днів. Це моя праця декількох десятиліть, жива документальна розповідь про її учасників. Це хроніка трагічних подій історії наших

краян, жорстоко катованих, засуджених до смертної кари та на різні строки каторги...» (3).

Багатий зміст та полемічність, документально-хронологічна структура монографії і нам спонукають не індукцію, але стисле узагальнююче висловлення про результати найновішої продукції автора.

В конкретному випадку не йшло про партизанську групу чи «хустських партизанів», а про розвідувальну групу та її важке спеціальне завдання. Вона була підготовлена в СРСР і мала кодову назву «Закарпатці», бо такими були її члени, крім командира – угорця, колишнього військовополоненого, громадянина Радянського Союзу й одного чеха. Командир Ференц Патаکі (псевдонім – Ян). Закарпатці: радист – Михайло Дякун (Українець), заступник командира Степан Чижмар (Шугай), Степан Лизанець (Семінарист), зв'язкові – кур'єри Іван Ловча (Ноябрський), Василь Чижмар (Гуцул). До згадуваної групи було приєднано чеха Вацлава Цемпера (Острий, Андрій) з особливим завданням діяти з Братислави на території Словаччини (30-31).

Назва «хустські партизани» виникла в угорських документах після невдалого приземлення «Закарпатців» на полонникі Менчул літньої ночі з 18 на 19 серпня 1943 р. Жаль, що В. Цемпер нещасно впав, поламав одну і пошкодив другу ногу, що вимагало непросте його лікування і скривання перед мадярською жандармерією. Правда, ворог теж не гаяв і зразу після десантування групи робив облави в районі Менчула у зв'язку з недалеко знайденими трьома мішками потреб для членів розвідгрупи, які дістались в руки жандармів (67), і потрапили під суд.

Припускаємо, що це, мабуть, прискорило від'їзд Патаکі і Дякуна в столицю Угорщини (77). Залишені розвідники мали добровільних помічників в основному в Хустському, Виноградівському та

Мукачівському районах, у Чопі, Кошицях, а командир групи з радистом – у Будапешті (83). Автор признає, що його намагання поставити останні крапки над фразою «не можна абсолютизувати, бо ще «не у всіх, бо ще не все, пов’язане з їх діяльністю, вивчене» (25).

Крім того, трьох членів розвідгрупи видали довірені особи ужгородського відділу угорської жандармерії (гр.-кат. о. Ю. Косей, гімназист і. Рац, а пізніше П. Шовач і, може, інші, 109, 87). Польова частина жандармів з 26 на 27 лютого 1944 р. в будинку Г. Логойди у Хусті вбила 6 осіб (О. Логойду, Ю. Логойду, Г. Кека, С. Чижмаря, С. Лизанця та В. Цемпера), що правом сколихнуло все Закарпаття (111-112).

Однак нам виходить, що ще чекає на пояснення принаймні: 1) частина листа Ф. Патаці, написаного в Берегові 18 серпня 1944 р. «... У справі повна невдача: радист і радіо – до черта, жодного разу не вдалось зв’язатися, щоб хоч розповісти, що відправили мене з бандитами, які уклали між собою змову, щоб мене вбити і пограбувати...» (124); 2) речення з його останнього листа. Ужгород, 30 серпня 1944 р. «... та ви (рідні – А. К.) й так зрозумієте мене, і трагічну долю, яка спіткала мене не з моєї вини й помилки» (138) і 3) «Вони (угорці – А. К.) не посміють вбити нас... Це б їм дорого коштувало. Я сказав, що нас повинні розглядати як заложників...» (140).

Одночасно хочу звернути увагу і на, так би мовити, «наші реалії» в монографії:

Микола Сірко про В. Цемпера надрукував спогади в журналі «Дружно вперед», 1984 (23). А. М. Цап з Перехрестного уночи з 10 на 11 жовтня 1939 р. перевів через угорсько-радянський кордон і В. В. Кочана з с. Вишня Радвань (Словаччина, 43, 144, 190). Священик-евангелик Ліхнер зв’язався з Р. Жидеком з м. Меджилабірці, який 9 жовтня 1940 р. В. Цемпера з дружиною Властою довів

до кордону з Радянським Союзом, котрий вони 10 жовтня успішно подолали (50). Цемпер свого часу, крім іншого, правдиво відзначив, що у закарпатців, включно нас із Західного Закарпаття – Пряшівщини – «сила і бажання в боротьбі є, нема лише організованості» (74). З німецького концтабору повернулась і Марія Сірко з Кошиць та Микола Сірко з Праги (95). Останнього передсмертного листа Ф. Патаці відправив його дружині правдоподібно наш учитель Іван Ковальчук (138, 161-163). Автор монографії також констатує, що «Всі матеріали й фотографії... Федір Іванчов люб’язно надіслав мені для використання в книзі» (176). Михайло Попович (11 лютого 1908 - 18 травня 1956) теж був засуджений до смертної кари через повішення, але... за сприяння А. Бродія воно було замінено довічним ув’язненням і каторгою... мабуть, до м. Комарна... В 1990 р. я МУК у Свидниці «продав за 24 Кчс» його баладу «Добрянський», Пряшів, 1939, 6 стор. (232-234).

Такі книжки, як рецензована, читаються з гордістю, але і з великом болем про частину людей нашого роду та занадто тяжкої долі тих, які гідно боролися і вмерли, аби визволити й об’єднати Східне Закарпаття з Україною (45...) Див. джерела і літературу на 258-266 стор.

Не забуваймо особливо в наш час, коли лукаві намагаються одних антифашистських борців величати, а других зневажати. Крім того, вони хочуть нахабно вкрасти частину героїчної історії нашого багатостражданого народу. Уважно читаймо рецензовану книжку, аби другий раз не дозволити гинути тим, яких і автор переконливо показав у двобої Другої світової війни. Їх невмирущий патріотичний почин – безсмертний!

А. Ковач

Збірник на пошану письменника- дисидента

На щедрий вечір. Збірник на пошану Євгена Сверстюка. Упорядники: М. Коцюбинська та Р. Корогодський. В-во Волинська мистецька агенція «Терен»: Луцьк, 2004. – 228 с. – Тираж: 300 прим.

9 липня 2004 р. я мав честь побувати (та навіть виступати) на презентації ювілейного збірника, виданого на пошану одно з найвизначніших українських дисидентів-шістдесятників Євгена Сверстюка. На сторінках збірника (названого за провідним віршем ювіляра, написаним у січні 1982 року на засланні в Бурятії) зібралося шістнадцять авторів різних життєвих долі і професій. Всі вони – другі й однодумці ювіляра. В короткій передмові упоряднице Михайлина Коцюбинська цитує життєве кредо Є. Сверстюка, висловлене в листі до Зіни Геник-Березовської з Праги: «Треба всіма силами слова оголосити тимчасовими й нікчемними всі ходові вартості і нагадати всім, що справжнє – справжні вартості, затоптані десь на споді душі, і це єдине тривке в людському житті, єдине, що треба культивувати, щоб не втопилося у трясовині споживчо-мінливих еквівалентів» (с. 5).

Характерний фрагмент до портрету Є. Сверстюка подав Р. Корогодський в нарисі «Брати». Йдеться про

подорож молодого Є. Сверстюка до брата на заслання в Сибір 1953 року.

Віра Вовк з Бразилії присвятила ювіляру поему «Маївка для Богородиці коралів». Леся Демська-Будзулак поділилася спогадами про своє п'ятимісячне перебування в Торонто у 2000 році, зустрічі та співпрацю з проф. Юрієм Лицьким. Своєрідним продовженням цих спогадів є стаття М. Коцюбинської «Діаологи з Юрієм Лицьким», ілюстрована його тринацят'ома листами до авторки (1997-2001). В першому листі канадський професор тепло згадує про свою зустріч із Зіною Геник-Березовською та Орестом Зілинським у Празі 1971 року, підkreślуючи, що «велика епістолярна спадщина Ореста є в архіві його покійного друга Івана Л. Рудницького» (с. 75). Іван Денисюк подарував ювіляру оригінальну розповідь про гуцульську чарівницю «Гадерка». Тамара Гундорова – есе про «Енеїду» І. Котляревського.

Цікаві думки й спостереження про найновішу літературу Волині подав Андрій Криштальський в розвідці «Волинська Галактика». Згадавши різні течії в цій регіональній літературі, автор доходить такого висновку: «Маємо змогу спостерігати в українському просторі народження цікавого молодого сузір'я. Сузір'я, яке світить дуже нерівномірним і різноварвним світлом талановитих особистостей. Системи, до якої приглядаються, з появою якої починають рахуватися, вивчати її. У цій системі навколо центральних проблем літератури «крутяться» старші й молодші: Є. Сверстюк і П. Коробчук, В. Вербич і М. Жулинсь-

кий, О. Забужко і В. Слапчук, І. Павлюк і В. Мороз, К. Корецька і Н. Граніч – усі, здавалося б, самодостатні, але всі позначені неймовірною генетикою Волині (с. 97).

Ніби ілюстрацією до вищепередованого нарису є мініатюрні спогади Євгенії Лашук «Два волинські етюди»: про 1943 рік та «ходження в народ» Євгена Сверстюка.

Справжньою перлиною збірника «На щедрий вечір» є спогади Галини Плужник «Остання зустріч із Григорієм Косинкою», надіслані ювіляріві Надією Світличною з Нью-Йорку 2000 року (с. 153-190). Це – автентична розповідь дружини Євгена Плужника не лише про Григорія Косинку, але про цілу плеяду письменників, заарештованих, розстріляних або засланих в Сибір в середині 30-х років: Бориса Тена, Ананія Лебедя, Дмитра Фальківського, Олексія Влизька, Валеріана Підмогильного, Валеріана Поліщука, Григорія Епіка та ряду інших. Серед них на перше місце виступає пластичний портрет чоловіка Галини Євгенія Плужника, написаний надзвичайно яскраво й переконливо. Тут же авторка наводить кілька зворушливих листів чоловіка, писаних до неї із слідчої тюрми.

Лариса Масенко в статті «Альтернативне мовознавство шістдесятників» розглянула внесок Б. Анто-

ненка-Давидовича, І. Дауби, І. Світличного та С. Караванського в українську лексикографію. Віршами або поемами привітали ювіляра його друзі: Василь Слапчук, Ігор Жук та Раїса Лиша.

Імена двох авторів у змісті поставлені в чорні рамки. Їх вже нема між живими. Це – вірш Миколи Руденка «Так буде», присвячений ювілярові, та есе Джеймса Мейса «Україна як постгеноцидна держава, або Як успадковані від СРСР структури блокують будь-які реальні реформи».

Письменникові «розстріляного відродження» Володимиру Свідзинському присвятила свою літературознавчу статтю Елеонора Соловей, проаналізувавши три його поетичні збірки (1922, 1925 та 1941), які нині є справжніми раритетами.

Наталя Шумило в статті «Ідея національного літературного розвитку» простежила розвиток національної ідеї в українській літературі від першої половини XIX ст. майже до наших днів, посилаючись на теоретичні статті І. Франка, Д. Чижевського, Ю. Шевельова та інших літературознавців.

В цілому збірник «На щедрий вечір» справляє дуже добре враження. Це – достойний подарунок волинян своєму землякові, який мешкає в столиці України.

ММ

Україна видас

Київське Видавництво Соломії Павличко «Основи» цього року під назвою «Українська національна ідея» видало збірник політичної публіцистики відомого письменника, громадського діяча й політика Дмитра Павличка, що охоплює період від 1987-го до 2003 р. Боротьба проти русифікації і за радянських часів, і в умовах незалежної України – один із провідних мотивів книжки.

Перебуваючи в центрі революційних подій, ознаменованих проголошенням Української держави, Дмитро Павличко подає важливі свідчення й документи, що розкривають складний історичний процес пробудження й розвитку національної свідомості українського народу, аналізує досягнення й помилки патріотичних сил у період становлення української державності.

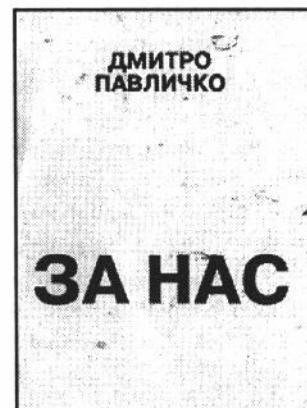
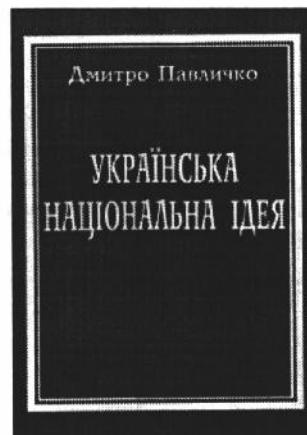
Українську національну ідею подано не лише в історичному плані, а й в аспекті завдань, які стоять нині перед політичними силами, що прагнуть побудувати демократичну, зоріентовану на Європу Українську державу.

Видавництво «Ярославі Вал» (Київ) видало збірку поезій Дмитра Павличка «За нас». Перший десяток віршів з цієї книжки вийшов окремим виданням у Києві під заголовком «За нас» 1995 року. У передмові до найновішого видання поет Дмитро Павличко написав: «Чеченська тема не відпустить мене ніколи. Вона мені болить, бо, якби не було розп'яття за нас Чечні, хто знає, де була б Європа, яка здатна, як тільки заходить мова про Чечню, тільки на принизливе мовчання, хто знає, де була б і моя, хоч вільна, але мовчазна Україна».

Дмитро Павличко

Збуди

Немає правди на землі й не буде,
Допоки не зійде Чечня з хреста,
Допоки Ти в її побиті груди,
Всевишній Боже, не вкладеш перста,
Не скажеш – ось вона жива! Не знаю,
Чи ми вже трупи всі, а чи живі,
Як дивимось на тих державців зграю,
Що катові вклонились у Москві?
Чия це воля? Де Твоя десница,
Що людство захищає від біди?
О Господи, а може, це нам сниться?
Так прожени сновидиво! Збуди!

Видавництво Соломії Павличко «Основи» нещодавно випустило вже другим виданням один із шедеврів сучасної японської літератури й найвідоміший твір популярного японського письменника Кобо Абе (1924-1993). «Жінка в пісках» – своєрідна філософська притча, що змальовує завзяту боротьбу людини з обставинами, в яких вона несподівано опинилася. Написаний майже в детективному жанрі, цей твір приваблює своїм навдивовижутим інтригуючим і напруженим сюжетом. Роман на українську мову переклав Іван Даюба.

Твори Антуана де Сент-Екзюпері (1900-1944) раз у раз привертають увагу сучасного читача, бо сповнені майже містичного перегуку з нашим днем: вони пояснюють, звідки ми вийшли й куди прийшли. У своїй творчості письменник спромігся порушити такі питання, що сьогодні набули абсолютної значущості: прогрес і його ціна, панування техніки й розплата за це, ризик та відповідальність, сенс життя людини...

До книжки «Маленький принц», яка вийшла у харківському видавництві «Фоліо», потрапили найбільш відомі твори Антуана де Сент-Екзюпері – «Нічний політ», «Планета людей», «Військовий льотчик» та «Маленький принц».

У книжці «Приховані фільми. Українське кіно 1990-х» (видавництво «АртЕк», Київ, 2003 р.), автором якої є Лариса Брюховецька, розглядається складний і драматичний для українського кіно період: як позначилися на кіновиробництві, кінопрокаті, взаємовідносинах кіно і телебачення нові умови, коли на зміну творчій несвободі прийшла несвобода економічна, що сталося з кіногалуззю в умовах трансформації суспільства. Основну увагу автор приділяє творчому обличчю кіно 1990-х, розглядаючи його жанрову й тематичну новизну, найцікавіші творчі тенденції. В окремому розділі подається аналіз найпомітніших ігорових та документальних фільмів. У «Додатках» – стисла характеристика українських кінофестивалів, хроніка кінематографічних буднів, а також довідки про творчі надбання українських режисерів, операторів, акторів за десятиріччя.

Два тексти одного з кращих українських письменників сучасності Павла Загребельного, що друкуються у книжці «Стовпотворіння» (в-во «Фоліо», Харків, 2004 р.), витримані в не зовсім

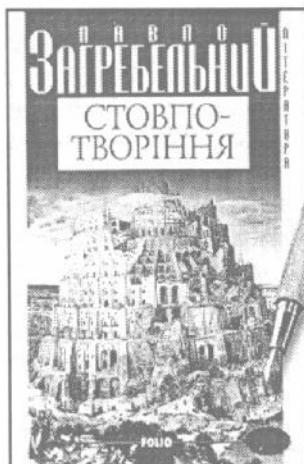

звичній для П. Загребельного манері: спроба написання іронічної історії нашої сучасності. Так і здається, ніби письменник під час своєї роботи тримав у пам'яті слова Шатобріана з його «Замогильних записок»: «Коли в тиші зречення чуєш кайдани рабів і голос дощика, коли все дрижить перед тираном і коли так само небезпечно заслужити його прихильність, як і накликати на себе його немилість, з'являється історик, якому доручено помститися за приниження народу. Хай Нерон процвітає, в імперії вже народився Тацит».

До книжки Юрія Мушкетика «Суд» (видавництво «Генеза», Київ, 2004 р.) ввійшли оповідання на історичну і сучасну тематику, які відзначаються гостротою сюжетів та філософічністю.

У передмові «І виводив він душу з п'ятьми» академік НАН України Микола Жулинський написав: «Коли читаєш новели й оповідання, в яких виростає до високого і чистого художнього узагальнення гірка правда ХХ століття, а це і «Срібна куля», і «Суд», і «Черевики», і «Солодке життя Оникія Зайця», і «Минуся виходить заміж», і «Націоналіст», і ряд інших творів «малого жанру», яким майстерно оперує письменник, то мимоволі в душі визріває якесь відчуття тотальної трагічності, яка й досі нависає важкою хмарою гніву й покути над нашим народом. Кожна доля болісно бринить у душі, фатально розверзається усвідомленням безвиходу і безнадії – не віриться, що таку наругу, такі поневіряння і страждання зміг перенести наш народ. І все ж безвихід не торжествує перемоги. Трагедійність багатьох його творів якась озонна, катарсисна, воно очищує душу, наче знімає з неї тягар безневинної вини. В цій трагедійності, посиленій драматичності переживань його герой звучить чистий голос правди».

«Я часто й охоче писав рецензії на твори Павла Загребельного, а також намагався аналізувати його яскраву творчу особистість. Із усіх тих матеріалів, написаних у різний час, склалася ця книжка», – пише в анотації до видання «За гамбурзьким рахунком» (в-во «Ярославів Вал», Київ, 2004 р.) літературний критик Михайло Слабошицький. «Тішу себе сподіваннями, – продовжує М. Слабошицький, – що в чомусь ця книжка подібна до Павла Загребельного – в ній не рубриковано пункт за пунктом його творчу біографію, багато чо-

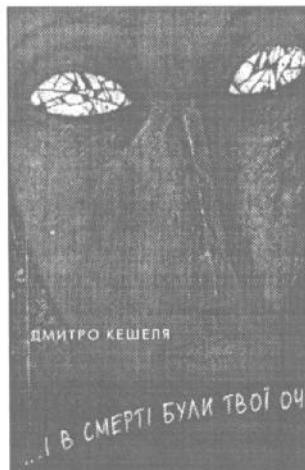
го викладено спонтанно й принагідно. Такий виклад матеріалу став мимовільною втечею від жанру звичного літературного портрета чи нарису життя і творчості. Це – справді нотатки читача і його рефлексії на прозу Павла Загребельного».

Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації в Ужгороді цього року видав збірку оповідань Дмитра Кешелі «...І в Смерті були твої очі». Вона презентує оригінальний, філософського спрямування художній світ автора, непересічним героям якого доводиться осягати глибини буття, часто виходячи за межі усталених уявлень про життя і реальність.

У книзі використані роботи художника Ігоря Панайка. Доля дійових осіб Карпат настільки переплітається у творах обох авторів, написані у різні часи і без відома про спільне у творчості, що неможливо розмежувати, кому з них насnilося написане, а хто пережив його.

Видавничо-торгова фірма «Перун» (Київ – Ірпінь, 2004 р.) з нагоди Року Польщі в Україні видала «Польсько-український. Українсько-польський словник». Словник містить понад 100 000 слів і словосполучень сучасних української та польської мов і є найбільш повним виданням такого типу на початку ХХІ століття. У словнику вперше подано нові транскрипції слів як польського, так і українського реєстрів. У ньому представлено літературну, наукову, технічну, ділову, спортивну й побутову сучасну лексику і фразеологію обох мов, що є відображенням усього спектра сучасних культурних і суспільно-економічних відносин двох слов'янських народів.

(p)

Конкурс на кращі нові літературні твори

Щоб заохотити нових авторів до літературної творчості
та допомогти їм надрукувати їхні твори,

**Спілка українських письменників Словаччини
та редакція журналу «Дукля»
оголошують**

конкурс на кращі нові літературні твори.

Учасником конкурсу може бути будь-котрий
громадянин Словацької Республіки віком до 35 років,
який не друкував свої твори окремою книжкою
або добіркою творів у збірниках.

На конкурс приймаються поезії, оповідання, казки, есе,
літературознавчі праці,

театральні сценки та інші подібні малі літературні жанри,
написані на машинці або комп'ютері в обсязі до 10 нормованих сторінок
(30 рядків на сторінці, 60 знаків у рядку)
в двох примірниках
до 31 грудня 2004 року.

Комісія, під головуванням спонсора проф. Юрія Бачі,
оцінить твори за жанрами та віком авторів
(учні ОШ, СШ, студенти ВШ, автори з вищою освітою, без вищої освіти)
і запропонує організаторам конкурсу нагородити кращих авторів.

Організатори конкурсу нагородять переможців сумою
– 3 000 Ск – за перше місце,
– 2 000 Ск – за друге місце,
– 1 000 Ск – за третє місце

та речовими нагородами (переважно бібліотечками книг)

Організатори конкурсу
запрошуєть надійних авторів взяти участь у конкурсі
і бажають їм успіхів у змаганні.

За Спілку українських
письменників Словаччини
та редакцію журналу «Дукля»

Іван Яцканин

Голова конкурсної комісії
та спонсор

Юрій Бача

На першій і четвертій сторінках обкладинки журналу твори українського художника Володимира Тарана – «Охоронець сну» та «Сон». На другій і третій сторінках обкладинки ілюстрації Миколи Стратілата до поезії Василя Симоненка.

Ціна 20 Ск

Індекс 49092

